อุปกิเลส ๑๖

สนิมในใจ

เล่ม ๒

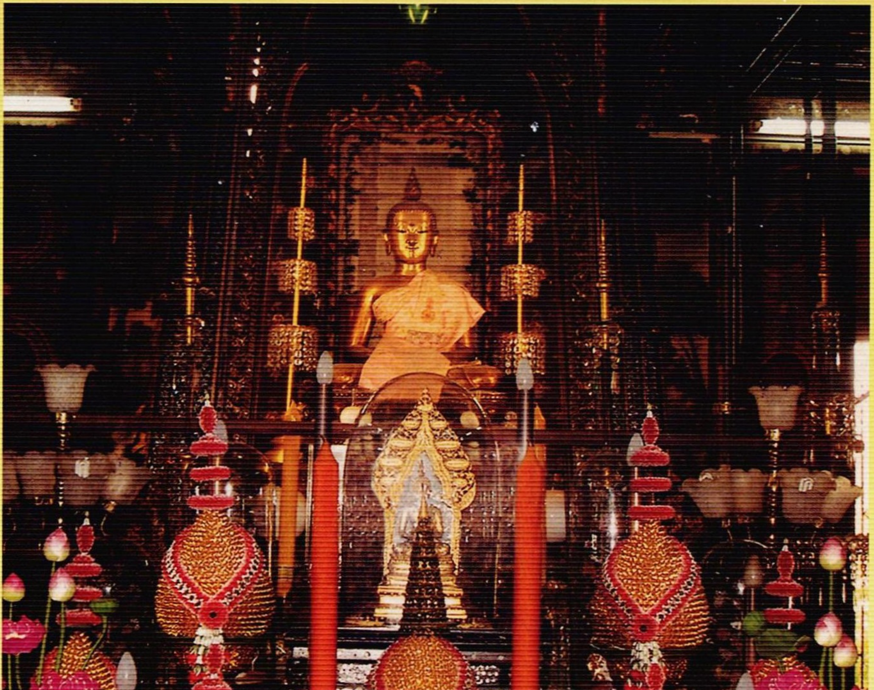

พ. สถิตวรรณ

อุปกิเลส ๑๖ สนิมในใจ เล่ม ๒ โดย พ. สถิตวรรณ

ภาพปก

พระสัมพุทธสิริ พระประธานซึ่งประทับอยู่ในซุ้มบุษบกอันสูงเด่นสวยงาม อันเป็นสถาปัตยกรรมไทยในสมัยรัชกาลที่ ๔ ในพระอุโบสถวัดโสมนัสวิหาร เขตป้อมปราบ-ศัตรูพ่าย กรุงเทพมหานคร เป็นพระพุทธรูปสำคัญองค์หนึ่งในกรุงรัตนโกสินทร์ ผู้สร้างคือ **สมเด็จพระวันรัต** (ทับ พุทฺธสิริมหาเถร เปรียญ ๘) เจ้าอาวาสรูปแรกวัดโสมนัส-วิหาร ในสมัยที่ท่านยังอยู่ที่วัดราชาธิวาส ซึ่งในสมัยนั้นเรียกว่า **"วัดสมอราย"** ท่านได้สร้างไว้เท่าองค์ท่าน เพื่อเป็นอนุสรณ์แก่ชีวิตของท่าน ซึ่งเป็นพระพุทธรูปปางสมาธิหน้าตักกว้าง ๒ คืบ ๖ นิ้ว เพราะท่านเองชอบปฏิบัติกรรมฐาน และเป็นพระกรรมฐาน ที่มีชื่อเสียงมากรูปหนึ่งในสมัยรัชกาลที่ ๔-๕ แห่งราชวงศ์จักรี

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงสร้างวัดโสมนัสวิหาร เป็นปฐมสังฆาราม ในรัชกาลของพระองค์ เพื่อทรงอุทิศแด่ **สมเด็จพระนางเจ้าโสมนัสวัฒนาวดี** อัครมเหสีพระองค์แรกของพระองค์ ซึ่งสิ้นพระชนม์เมื่อปี พ.ศ. ๒๓๙๕ โดยเริ่มสร้างในปี ๒๓๙๖ แล้วเสร็จในปี พ.ศ. ๒๓๙๙ พระองค์ทรงพระกรุณาโปรดให้อัญเชิญพระพุทธรูปองค์นี้มาเป็นพระประธานในพระอุโบสถของวัดนี้ พระราชทานนามว่า **"พระสัมพุทธสิริ"**

อุปกิเลส ๑๖
สนิมในใจ
เล่ม ๒

โดย

พ. สถิตวรรณ
(พระธรรมวิสุทธิกวี วัดโสมนัสวิหาร)

กองทุนกรรมฐาน วัดโสมนัสวิหาร
จัดพิมพ์เป็นธรรมบรรณาการ
ในการบำเพ็ญกุศลอายุครบ ๖ รอบ
พระธรรมวิสุทธิกวี
(พิจิตร ฐิตวณฺโณ ป.ธ. ๙, ศน.บ., M.A., ศน.ด.)
วัดโสมนัสวิหาร กรุงเทพมหานคร
วันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๕๕๑

อุปกิเลส ๑๖ สนิมในใจ เล่ม ๒

พ. สถิตวรรณ

วัดโสมนัสวิหาร เลขที่ ๖๔๖ ถ.กรุงเกษม เขตป้อมปราบฯ

กรุงเทพฯ ๑๐๑๐๐

โทร. ๐-๒๒๘๑-๗๙๔๔ โทรสาร ๐-๒๒๘๒-๖๐๔๒

พิมพ์ครั้งที่ ๑ มิถุนายน ๒๕๕๑ จำนวน ๓,๐๐๐ เล่ม

© สงวนลิขสิทธิ์ตามพระราชบัญญัติ

ISBN 978-974-10-7436-5

พิมพ์ที่ บริษัท ชวนพิมพ์ ๕๐ จำกัด

๕๑๓/๑๒๔ ซอยจรัญสนิทวงศ์ ๓๗ (วัดเพลงฯ) ถนนจรัญสนิทวงศ์

แขวงบางขุนศรี เขตบางกอกน้อย กรุงเทพฯ ๑๐๗๐๐

โทร. ๐-๒๔๑๒-๙๔๖๐ โทรสาร ๐-๒๘๖๔-๖๙๙๗

มือถือ ๐๘-๙๖๗๕-๓๙๒๒

นายจิโรจน์ ศรสงคราม ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา พ.ศ. ๒๕๕๑

คำปรารภ

ในการทำบุญคล้ายวันเกิดของข้าพเจ้า ซึ่งตรงกับวันที่ ๒๔ มิถุนายนของทุกปี นับตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๓๓ เป็นต้นมา ข้าพเจ้าได้จัดพิมพ์หนังสือทางพระพุทธศาสนาที่ข้าพเจ้าได้รวบรวม หรือเขียนขึ้นเองอย่างน้อย ๑ เล่มทุกปี แต่ในปีนี้ ซึ่งเป็นการบำเพ็ญกุศลครบ ๖ รอบ หรือ ๗๒ ปี ในวันเกิดของข้าพเจ้ากำหนดจัดพิมพ์หนังสือถึง ๓ เล่ม

๑. อุปกิเลส ๑๖ หรือสนิมในใจ เล่มที่ ๒

๒. ชีวประวัติร้อยแก้วและร้อยกรอง ตอนเมื่อข้าพเจ้าบวช

๓. ๒ ปี ในดินแดนพุทธภูมิ

ทั้งนี้ก็เพื่อบำเพ็ญธรรมทาน และเก็บชีวประวัติส่วนตัวในการศึกษาเล่าเรียนและในการทำงานพระศาสนาไว้เป็นหลักฐาน เพื่อแจกเป็นหนังสือที่ระลึกแก่ท่านผู้มาร่วมงาน หรือแก่ท่านที่เกี่ยวข้องหรือเคารพนับถือ เพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนา และเพื่อเป็นอนุสรณ์แก่ชีวิต แม้จะใช้ทุนในการจัดพิมพ์และเวลาในการเขียนมากก็ตาม ทั้งนี้ก็เพื่อมุ่งส่งเสริมการปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนาเป็นสำคัญ

ดังนั้น ในการทำบุญคล้ายวันเกิดครบ ๖ รอบ วันที่ ๒๔ มิถุนายนปีนี้ ข้าพเจ้าจึงได้จัดพิมพ์หนังสือเล่มนี้ คือ "อุปกิเลส

๑๖ หรือสนิมในใจ เล่มที่ ๒" ให้เสร็จก่อนเป็นเล่มแรกในการบำเพ็ญกุศลคล้ายวันเกิดในปีนี้

หนังสือชุดนี้ เดิมเป็นบทบรรยายธรรมแก่ศิษย์กรรมฐานวัดโสมนัสวิหาร ในช่วงเวลา ๒๐.๐๐ น.-๒๑.๐๐ น. ของทุกคืนวันธรรมสวนะ เฉพาะช่วงเข้าพรรษา และได้อัดเป็นเทปคาสเซ็ทเก็บไว้ทุกครั้ง ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๓๓ จนถึงปัจจุบัน และถอดเทปออกจัดพิมพ์เป็นหนังสือแล้วหลายเล่ม เช่น **อนุปุพพิกถาทีปนี** จำนวน ๕ เล่ม ซึ่งใช้เวลาบรรยายเล่มละ ๑ ปี เป็นต้น ก็ด้วยเหตุผลดังกล่าวแล้ว และหนังสือนี้นับเป็นหนังสือเล่มที่ ๘๘ สำหรับงานเขียนของข้าพเจ้าเท่าที่ได้จัดพิมพ์ออกมาแล้ว ซึ่งเริ่มตั้งแต่เล่มแรกที่ได้จัดพิมพ์ ในปี พ.ศ. ๒๕๐๔

ในการทำบุญคล้ายวันเกิดครบ ๖ รอบ ในครั้งนี้ ได้มีพระเถรานุเถระที่เป็นสมเด็จพระราชาคณะและเจ้าคณะรอง รวมทั้งพระภิกษุทรงสมณศักดิ์ชั้นพระราชาคณะ ๑๐ รูป มาเจริญพระพุทธมนต์ พระราชาคณะ ๒๕ รูป รับทักษิณานุปทาน พระภิกษุสามเณรวัดโสมนัสวิหาร ประมาณ ๖๐ รูป พระเถระจากวัดต่างๆ ที่คุ้นเคย ที่นิมนต์มาร่วมฉันเพล ประมาณ ๓๐ รูป พระภิกษุสามเณรในเขตปกครองภาคใต้ประมาณ ๔๐ รูป พระอนุจรอีกประมาณ ๒๐-๓๐ รูป และคณะแม่ชีวัดโสมนัสวิหารและต่างวัดอีกประมาณ ๒๐ ท่าน

อนึ่ง ในปีนี้ ได้มีกิจกรรมพิเศษอีก ๕ อย่าง คือ

๑. มอบตราตั้งเจ้าคณะจังหวัดภูเก็ต-พังงา-กระบี่-ระนอง (ธรรมยุต) แด่ท่านพระครูอดุลธรรมาภิวัฒน์

(เจือ อตุโล) วัดราษฎร์โยธี อำเภอตะกั่วทุ่ง จังหวัดพังงา

๒. มอบตราตั้งรองเจ้าคณะจังหวัดปัตตานี-ยะลา-นราธิวาส แก่พระครูพุทธวีรากร (ทอง จารุวณฺโณ) วัดยะลาธรรมาราม จังหวัดยะลา

๓. มอบวุฒิบัตรแด่พระสงฆ์ในเขตการปกครองภาค ผู้สอบผ่านการสวดพระผู้ทรงพระปาฏิโมกข์ประจำปี พ.ศ. ๒๕๕๑ จำนวน ๑๗ รูป โดยมอบถวายไตรจีวรอย่างดีและปัจจัยอีกรูปละ ๓,๐๐๐ บาท

๔. มอบพัดยศและใบตราตั้งฐานานุกรม ๒ ตำแหน่ง คือ พระครูธรรมธร และพระครูสังฆรักษ์

๕. มอบวุฒิบัตรให้แก่ศิษย์กรรมฐานวัดโสมนัสวิหารและศิษย์กรรมฐานจากที่อื่น ๆ ที่ได้ช่วยงานพระศาสนาในการจัดฝึกอบรมกรรมฐานตั้งแต่ ๕ ปี ขึ้นไป ประมาณ ๗๒ คน

และในปีนี้ เจ้าพระคุณสมเด็จพระพุฒาจารย์ (เกี่ยว อุปเสโน) วัดสระเกศฯ ประธานคณะผู้ปฏิบัติหน้าที่แทนสมเด็จพระสังฆราช ได้เมตตามาเป็นประธานในงานทำบุญคล้ายวันเกิดครบ ๖ รอบ โดยจะเป็นประธานมอบตราตั้งเจ้าคณะจังหวัดภูเก็ต-พังงา-กระบี่-ระนอง (ธ) และมอบตราตั้งผู้ช่วยเจ้าคณะจังหวัดปัตตานี-ยะลา-นราธิวาส (ธ) นับว่าเป็นความกรุณาอย่างยิ่งของเจ้าพระคุณสมเด็จพระพุฒาจารย์ที่ได้เมตตามาเป็นประธานในการบำเพ็ญกุศลครั้งนี้ ข้าพเจ้าได้ให้ความเคารพนับถือและเป็นที่คุ้นเคยกับท่านเจ้าพระคุณสมเด็จฯ มานาน

อนึ่ง ในการบำเพ็ญกุศลคล้ายวันเกิด ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๓๓ เป็นต้นมา ได้มีญาติมิตรและศิษย์กรรมฐานรุ่นต่าง ๆ ซึ่งในขณะนี้ เฉพาะฆราวาสซึ่งเปิดอบรมมาแล้วตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๒๕ เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน ทั้งในและต่างประเทศ เฉพาะหลักสูตร ชั้นต้นจำนวน ๒๓๕ รุ่น มีผู้ผ่านการฝึกอบรมมาแล้วประมาณ ๓๗,๐๐๐ คน ได้มาร่วมบำเพ็ญกุศลในวันนี้ นอกจากได้บริจาค ช่วยเหลือในด้านอาหารและจัดของถวายพระ รวมทั้งถวาย จตุปัจจัยร่วมทำบุญในงานนี้แล้ว ก็ยังมีการบริจาคสมทบเข้า **กองทุนกรรมฐานเพื่อเผยแผ่พุทธธรรม**ติดต่อกันมาหลายปี นับตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๔๖ เป็นต้นมา ซึ่งกองทุนนี้ได้อำนวย ประโยชน์ในการเผยแผ่พุทธธรรมเป็นอย่างมาก โดยใช้เป็นทุน ในการจัดพิมพ์หนังสือทางพระพุทธศาสนา กิจกรรมในการ ฝึกอบรมกรรมฐาน และทุนในการศึกษาเล่าเรียนของพระภิกษุ สามเณรและนักเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์วัดโสมนัสวิหาร เป็นต้น

ในปี พ.ศ. ๒๕๕๑ นี้ ข้าพเจ้าได้ดำเนิน**โครงการส่งเสริมความมั่นคงของชาติและพระศาสนา** โดยจัดพิมพ์หนังสือชุด **ธรรมเจดีย์** ชุดละ ๑๐ เล่ม ส่งไปถวายวัดทั่วประเทศ จำนวน ๓๐,๐๗๖ วัด โดยส่งไปถวายวัดละ ๑ ชุด รวมเป็นเงิน ทั้งสิ้น ๕,๑๕๐,๐๐๐ บาท (ห้าล้านหนึ่งแสนห้าหมื่นบาท) โดย เริ่มโครงการนี้มาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๕๐ เพื่อถวายเป็นพระราช กุศลเนื่องในวโรกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลย เดชมหาราช ทรงเจริญพระชนม์มายุ ๘๐ พรรษา โดยขอพระราช

ทานตราพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๘๐ พรรษา ๕ ธันวาคม ๒๕๕๐ มาไว้ในหนังสือชุดนี้ด้วย ขณะนี้ทางโรงพิมพ์กำลังจัดส่งหนังสือชุดนี้ไปยังวัดต่าง ๆ ทั่วประเทศ ตั้งแต่ต้นเดือนมิถุนายนศกนี้เป็นต้นมา ซึ่งกำหนดว่าภายใน ๒-๓ เดือนคงจะส่งไปถวายได้ทุกวัดทั่วประเทศ

ฉะนั้น ในการบำเพ็ญกุศลคล้ายวันเกิดในปีนี้ จึงเปิดโอกาสให้คณะศิษย์และท่านผู้ประสงค์ร่วมทำบุญถวายหนังสือชุดนี้รวบรวมสมทบทุนได้ตามศรัทธาและความสามารถ เพราะขณะนี้ยังขาดปัจจัยในการนี้อยู่บางส่วน แต่ก็จะนำปัจจัยส่วนอื่นมาจ่ายให้แก่ทางโรงพิมพ์ตามกำหนดอย่างแน่นอน แต่ผลที่เกิดจากการแจกหนังสือชุดธรรมเจดีย์ในครั้งนี้ ย่อมมีอย่างมหาศาลต่อชาติและพระศาสนาของเรา เพราะหนังสือชุดนี้จะทำอย่างดีสามารถเก็บไว้ได้ถึง ๒๐๐ ปี เพราะใช้กระดาษดีทั้งสิ้นและตัวโตอ่านง่ายอีกด้วย

ขอขอบพระคุณ ขอบคุณและขอบใจต่อทุกท่านที่ได้ช่วยงานครั้งนี้ และได้บริจาคจตุปัจจัยไทยธรรมรวมทั้งอาหารและของชำร่วยเป็นต้น ทำให้การบำเพ็ญกุศลครั้งนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี จึงขอให้ทุกท่านจงได้รับส่วนกุศลในครั้งนี้โดยทั่วกัน

ในงานนี้หากมีสิ่งใดบกพร่องไม่ว่าในด้านการต้อนรับ เช่น ที่พักและอาหาร ก็หวังว่าคงได้รับการให้อภัยจากทุกท่านที่มาร่วมงานในครั้งนี้

ด้วยอำนาจคุณพระศรีรัตนตรัย และด้วยอำนาจบุญกุศลที่ข้าพเจ้าและทุกท่านผู้มาร่วมกุศลครั้งนี้ได้บำเพ็ญแล้วทั้งหมด ขอ

จงร่วมกันเป็นพลวปัจจัย ดลบันดาลให้ทุกท่านที่มาร่วมบำเพ็ญกุศลในครั้งนี้จงปราศจากทุกข์โศกโรคภัย อุปสรรคอันตรายทั้งปวง และจงได้ประสบความสุขความเจริญในชีวิตยิ่งๆ ขึ้นไป หากปรารถนาสิ่งหนึ่งสิ่งใดอันประกอบด้วยธรรมแล้ว ขอความปรารถนาของทุกท่าน จงสำเร็จสมความปรารถนาของตนๆ โดยทั่วกันทุกคนทุกท่านเทอญ

พระธรรมวิสุทธิกวี
(พิจิตร ฐิตวณฺโณ)
๒๔ มิถุนายน ๒๕๕๑

คำนำ

"อุปกิเลส ๑๖ หรือสนิมในใจ" นี้ เป็นเล่มที่ ๒ เป็นหนังสือทางพระพุทธศาสนาที่มีคุณค่าอีกเล่มหนึ่ง ที่ได้เขียนขึ้นมาทั้งด้านวิชาการและด้านปฏิบัติ

ในเล่มที่ ๑ นั้น กล่าวถึง บุญบาป และธรรมชาติของจิตที่เป็นตัวเก็บบุญบาป และกล่าวถึงเจตสิกโดยย้ำอกุศลเจตสิกที่เป็นอุปกิเลสทำจิตให้มัวหมองเป็นสำคัญ และย้ำเรื่องไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา อันเป็นหลักธรรมที่นำไปสู่ความสะอาด สงบ และสว่างของจิต โดยแบ่งเป็น ๒ ภาค คือ

ภาคที่หนึ่ง ว่าด้วยธรรมชาติของจิตที่ต้องฝึก และธรรมชาติที่ทำให้จิตมัวหมอง คืออกุศลเจตสิก รวมทั้งหลักธรรมที่ใช้ในการฝึกจิต โดยในภาคนี้ได้กล่าวถึงธรรมชาติต่างๆ ของจิต และเจตสิกที่ควรรู้และต้องฝึกไว้ถึง ๕ ตอน รวมทั้งบทนำ

ภาคที่สอง ว่าด้วยอุปกิเลสที่ทำจิตให้มัวหมอง ๑๖ ข้อ โดยได้อธิบายเฉพาะ ๗ ข้อแรกในหนังสือเล่มที่หนึ่งนั้น คือ ๑. อภิชฌาวิสมโลภะ-อยากได้ไม่เลือก ๒. พยาบาท-เคียดแค้น ๓. โกธะ-ความโกรธ ๔. อุปานาหะ-ผูกโกรธ ๕. มักขะ-ลบหลู่บุญคุณท่าน ๖. ปลาสะ-ตีเสมอท่าน ๗. อิสสา-ความริษยา แต่ละข้อล้วนแต่น่าสนใจทั้งสิ้น

ในเล่ม ๒ นี้ ได้อธิบายอุปกิเลสอีก ๘ ข้อที่เหลือ คือ ๘. มัจฉริยะ-ความตระหนี่ ๙. มายา-เจ้าเล่ห์ ๑๐. สาเถยยะ-ความโอ้อวด ๑๑. ถัมภะ-หัวดื้อ ๑๒. สารัมภะ-แข่งดี ๑๓. มานะ-ถือตัว ๑๔. อติมานะ-ดูหมิ่นท่าน ๑๕. มทะ-ความมัวเมา ๑๖. ปมาทะ-เลินเล่อ แต่ละข้อล้วนแต่น่าสนใจทั้งสิ้น โดยเฉพาะ **มายาหญิง ๔๐** ในข้อที่ ๙ **หงส์หามเต่า** ในข้อที่ ๑๐ **คนว่ายากสอนยาก** ในข้อที่ ๑๑ **เรื่องหมูแข่งกับราชสีห์** ในข้อที่ ๑๒ และ **ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาของแคว้นต่าง ๆ ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของชมพูทวีปในสมัยพุทธกาล** ในข้อที่ ๑๔ เป็นต้น นับว่ามีคติสอนใจดีมาก ทั้งเมื่ออ่านแล้วรู้สึกเพลิดเพลินไปกับเรื่องที่นำมาประกอบในหนังสือนี้

หลักธรรมที่นำมาอธิบายประกอบในหนังสือนี้ส่วนใหญ่ข้าพเจ้า (ผู้เขียน) นำมาจากพระไตรปิฎก อรรถกถาและหนังสืออื่น ๆ อีกหลายเล่ม และที่มาเป็นพิเศษคือ **หนังสือสนิมในใจ** ของ **พ.อ. ปิ่น มุทุกันต์** ทำให้หนังสือนี้น่าอ่านขึ้น จึงขอขอบคุณและอนุโมทนาต่อ พ.อ. ปิ่น มุทุกันต์ไว้ ณ โอกาสนี้ด้วย แม้ท่านจะถึงแก่กรรมไปเกือบ ๔๐ ปีแล้วก็ตาม เพราะท่านได้เขียนหนังสือทางพระพุทธศาสนาที่อ่านเข้าใจง่ายและจับใจไว้หลายเล่มโดยเฉพาะอุปมาตัวอย่างที่ท่านยกมาชี้ให้เห็นในหนังสือแต่ละเล่มที่ท่านได้เขียนไว้นั้น ซึ่งข้าพเจ้าชอบใจและรู้สึกเป็นหนี้บุญคุณท่านมาตั้งแต่เป็นสามเณรในช่วงปี พ.ศ. ๒๔๙๖-๒๔๙๙ แม้เมื่อข้าพเจ้าได้เข้าศึกษาในสถาบันฝึกอบรมพระธรรมทูตในต่างประเทศรุ่นแรกของคณะสงฆ์ไทย ที่วัดบวรนิเวศวิหาร เป็นเวลา

๒ ปี ในระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๐๙-๒๕๑๑ ท่านก็ได้เป็นอาจารย์บรรยายวิชาการเผยแผ่ในครั้งนั้นด้วย

หวังว่าหนังสือเล่มนี้จะอำนวยประโยชน์แก่ท่านผู้อ่านเป็นอย่างดี หากท่านผู้ใดได้อ่านจนจบเล่มก็จะได้คุณค่าในชีวิตเพิ่มขึ้นอย่างแน่นอน ถ้าได้แนะนำญาติมิตรให้ได้อ่านก็จะก่อให้เกิดประโยชน์ในการนำหลักธรรมมาใช้ให้เป็นประโยชน์แก่ตนและส่วนรวมเพิ่มขึ้นอย่างแน่นอน

ส่วนดีอันใดที่จะพึงมีจากการเขียนและการจัดพิมพ์หนังสือนี้ ข้าพเจ้าขอมอบให้แก่ท่านผู้มีอุปการคุณทุกท่าน และแก่ทุกท่านที่ได้ขวนขวายเพื่อความสงบสุขของชนในชาติและเพื่อความดำรงมั่นของประเทศชาติและพระศาสนาของเรา

พระธรรมวิสุทธิกวี

(พิจิตร ฐิตวณฺโณ)

๒๔ มิถุนายน ๒๕๕๑

วัดโสมนัสวิหาร เขตป้อมปราบฯ

กรุงเทพมหานคร ๑๐๑๐๐ โทร. ๐-๒๒๘๑-๗๙๔๔

โทรสาร ๐-๒๒๘๒-๖๐๔๒

www.watsomanas.com

สารบาญ

เรื่อง	หน้า
บทนำ	๑
๘. มัจฉริยะ ความตระหนี่	๘
๙. มายา เจ้าเล่ห์	๒๘
๑๐. สาเถยยะ ความโอ้อวด	๔๐
๑๑. ถัมภะ หัวดื้อ	๕๑
๑๒. สารัมภะ แข่งดี	๖๔
๑๓. มานะ ความถือตัว	๗๘
๑๔. อติมานะ ดูหมิ่นท่าน	๙๖
๑๕. มทะ ความมัวเมา	๑๒๙
๑๖. ปมาทะ เลินเล่อ	๑๔๒

ภาคที่สอง

อุปกิเลส ๑๖

สนิมในใจ

ข้อ ๘-๑๖

บทนำ

ในหนังสืออุปกิเลส เล่ม ๑ ได้บรรยายอุปกิเลส ๑๖ ไปเพียง ๗ ข้อ เท่านั้น อุปกิเลส ๑๖ เล่ม ๒ นี้ จะบรรยายอุปกิเลสข้อที่ ๘ จนถึงข้อที่ ๑๖

ท่านสาธุชนทั้งหลาย ดังได้กล่าวแล้วว่า หน้าที่ของเราชาวพุทธมีอยู่ ๒ อย่างเท่านั้น ที่เรียกว่า **กิจ** คือ

๑. ปหานกิจ หน้าที่ในการกำจัดจุดเสียออกจากตัว

๒. ภาวนากิจ หน้าที่ในการทำความดีใส่ตัว

หมายความว่า เราชาวพุทธทุกคนนั้นมีหน้าที่อยู่ ๒ อย่างเท่านั้น คือ **๑. กำจัดจุดเสียออกจากตนให้ได้** และ **๒. ทำส่วนดีให้เกิดขึ้นในตนให้ได้** ซึ่งท่านเรียกว่า **กิจหรือหน้าที่**

ในฐานะที่เราเกิดมาเป็นมนุษย์นับถือพระพุทธศาสนา เราจะทำหน้าที่ ๒ อย่างนี้ พร้อมกันเลยได้ไหม หรือว่าเราควรจะทำทีละอย่าง ท่านทั้งหลายลองพิจารณาดูว่า เราจะเอาความชั่วออกจากตัวแยกไปต่างหาก แล้วอีกวันหนึ่ง เราจะเอาความดีใส่ตัวได้ไหม หรือบางวันเราจะทำแต่ความดีใส่ตัว แล้วเอาความชั่วออกจากตัวอีกวันหนึ่ง หรือเราต้องทำทั้งสองอย่างนี้ไปพร้อม ๆ กัน แท้จริงแล้ว กิจทั้งสองอย่างนี้ต้องทำพร้อมกันไป เพราะในขณะที่เราเอาความชั่วออกจากตัว ในขณะเดียวกันความดีก็เกิดขึ้นในตัวเรา เปรียบเสมือนการที่เราอาบน้ำชำระร่างกาย เอาของ

สกปรกออกจากตัว ในขณะเดียวกันความสะอาดก็เกิดขึ้นทันที

ท่านเปรียบเทียบไว้ในพระบาลีว่า เหมือนกับการจุดเทียน หรือจุดตะเกียง พอไฟจุดขึ้น ไฟก็ทำหน้าที่ ๒ อย่าง คือ

๑. ทำหน้าที่ให้แสงสว่าง

๒. ทำหน้าที่กินไส้หรือกินน้ำมันให้หมดไป

ดังนั้น หน้าที่ของไฟจึงไม่ใช่ให้แสงสว่างก่อน แล้วจึงค่อยกินน้ำมันทีหลัง หรือกินน้ำมันเสร็จแล้ว จึงค่อยให้แสงสว่างทีหลัง ทั้งนี้เพราะเมื่อเราเปิดไฟในขณะเดียวกับที่พอเปิดเสร็จ ไฟก็ให้แสงสว่างทันที และขณะเดียวกันก็กินกระแสไฟไปหรือกินน้ำมันทันที ไม่ใช่ว่าจะกินกระแสไฟก่อนแล้วจึงมีแสงสว่าง หรือว่าจะให้แสงสว่างก่อนแล้วจึงค่อยไปกินกระแสไฟทีหลัง แต่ว่าทั้งสองอย่างนี้เกิดพร้อมกันไปทีเดียว

คนเราก็เหมือนกัน ต้องทำหน้าที่ทั้งสองอย่าง คือ การเอาจุดเสียออกจากตัว และในขณะเดียวกัน ต้องทำหน้าที่เอาส่วนดีใส่ตัวไปพร้อม ๆ กัน ไม่ใช่ค่อยทำทีละอย่าง

การที่เราฟังธรรมและปฏิบัติธรรม ก็คือการที่เรากำลังเอาจุดดีใส่ตัวเอง ดังนั้น เมื่อเรามาศึกษาเรื่องอุปกิเลส ๑๖ นี้ ขอให้ทำความเข้าใจว่า ในการทำลายอุปกิเลสแต่ละข้อออกไปนั้น ในขณะเดียวกันก็เป็นการเพิ่มความดีใส่ตนด้วย

กิเลสที่ทำความเดือดร้อนให้แก่เราและสังคมมีอยู่ ๓ กลุ่ม คือ

๑. กิเลสอย่างหยาบ เรียกว่า วีติกกมกิเลส

๒. กิเลสอย่างกลาง เรียกว่า ปริยุฏฐานกิเลส

๓. กิเลสอย่างละเอียด เรียกว่า อนุสัยกิเลส

กิเลสอย่างหยาบ คือ กิเลสที่รั่วออกมาทางกายและทางวาจา ทำตนและสังคมให้เดือดร้อน ได้แก่ กิเลส ๗ ชนิด คือ กายทุจริต ๓ และวจีทุจริต ๔ อันได้แก่ ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม รวมทั้งดื่มน้ำเมาเข้าในข้อนี้ไปด้วย พูดเท็จ พูดคำหยาบ พูดส่อเสียด และพูดเพ้อเจ้อ กิเลสเหล่านี้เป็นกิเลสอย่างหยาบ ซึ่งจะปราบหรือกำจัดเสียได้ด้วยการมีศีล เมื่อเรามีศีล กิเลสเหล่านี้ก็เกิดขึ้นไม่ได้ ความดีก็เกิดขึ้นในตัวเรา คือ เรามีศีล

กิเลสอย่างกลาง ได้แก่ อุปกิเลส คำว่า อุปกิเลสนั้นไม่ได้หมายถึงนิวรณ์อย่างเดียว เราเคยศึกษาว่าอุปกิเลส คือ นิวรณ์ แท้ที่จริงแล้ว อุปกิเลส คือ กิเลสอย่างกลางที่มาเกลือกกลั้วใจเราให้หม่นหมอง เพราะปกติจิตของเรานั้นเป็นจิตประภัสสร คือ ผ่องใส แต่จิตนี้มาขุ่นมัวเศร้าหมองไป เพราะอุปกิเลสที่จรมา ดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ในคัมภีร์ปัญจกนิบาต อังคุตตรนิกายว่า

ปภสฺสรมิทํ ภิกฺขเว จิตฺตํ, ตญฺจ โข
อาคนฺตุเกหิ อุปกิเลเสหิ อุปกฺกิลิฏฺฐํ.
ภิกษุทั้งหลาย จิตนี้เป็นธรรมชาติประภัสสร
คือ ผ่องใส แต่จิตนี้ต้องขุ่นมัวเศร้าหมองไป
เพราะอาคันตุกกิเลสซึ่งจรมา.

(พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๒๕ อง. เอก. ข้อ ๕๐ หน้า ๑๑)

เพราะฉะนั้น อาคันตุกกิเลส ที่เราเคยได้ฟังมาว่า คือ นิวรณ์ และก็ย้ำที่นิวรณ์ ๕ แท้ที่จริงสิ่งที่มาย้อมใจเราให้เศร้าหมอง ให้

เปลี่ยนสภาพไปนั้น ไม่ใช่แค่นิวรณ์ ๕ เท่านั้น แต่ยังมีอีกมากถึง ๑๖ ชนิด และใน ๑๖ ชนิดนี้ มีที่แตกต่างไปจากนิวรณ์ ๕ อยู่หลายข้อ

กิเลสประเภทอุปกิเลสนี้จะทำลายเสียได้ด้วยอำนาจสมาธิและปัญญา ปกติกิเลสอย่างกลาง เช่น นิวรณ์ ใช้สมาธิทำลายได้หมด แต่อุปกิเลสที่ลึกลงไปมาก ใช้สมาธิอย่างเดียวไม่เพียงพอ ต้องใช้ปัญญาหนุนด้วย

กิเลสอย่างละเอียด คือ อนุสัยกิเลส มีอยู่ ๓ ขั้น คือ

๑. ราคานุสัย อนุสัยคือราคะ ความติด เป็นต้นตอของกิเลสสายโลภะหรือสายราคะ

๒. ปฏิฆานุสัย อนุสัยคือปฏิฆะ ความกระทบกระทั่งจิต เป็นต้นตอของกิเลสสายโทสะ

๓. อวิชชานุสัย อนุสัยคืออวิชชา ความไม่รู้ตามความเป็นจริง เป็นต้นตอของกิเลสสายโมหะ

กิเลสอย่างละเอียดนี้จะถูกทำลายได้เด็ดขาดด้วยอำนาจของปัญญา

อุปกิเลสที่กล่าวว่าเป็นเครื่องเศร้าหมองของใจก็คือสนิมของใจนั่นเอง กิเลสแปลว่า ความเศร้าหมอง ส่วน **อุป** แปลว่า **"เข้ามา"** คือเข้ามาทำใจเราให้เศร้าหมอง อุปกิเลส ๑๖ คือ

๑.	**อภิชฌาวิสมโลภะ**	**การอยากได้ไม่เลือก**
๒.	**พยาบาท**	**ความพยาบาท**
๓.	**โกธะ**	**ความโกรธ**
๔.	**อุปนาหะ**	**ความผูกโกรธ**

๕. มักขะ ความลบหลู่บุญคุณท่าน

๖. ปลาสะ การตีเสมอท่าน

๗. อิสสา ความริษยา

๘. มัจฉริยะ ความตระหนี่

๙. มายา ความเจ้าเล่ห์

๑๐. สาเถยยะ การโอ้อวด

๑๑. ถัมภะ ความหัวดื้อ

๑๒. สารัมภะ การแข่งดี

๑๓. มานะ การถือตัว

๑๔. อติมานะ การดูหมิ่นท่าน

๑๕. มทะ ความมัวเมา

๑๖. ปมาทะ ความเลินเล่อ

อุปกิเลสทั้ง ๑๖ ข้อนี้ สังกัดอยู่ในกลุ่มกิเลสต่างกัน คือ ข้อ ๑. อภิชฌาวิสมโลภะ เป็นลักษณะของโลภะ อีก ๓ ข้อ คือ พยาบาท โกธะ และอุปนาหะ เป็นกิเลสสายโทสะ ส่วนอีก ๑๒ ข้อเบื้องปลายทั้งหมด ตั้งแต่มักขะ การลบหลู่บุญคุณท่าน จนถึงข้อสุดท้าย คือ ปมาทะ ความเลินเล่อ เป็นลักษณะของโมหะ แสดงว่ากิเลสสายโมหะนี้มีเป็นอันมาก และเป็นกิเลสที่ละได้ยากมาก

ฉะนั้น กิเลสทั้ง ๓ กลุ่ม คือ ราคะ โทสะ และโมหะ มีความร้ายแรงไม่เท่ากัน กล่าวคือ

ราคะหรือโลภะ มีโทษน้อย แต่หายช้า เปรียบเหมือนไฟที่ไหม้แกลบ

โทสะ มีโทษมาก แต่หายไว เปรียบเหมือนไฟที่ไหม้ฟาง

โมหะ มีโทษมากและหายช้า เปรียบเหมือนไฟซึ่งสุมขอน

เมื่อกิเลสเหล่านี้เกิดขึ้นในใจ ถ้าโลภะหรือราคะเกิดขึ้น จะต้องมีโมหะเป็นตัวหนุนเสมอ ถ้าโทสะเกิดขึ้นก็มีโมหะหนุนเสมอ แต่ถ้าโมหะเกิดขึ้น แม้ไม่มีใครหนุน มันก็เกิดได้ เพราะมันเป็นตัวของมันเอง แสดงว่า ตัวโมหะนี้เป็นกิเลสที่ลึกมาก

พระอริยบุคคลที่ตัดกิเลส ๓ อย่างนี้ สามารถกำจัดโลภะกับโทสะได้ก่อน เช่น พระอนาคามี สามารถทำลายราคะกับโทสะได้ แต่ไม่สามารถทำลายโมหะได้ เพราะโมหะเป็นกิเลสที่ลึกมาก ส่วนพระอรหันต์สามารถทำลายกิเลส คือสังโยชน์เบื้องสูง[๑] ๕ ข้อ คือ รูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทธัจจะและอวิชชา ซึ่งล้วนเป็นลักษณะของโมหะลงได้ทั้งหมด

ฉะนั้น กิเลสที่จะกล่าวถึงในบทต่อ ๆ ไป เป็นลักษณะของโมหะทั้งสิ้น ซึ่งเรามองดูเหมือนว่าจะตัดได้ แต่ก็ยังตัดไม่ได้ และยังมีติดอยู่บ้างบางส่วน.

---

[๑] **สังโยชน์** คือกิเลสที่ทำให้สัตวโลกต้องข้องหรือติดอยู่ในโลก มี ๑๐ อย่าง คือ ๑. **สักกายทิฏฐิ** ความเห็นเป็นเหตุให้ถือตัวถือตน ๒. **วิจิกิจฉา** ความลังเลสงสัยในพระรัตนตรัย ๓. **สีลพัตตปรามาส** การเชื่ออย่างผิดผิด หรือความเชื่องมงาย ๔. **กามราคะ** ความติดในกามหรือความโลภ ๕. **ปฏิฆะ** ความโกรธ ทั้ง ๕ ข้อนี้เป็นสังโยชน์เบื้องต่ำ เรียกว่า **โอรัมภาคิยสังโยชน์** พระอนาคามีย่อมละได้ ๖. **รูปราคะ** การติดในรูปพรหม ๗. **อรูปราคะ** การติดในอรูปพรหม ๘. **มานะ** การถือตัว ๙. **อุทธัจจะ** ความฟุ้งซ่าน ๑๐. **อวิชชา** การไม่รู้ตามความป็นจริง (คือไม่รู้อริยสัจ ๔) ทั้ง ๕ ข้อสุดท้ายนี้ เป็นสังโยชน์เบื้องสูง เรียกว่า **อุทธัมภาคิยสังโยชน์** พระอรหันต์ย่อมละได้

ในพระอริยบุคคล ๔ ประการ คือ พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์ ละหรือลำลายสังโยชน์ทั้ง ๑๐ ประการนี้ไม่เท่ากัน กล่าวคือ

พระโสดาบัน ละสังโยชน์ ๓ ข้อแรกได้ คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา และสีลพัตตปรามาส เมื่อตายแล้วจะมาเกิดอีกไม่เกิน ๗ ชาติ ก็จะสำเร็จเป็นพระอรหันต์

พระสกทาคามี ละสังโยชน์ได้ ๓ ข้อ เท่ากับพระโสดาบัน แต่ทำราคะ โทสะ และโมหะให้เบาบางลง และจะมาเกิดอีกไม่เกิน ๑ ชาติ

พระอนาคามี ละสังโยชน์เบื้องต่ำได้ ๕ ข้อ จะไม่มาเกิดเป็นมนุษย์อีก แต่จะไปเกิดในสวรรค์ชั้นสุทธาวาส ๕ ชั้น คือ **อวิหา อตัปปา สุทัสสา สุทัสสี และอกนิฏฐา** ตามกำลังของอินทรีย์ทั้ง ๕ ที่ตนมีอยู่ คือ **ศรัทธา** วิริยะ **สติ สมาธิ และปัญญา** เช่น ถ้าศรัทธาแรง ก็ไปเกิดในชั้นอวิหา ถ้าปัญญาแรง ก็ไปเกิดในชั้นสุดท้าย คือ อกนิฏฐา เพราะท่านละความโลภ และความโกรธหมดแล้ว บางท่านก็นิพพานในชั้นที่เกิด แต่บางท่าน เมื่อตายแล้วก็ไปเกิดในชั้นที่สูงขึ้นๆ จนไปนิพพานในชั้นสุดท้าย เพราะฉะนั้น ในพรหมโลกชั้นสุทธาวาส (พระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน เรียกว่า ชั้นสุขาวดี) จึงยังมีพระอรหันต์อยู่ แม้ในปัจจุบัน

ส่วนผู้ที่ยังละสังโยชน์ได้หมดทั้ง ๑๐ ข้อ คือ พระอรหันต์ เมื่อสิ้นชีพแล้วก็เข้าสู่นิพพาน ก็ไม่ต้องเวียนว่ายตายเกิดอีก เหมือนอย่างพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

.

๘. มัจฉริยะ
ความตระหนี่

มัจฉริยะ คือ **ความตระหนี่** เป็นอุปกิเลสข้อที่ ๘ ซึ่งมีข้อที่ควรศึกษาหรือทำความเข้าใจ ดังต่อไปนี้

ความตระหนี่ของมนุษย์เรานั้น มีความแตกต่างกัน ความตระหนี่กับความประหยัดไม่เหมือนกัน ความตระหนี่นี้ตรงกันข้ามกับความเสียสละ แต่ความประหยัดตรงกันข้ามกับความสุรุ่ยสุร่าย บางคนประหยัดแต่ไม่ตระหนี่ แต่บางคนทั้งตระหนี่ทั้งประหยัด

ความตระหนี่ในทางพระพุทธศาสนา หมายถึงมีความตระหนี่ถี่เหนียวในเรื่องนั้นๆ ไม่อยากให้คนอื่นได้รับส่วนแบ่งในหน้าที่ ตำแหน่ง หรือทรัพย์สมบัติ โดยตระหนี่ถี่เหนียวไว้แต่ผู้เดียวหรือไว้แก่พวกของตนเอง นี้เป็นลักษณะของความตระหนี่ ซึ่งตรงกันข้ามกับ**จาคะคือการเสียสละ** ความตระหนี่เป็นกิเลสซึ่งบางคนคิดว่า ถ้าเขาตระหนี่แล้วจะร่ำรวย บางคนไม่ได้ตระหนี่แต่เป็นคนประหยัด

ข้อแตกต่างของความตระหนี่กับความประหยัด

ความตระหนี่กับความประหยัดแตกต่างกัน คือ คนประหยัดจะเห็นว่าถ้าทำการสิ่งใดสุรุ่ยสุร่าย เขาก็จะประหยัด แต่

ถ้าการทำสิ่งใดเป็นไปเพื่อประโยชน์ เขาก็จะไม่ประหยัด แต่จะให้ความช่วยเหลือเกื้อกูล ซึ่งตรงกันข้ามกับคนตระหนี่ที่เห็นว่าสิ่งใดจะมีประโยชน์หรือไม่มีประโยชน์ก็ตาม เขาก็ไม่ให้ทั้งสิ้น เพราะเขาเป็นคนเห็นแก่ตัว แม้ในยามเจ็บป่วย เขาก็ไม่ยอมรักษาตัวเอง แม้แต่จะแบ่งปันเงินทองให้ลูกหลาน เขาก็ไม่ยอมให้ ภาษีก็ไม่ยอมเสีย ส่วนคนที่ประหยัดมัธยัสถ์ จะไม่ยอมทำอะไรที่สุรุ่ยสุร่าย แต่ถ้าเป็นเรื่องที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมหรือส่วนรวมต่อพ่อแม่พี่น้อง ลูกหลาน หรือต่อศาสนาแล้วเขาจะทำทันที

ดังนั้น คนที่ตระหนี่จะไม่ยอมให้อะไรเลย ส่วนคนที่ประหยัดจะให้ในสิ่งที่จำเป็น ถ้าไม่จำเป็นเขาก็ไม่ให้ เช่น ไม่ให้เงินแก่คนที่กินเหล้าหรือเที่ยวเตร่ แต่จะให้แก่คนตกทุกข์ได้ยาก ฉะนั้น เราต้องเข้าใจความหมายที่แตกต่างกันของความตระหนี่กับความประหยัด คนบางคนเมื่อเกิดความตระหนี่ขึ้นมาแล้ว ความเสียสละจะไม่เกิดขึ้นในตัวของผู้นั้น ธรรมะที่ตรงกันข้ามกับมัจฉริยะมีหลายอย่าง เช่น ทาน และจาคะ บางครั้งศรัทธาก็ตรงกันข้ามกับตระหนี่ด้วย

ทานกับจาคะ ต่างกันไหม? ข้อนี้ตอบว่า ตามปกติถ้าพูดถึงทานอย่างเดียว ไม่พูดถึงจาคะ ทานนี้หมายความถึงการเสียสละ การให้สิ่งของแก่ผู้อื่น เพื่อบูชาคุณ เพื่อสงเคราะห์ เพื่ออนุเคราะห์ และเพื่อสาธารณะประโยชน์ แต่ถ้าพูดถึงทานด้วย ถึงจาคะด้วย ความหมายของทานจะหมายถึงการให้เพื่อหวังผล เช่น หวังผลว่าเราจะได้ร่ำรวย เราจะได้เป็นที่รักของคนทั้งหลาย จะได้สิ่งนั้นสิ่งนี้ คือ หวังผลตอบแทนแก่ตัวเอง ตอบแทนแก่คนนั้นคนนี้

อย่างนี้เป็นทาน แต่ถ้าเป็นจาคะจะให้โดยไม่ได้หวังผลอะไร เช่น พ่อแม่เลี้ยงลูก เป็นต้น บางคนทำความดีโดยไม่ได้หวังจะเอาหน้ากับเขา **ทำความดีเพื่อความดี** เช่น พระพุทธเจ้าบำเพ็ญบารมี แม้จะหวังสัมมาสัมโพธิญาณ ก็เพื่อช่วยเหลือสัตว์อื่น ไม่ใช่เพื่อช่วยพระองค์เอง อย่างนี้เป็นจาคะ

ดังนั้น ทานของคนบางคนเป็นจาคะ ทานของคนบางคนเป็นแค่ทานเท่านั้น แต่ถ้าพูดถึงทานอย่างเดียว ความหมายจะรวมจาคะเข้าไปด้วย ถ้าพูดทานด้วย จาคะด้วย ทานก็มีความหมายอย่างหนึ่ง จาคะก็อย่างหนึ่ง อย่างเช่นในทศพิธราชธรรม ซึ่งเป็นธรรมของพระมหากษัตริย์ มีทั้งทานและจาคะ ส่วนศรัทธาจะมีได้ก็ต้องมีทาน และจาคะเพิ่มเข้า เช่น กล่าวถึง **พราหมณ์จุเพกสาฎก** ผู้มีผ้าสาฎก (ผ้าห่ม) อยู่ผืนเดียว และอยากจะถวายพระพุทธองค์ แต่ความตระหนี่เกิดขึ้น เพราะเมียก็จะไม่มีผ้าจะห่ม ตัวเองก็ไม่มีจะห่มด้วย ผืนนี้ผืนเดียวใช้ ๒ คน ถ้าออกจากบ้านพร้อมกัน ๒ คน ไม่ได้ ต้องออกไปครั้งละคน นับว่ายากจนมาก เลยไม่อยากจะให้ ความตระหนี่ มันเกิดขึ้น แต่เดี๋ยวศรัทธาอย่างยิ่งก็เกิดอีก จึงต้องเถียงในใจอยู่อย่างนี้ ว่าจะถวายดีหรือไม่ถวาย จนถึงใกล้รุ่งจึงยอมเสียสละผ้าผืนนี้ คือ **ศรัทธาจิตชนะมัจฉริยะจิตได้** เมื่อศรัทธาที่จะเสียสละเกิดขึ้น ศรัทธานี้ก็หนุนตัวจาคะเหมือนกัน

พวกเราถ้าไม่มีศรัทธาต่อพระศาสนา หรือไม่มีศรัทธาต่อคนที่เราเคารพ เราก็ไม่อยากจะให้เพราะเราไม่ศรัทธา พอเราศรัทธาแล้วเราก็อยากจะให้ อยากจะช่วยเหลือ อยากจะเกื้อกูล

เพราะศรัทธาเป็นตัวหนุนให้ทำความดีได้อย่างมาก และก็ตรงกันข้ามกับมัจฉริยะด้วย

ความตระหนี่นี้ย่อมมีด้วยกันทุกคน สำหรับผู้ที่ยังมีกิเลส แต่บางคนขี้เหนียวมาก ท่านจึงเรียกว่า **ตระหนี่ถี่เหนียว** แต่บางคนไม่เรียกถี่เหนี่ยว แต่เรียกว่า **ขี้เหนียวเลย** ของที่ไม่ดีนี้เขามักจะเรียกคำว่า **ขี้** นำหน้า เช่น ขี้คร้าน ขี้เกียจ ขี้เหนียว ขี้ตู่ ขี้โกหก ขี้แย ขี้ลักขโมย ก็ไม่ดีทั้งนั้น อุปกิเลสข้อนี้จัดเป็นประเภทขี้เหมือนกัน คือ ขี้เหนียว หรือตระหนี่ถี่เหนียว

การที่เกิดขี้เหนียวขึ้นก็เพราะเป็นกิเลสเข้ามาล้อมจิตไว้ ทำไมคนจึงขี้เหนียว? เพราะคนคิดว่าถ้าเรายากจน อาศัยคนอื่นตนจะลำบาก ขอยืมใครเขาก็จะไม่ได้ ถ้าไม่พึ่งตนเอง มัวแต่พึ่งคนอื่นก็ไม่ได้ จึงไม่อยากจะช่วยใคร ไม่อยากจะให้ใคร แท้จริงคนขี้เหนียว เขาคิดถูกในบางเรื่อง แต่คิดผิดในบางเรื่อง การที่เขาคิดพึ่งตนเองไม่อยากจะรบกวนใคร ไม่อยากจะให้อะไรแก่ใครก็ถือว่าเขาต้องการจะพึ่งตนเอง แต่บางคนคิดจะพึ่งตนเอง แต่ว่าขอคนอื่นไม่หยุด บอกว่าขี้เหนียวแต่ขอ หรือบอกว่าตนเองสันโดษแต่ขี้ขอ เคยพบคนเช่นนี้ไหม ดังคำพังเพยที่ว่า **"กรรมฐานขี้โกรธ สันโดษขี้ขอ"** คือ ตนเองขี้เหนียว ไม่ให้คนอื่น แต่ตัวเองขี้ขอ ก็ขี้เหมือนกัน ซึ่งเป็นของไม่ดี

การที่มีกิเลสอย่างนี้เกิดขึ้น ตรงกันข้ามกับ **จาคะ – การเสียสละ** ถ้ามีทานหรือมีจาคะ ตัวขี้เหนียวก็จะหายไปหรือจะลดน้อยลง แต่ถ้ามีมัจฉริยะหรือขี้เหนียว ทานหรือจาคะ จะลดน้อยลง บางคนเข้าใจผิดค่อนข้างมาก คิดว่าถ้าขี้เหนียวแล้วจะร่ำรวย จะ

ตั้งตัวได้ จะมีความสุข นั่นคือการเข้าใจผิดของมนุษย์ แต่ถ้าเขามีศรัทธาในพระศาสนา ความขี้เหนียวจะลดน้อยลงไป เมื่อศรัทธาเชื่อว่าทำดีต้องได้ดีแล้วก็จะลดความขี้เหนียวลง มัจฉริยะจะถูกทำลายไป เพราะมีศรัทธาว่าเมื่อเราทำดีแล้ว เราให้ ก็จะมีความสุขความเจริญ **เพราะผู้ให้ก็ย่อมเป็นที่รัก และผู้ให้ย่อมผูกไมตรีไว้ได้**

ในสังควัตถุ ๔ เริ่มต้นด้วยการให้ คือ **ทาน – การให้ ปิยะวาจา – เจรจาอ่อนหวาน, อัตถจริยา – ประพฤติสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น** และ **สมานัตตตา – การเป็นคนมีตนเสมอไม่ถือตัว** ก็เริ่มต้นจากการให้ พวกเราที่มีชีวิตอยู่ได้ ก็เพราะการให้ของพ่อแม่ ถ้าพ่อแม่ไม่ให้ชีวิตเรา ไม่เลี้ยงดูเรามา แล้วเราจะมีชีวิตอยู่ได้อย่างไร เราเข้าใจหลักศาสนาดี ก็เพราะการให้ของพระพุทธเจ้า การให้ของพระสงฆ์ การเกื้อกูลของครูบาอาจารย์ของเรา ถ้าไม่มีพระพุทธเจ้า ไม่มีพระสงฆ์ ไม่มีครูบาอาจารย์ เราก็ไม่รู้จักคำสอนของพระพุทธเจ้า การที่เรามีแผ่นดินอยู่อาศัยก็เพราะพระเจ้าแผ่นดิน และผู้ปกครองได้ป้องกันประเทศไว้ให้เราได้อยู่อาศัย ถ้าไม่มีแผ่นดิน ไม่มีผู้ปกครอง เราก็ไม่มีความรู้ เพราะท่านเป็นผู้สงวนสิ่งเหล่านี้ไว้ให้เรา การที่เรามีความรู้ ความเข้าใจในคำสอนในความรู้ ก็เพราะเรามีครูบาอาจารย์ ถ้าไม่มีครูบาอาจารย์เป็นผู้ให้ เราก็ไม่ได้ ดังนั้น การที่เรามีชีวิตอยู่แต่ละคน เพราะการให้ของผู้อื่น เช่น การให้ของพ่อแม่ การให้ของญาติมิตรและของครูบาอาจารย์ ถ้าเราเข้าใจเรื่องธรรมะนี้แล้วความตระหนี่ก็จะลดน้อยลง

บางคนคิดว่าถ้าให้คนอื่นแล้ว ตัวเองจะยากจน แท้ที่จริงแล้ว การให้คือการได้ ขอให้พยายามสังเกตดู **การให้คือการได้** ลองบริจาคดู ยิ่งบริจาคแก่คนที่ควรให้ อย่าให้ไม่เลือก เราต้องเลือกบุคคลที่ควรให้ด้วย แล้วเราจะได้มากกว่าที่เราเสียไปอีก บางทีเราให้หนึ่งบาท แต่สิ่งที่ได้มาเป็นล้านเลยก็มี เช่น **อังกุรเทพบุตร** ใส่บาตรหนึ่งช้อน จึงได้เกิดเป็นเทพบุตรในสวรรค์ มีทรัพย์สมบัติมหาศาล เปรียบเทียบเหมือนเราปลูกมะม่วง ๑ ต้น เม็ดเดียว แต่ผลมะม่วงเกิดเป็นพันๆ และไม่ใช่ปีเดียว แต่ไม่รู้กี่สิบปี หรืออาจเป็นร้อยปี เพราะผลมันจะเพิ่มมากกว่าเหตุเสมอ

คนที่มีศรัทธาเชื่อมั่นว่าการให้จะเกิดคุณค่าแล้วเขาก็ย่อมจะให้ ยินดีในการให้มาก คนที่ไปเกิดดีมีความสุข เขาเคยยินดีในการให้มาแล้ว **การให้คือการได้ เหมือนการออกกำลัง คือ การได้กำลัง** บางคนคิดว่าการออกกำลังเป็นการเสียกำลัง แท้ที่จริงการออกกำลัง คือ การได้กำลัง ถ้ามีตัวศรัทธาเชื่อว่าเราทำดีต้องได้ดี ทำชั่วต้องได้ชั่ว ก็เมื่อเราทำดี เราให้ เราก็ต้องได้ผลดี ความตระหนี่ถี่เหนียวก็จะหมดไป

บางคนให้ก็จริง แต่ให้ไม่ใช่เพื่อเสียสละหรือเพื่อบูชาคุณ แต่ให้เพื่อหวังผลอย่างนั้นอย่างนี้ เช่นนี้ไม่ใช่จาคะ อย่างเช่น ให้ค่าจ้างรางวัล ให้ยาพิษเขาไปฆ่าตนเอง ให้เงินเพื่อฆ่าคน อย่างนี้ไม่ใช่จาคะ จาคะนั้นต้องมีการเสียสละเพื่อหวังผลประโยชน์แก่คนอื่น โดยไม่หวังผลตอบแทน ถึงจะหวังผลตอบแทนบ้างก็ถือว่าเป็นลักษณะของทาน คือ ให้ไป แต่ถ้าเป็นจาคะ ซึ่งตรงกันข้ามกับความตระหนี่ จะเป็นจาคะจริงๆ คนที่มีศรัทธาอยากจะให้

เพราะตามหลักความเป็นจริง พอฟังคำสอนของพระพุทธเจ้าแล้ว ก็เกิดศรัทธา เมื่อลงมือปฏิบัติ ก็เห็นผลจริง ๆ ว่าผู้ให้ไม่เคยยากจน ไม่เคยลำบาก เมื่อผลทานปรากฏก็มีแต่คนช่วยเหลือมีคนให้อยู่ตลอดเสมอ เพราะเราเคยช่วยเหลือเขา และมักจะได้ผลพิเศษอยู่เสมอ อันเป็นผลของบุญข้อนี้

พระพุทธเจ้าทรงย้ำอยู่เสมอในเรื่องการให้ ซึ่งขอถอดมากล่าวในที่นี้โดยใจความ โดยพระองค์ตรัสว่า

"คนบางคนในโลกนี้ ตัวเองก็ไม่ให้ทาน ทั้งไม่ชวนคนอื่นให้ทาน คนเช่นนี้ย่อมไม่ได้ทั้งทรัพย์สมบัติและบริวารสมบัติในที่ๆ ตนเกิด คือ เขาเกิดที่ไหน ทรัพย์สมบัติก็ไม่มี ญาติพี่น้องพวกพ้องก็ไม่มี

คนบางคน ตัวเองให้ทาน แต่ไม่ชวนคนอื่นให้ทาน คนประเภทนี้ย่อมได้ทรัพย์สมบัติ แต่ไม่ได้บริวารสมบัติ ในที่ๆ ตนเองเกิด แม้ทรัพย์สมบัติมีมากแต่ก็นั่งคนเดียว กินคนเดียว แม้แต่โทรทัศน์ก็ดูคนเดียว รถก็นั่งอยู่คนเดียว ตายก็คนเดียว หัวเราะก็คนเดียว อยู่ในวิมานก็อยู่คนเดียว เพราะไม่มีบริวาร

บางคนตัวเองไม่ให้ทาน แต่ชวนคนอื่นให้ทาน คนประเภทนี้ย่อมได้บริวารสมบัติ แต่ไม่ได้ทรัพย์สมบัติ ในที่ๆ ตนเองเกิด คือทรัพย์สมบัติไม่มีเพราะตัวเองไม่ให้ทาน แต่มีบริวารสมบัติ คือจะกินอยู่บ้านไหนอยู่กับใคร เขาก็ได้รับการช่วยเหลือเสมอ เพราะตนเองเคยช่วยเหลือเขามา เกื้อกูลเขามา

แต่บางคนตัวเองให้ทานด้วย ชวนคนอื่นให้ทานด้วย คนประเภทนี้ย่อมได้ทั้งทรัพย์สมบัติและบริวารสมบัติ ในที่ๆ ตนเองเกิด"

บางคนพอศรัทธาอยากบริจาคทาน มัจฉริยะ ความตระหนี่ก็แทรกเข้ามา ไม่อยากจะให้ อย่างเรื่องของพราหมณ์ชื่อจุเฬกสาฎก ซึ่งมีผ้าสาฎกห่มอยู่ผืนเดียว ดังกล่าวมาบ้างแล้วในตอนต้น เขาอยากจะถวายผ้าผืนนั้นแด่พระพุทธเจ้าตั้งแต่หัวค่ำ พอคิดจะให้ ความตระหนี่ก็เกิดขึ้นมาเสีย เพราะมีผ้าห่มผืนเดียว แล้วก็เกิดศรัทธาอยากจะให้อีก เถียงอยู่ในตัวเองอย่างนี้ จนถึงใกล้รุ่ง จึงได้บริจาคผ้าผืนนั้น แต่พอบริจาคทานเสร็จก็ดีใจว่าตัวเองชนะความตระหนี่ได้แล้ว จึงร้องขึ้นว่า **"ชิตํ เม ชิตํ เม ฉันชนะแล้ว ฉันชนะแล้ว"**

พระเจ้าปเสนทิโกศล ซึ่งประทับอยู่ในที่นั้นด้วย ในคืนวันนั้น ซึ่งมีการฟังธรรมกันตลอดรุ่ง ได้ทรงสดับคำนี้ จึงทรงพระดำริว่า ทำไมพราหมณ์นี้มาพูดว่าเราชนะๆ คำเช่นนี้ พวกกษัตริย์เขาถือว่าเขาต้องชนะทั้งหมด ใครจะมาชนะอยู่ท่ามกลางพวกเขาได้ จึงให้คนไปถามพราหมณ์นั้นว่า ท่านชนะใคร

พราหมณ์จุเฬกสาฎกบอกว่า เขาชนะความตระหนี่ของตนเอง เพราะคิดตั้งแต่หัวค่ำว่าจะบริจาคผ้าแก่พระพุทธเจ้า พระราชาทรงพอพระทัยในการบริจาคของพราหมณ์นี้ เพราะทำได้ยากสำหรับผู้ที่ยากจนเช่นเขา จึงพระราชทานทรัพย์เป็นอันมากแก่เขา

พระพุทธเจ้าทรงปรารภพราหมณ์ผู้นี้ ได้ตรัสว่า *"พราหมณ์ผู้นี้ถ้าเขาได้บริจาคตั้งแต่หัวค่ำ หรือแม้แต่ตอนเที่ยงคืน เขาจะได้ทรัพย์สมบัติมากกว่านี้หลายเท่า แต่นี่เขาบริจาคจวนใกล้รุ่งไปแล้ว จึงได้สมบัติอย่างละ ๔ๆ ซึ่งพระราชาพระราชทานให้"*

ความตระหนี่ของคนเรา โดยปกติแล้ว ไม่ใช่ตระหนี่แต่ทรัพย์สมบัติอย่างเดียว ความตระหนี่หรือมัจฉริยะนั้น ทางพระพุทธศาสนาบ่งว่ามีอยู่ถึง ๕ ชนิด คือ

๑. อาวาสมัจฉริยะ ตระหนี่ที่อยู่

๒. กุลมัจฉริยะ ตระหนี่ตระกูล

๓. ลาภมัจฉริยะ ตระหนี่ลาภ

๔. วัณณมัจฉริยะ ตระหนี่วรรณะ

๕. ธัมมมัจฉริยะ ตระหนี่ธรรมะ

ความตระหนี่ทั้ง ๕ ประเภทนี้ บางท่านฟังแล้วพอจะเข้าใจ แต่บางท่านฟังแล้วก็ยังงงๆ อยู่ เพราะส่วนมากชาวบ้านจะเข้าใจเรื่องตระหนี่ทรัพย์สมบัติเท่านั้น แต่ไม่คิดถึงความตระหนี่ในเรื่องอื่น คือ คำว่า **"ตระหนี่"** หมายถึง ไม่อยากให้ผู้อื่นมีส่วนร่วมในสิ่งเหล่านั้น ก็ไม่อยากให้เขา ก็จัดว่าเป็นตระหนี่เช่นกัน คือ

อาวาสมัจฉริยะ ตระหนี่ที่อยู่ ถ้าเป็นพระเณร ก็ตระหนี่วัด ตระหนี่ห้องของตัวเอง ไม่อยากให้ใครอยู่ ถ้าอยู่ในวัดพระอื่นจะเข้ามาอาศัยวัด หรือชาวบ้านจะเข้ามาอาศัยวัด ก็ไม่ให้อยู่ ถ้าจะให้ก็ให้แต่พวกตัวเอง ไม่ยอมรับผู้อื่น อย่างนี้เรียกว่าตระหนี่ที่อยู่ หรือ พระบางรูป อยู่กุฏิองค์เดียวใหญ่โต แต่ว่าพระเณรองค์อื่นอยู่กันถึง ๓-๔ รูป ในห้องเล็กๆ อย่างนี้เรียกว่าตระหนี่ที่อยู่ แม่ชีหรือใครอื่นก็เหมือนกัน อยู่ห้องคนเดียวใหญ่โตใครจะมาอยู่ด้วยก็ไม่ให้อยู่ ทั้งๆ ที่พออยู่ได้ก็ไม่ยอม เพราะตระหนี่ที่อยู่ ชาวบ้านก็เหมือนกัน ลูกหลานพอจะอาศัยบ้างนิด

หน่อย ก็ไม่ยอมให้อาศัย นี่เรียกว่า ตระหนี่ที่อยู่ ถ้าจะขยายความสูงขึ้นไปอีก ประเทศบางประเทศ ชนชาติอื่นจะอพยพเข้ามาอยู่ก็ไม่ให้อยู่ ชาติทั่วโลกมักกีดกันชนชาติอื่นไม่ให้เข้าไปอยู่ ในประเทศของตน

ในสมัยโบราณนั้น ชาติทั้งหลายอยากจะให้คนชาติอื่นเข้ามาอาศัยมาก เพราะจะได้เป็นกำลังป้องกันประเทศ จะได้มีกำลังทหารเข้มแข็ง แต่ในปัจจุบัน ชาติทั่วโลกกีดกันไม่ให้ชนชาติอื่น ๆ เข้ามา ชาติไทยของเราแต่โบราณมีคนเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารมาก เช่น คนจีน คนญวน คนแขก เข้ามาอาศัยตั้งแต่โบราณมา เพราะเราเป็นชาติที่เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ โอบอ้อมอารี ใจกว้างให้เข้ามาอาศัยได้ เขาจึงมาอาศัยอย่างสงบสุข เพราะเราไม่ตระหนี่ ถ้าเราตระหนี่ก็จะไม่ให้เขาเข้า อย่างออสเตรเลียไม่อยากให้ใครเข้าไปอยู่อาศัย คนชาติเอเชียเข้ายาก เว้นไว้แต่ตอนเมื่อประเทศในอินโดจีนแตก เขาจึงเปิดให้เข้าไป แต่ก็ยังจำกัด เขาให้แต่พวกยุโรปเข้าอาศัยอยู่ แม้ในสหรัฐอเมริกา ก็มีการกีดกันเหมือนกัน ไม่ให้คนต่างชาติเข้ามาก ให้เข้าบางส่วนโดยจำกัด ในยุโรปก็เช่นกันตระหนี่ที่อยู่ แต่บางประเทศคนบางประเภทเข้าไปอาศัยเขาไม่ให้เข้า เช่น พวกนิโกร เข้าไปอยู่ในแถบไหน ก็เดือดร้อนทั้งสิ้น ที่เขาไม่ให้พวกนี้อยู่ไม่ใช่เขาตระหนี่ที่อยู่ แต่เพราะเขากลัวความเดือดร้อนรำคาญ กลัวมันปล้นจี้เอา ถ้าใครเคยไปในสหรัฐอเมริกา จะมีพวกนิโกรอยู่มาก โดยเฉพาะในนครนิวยอร์คแถบเขตบล็องซ์ และแมนฮัตตัน ในเขตที่พวกนิโกรอยู่นี้จะไม่ค่อยมีใครกล้าเดินไป ถ้าเข้าไปต้องระวัง พวกนี้แต่งตัวไม่เรียบร้อย

กระเป๋าถือจะโดนกระชากได้ มีอยู่ในบางครั้งในเขตบล็องซ์ พระไทยเดินถือปลอกแว่นไปตามถนนในเขตนั้น ก็โดนกระชากไปเสีย มันคิดว่าเป็นกระเป๋าเงิน แต่บางแห่งพวกนิโกรก็ลำบาก เพราะเดี๋ยวนี้พวกคนผิวขาวกีดกันไม่ให้พวกนี้เข้าอยู่ในบางเขตที่พวกผิวขาวอยู่อาศัย เพราะเมื่อเข้าไปแล้วสร้างความเดือดร้อนให้พวกเขา

ตามปกติ สหรัฐอเมริกาอยากให้คนชาติอื่นเข้าไปอยู่อาศัย โดยเฉพาะในสมัยเริ่มสร้างประเทศ แต่บางชาติก็กีดกันมาก การกีดกันไม่ให้คนเข้ามาอาศัยอยู่ถิ่นในที่อยู่ของตน เรียกว่า **อาวาสมัจฉริยะ** นักเสียสละต้องเสียสละได้แม้แต่ที่อยู่ของตัวเองให้แก่คนอื่นตามสมควร เว้นไว้แต่คนนั้นเป็นคนมิจฉาทิฏฐิ คนชั่วซึ่งคนดีไม่อยากให้เข้าไปอยู่ ถ้าคนดีเขาให้เข้าอยู่ได้ เช่นในคำสอนของพระพุทธเจ้า กล่าวถึงหลักความเจริญ ๗ ข้อในอปหานิยธรรมสูตร มีอยู่ข้อหนึ่งบอกว่า *"ตั้งใจอยู่ว่า ขอให้ภิกษุสามเณรผู้มีศีล ซึ่งยังไม่มาสู่อาวาส ขอให้มา ที่มาแล้วขอให้อยู่เป็นสุข"* ข้อนี้แสดงให้เห็นว่า พระพุทธศาสนาไม่สอนให้ตระหนี่ในเรื่องที่อยู่

กุลมัจฉริยะ ตระหนี่ตระกูล ตัวอย่างเช่น พระไปบิณฑบาตในสกุลนั้นสกุลนี้ แล้วไม่อยากให้พระรูปอื่นไปรู้จักญาติโยมคนนี้ กลัวว่าพระรูปอื่นมารู้จักกับญาติโดยคนนี้จะแย่งโยมอุปัฏฐากของตนไปเสีย แล้วตัวเองจะไม่มีคนรับนับถือ แม้แต่พระกรรมฐานบางรูป ถ้าลูกศิษย์ของตัวเองไปสำนักโน้นสำนักนี้ ก็ไม่พอใจ กลัวว่าลูกศิษย์จะไปติดสำนักโน้นสำนักนี้ แล้วบางทีก็ว่าเอาด้วย ว่าทำไมต้องไปวัดโน้น ทำไมต้อง

ไปวัดนี้ เช่นนี้เป็นพวกตระหนี่ตระกูล ไม่อยากให้คนของตัวเองไปติดคนผู้อื่น อยากจะให้ตัวเองมีความดีความเด่นคนเดียว คนประเภทนี้ก็เรียกว่า ตระหนี่ตระกูลเหมือนกัน ไม่อยากให้คบคนอื่น อยากให้คบแต่ตนผู้เดียว ทั้งๆ ที่คนอื่นเขาก็ดีเหมือนกัน แต่ไม่ให้คบ ก็เป็นการตระหนี่ตระกูล

ลาภมัจฉริยะ ตระหนี่ลาภ คือ รายได้ของตัวเองใครมาขอก็ไม่ให้ จริงอยู่ บางอย่างเราให้ไปแล้ว เราไม่มีจะกิน เราก็ไม่ให้ไปได้ แต่บางคนมีมากมายเหลือเฟือ แต่ไม่ยอมให้ใครเลย เมื่อไม่ยอมให้ก็ถือว่าเป็นคนตระหนี่

พุทธศาสนาของเราย้ำมากในเรื่องนี้ คือเรื่องคนที่ตระหนี่ลาภ บางคนตายไปเกิดในนรกเพราะตัวเองชาติก่อนขี้เหนียวไม่เคยทำบุญทำทานเลย ทำแต่ชั่วอย่างเดียว เมื่อตายไปก็ไปเกิดใน**โลหกุมภีนรก** แล้วก็ไปอยู่รวมกันกับเพื่อนที่เคยทำชั่วมาด้วยกัน บางคนทำชั่วประเภทประพฤติผิดในกาม บางคนก็ขี้เหนียวไม่ทำบุญทำทาน แล้วไปเกิดรวมกันอยู่ในโลหกุมภีนรก ถ้าใครไปตกตายอยู่ในนรกนี้ คือ **นรกหม้อทองแดง** อันเป็น**อุสทนรก** คือ**นรกย่อย**ขุมหนึ่งในบรรดาอุสทนรก ๑๖ ขุม (บางคัมภีร์ว่านรกย่อยมี ๑๒๘ ขุม) ส่วนมหานรกนั้นมีอยู่ ๘ ขุม ที่ร้อนแรงที่สุด คือ**อเวจีมหานรก**

ในสมัยหนึ่ง พระเจ้าปเสนทิโกศล แห่งแคว้นโกศล ซึ่งครองทั้งโกศลและกาสี วันหนึ่งพระองค์ทรงช้างเผือกตรวจเมืองด้วยความสง่างาม มีผู้คนมาชมกันมาก มีสตรีนางหนึ่งมีสามีแล้วแต่สวยมาก อยู่บนปราสาท ๗ ชั้น รู้ว่าพระเจ้าแผ่นดินทรงช้าง

อันเป็นมงคล นางก็เปิดหน้าต่างออกดู พระเจ้าปเสนทิโกศลทอดพระเนตรเห็นนางผู้นี้สวยงามมาก เหมือนกับพระจันทร์โผล่ออกมาแล้วก็หลบเข้ากลีบเมฆ ความสวยงามของนางนั้น ทำให้พระองค์รู้สึกเหมือนจะตกจากคอช้างทีเดียว จึงรีบเสด็จกลับวังด้วยความกลัดกลุ้มด้วยอำนาจราคะ แล้วให้พนักงานไปสืบดูว่าสตรีนางนั้นมีสามีหรือยัง พอทรงทราบว่านางมีสามีแล้วพระองค์ก็ยังทรงปรารถนาจะได้สตรีนางนั้นให้จงได้ โดยหาโอกาสฆ่าสามีของนางเสีย

ตอนเช้าจึงทรงรับสั่งเรียกสามีนางเข้าไปเฝ้าพระองค์ สามีของนางก็คิดว่าตนคงจะตายแน่แล้วในครั้งนี้ เพราะมีเมียสวยก็ลำบากอย่างนี้ พระเจ้าปเสนทิโกศลจึงตรัสสั่งให้ชายผู้นั้นรับใช้พระองค์ไม่ต้องไปทำงานส่วนตัว ชายผู้นั้นกราบทูลว่าข้าพระองค์ต้องเลี้ยงลูกเลี้ยงเมียอยู่แล้ว พระองค์ก็ตรัสว่าไม่ต้องทำเช่นนั้นให้มารับใช้เรา ในที่สุดก็ทรงสั่งให้ชายผู้นั้นไปหาดินสีอรุณมาเป็นดินสีแดงซึ่งหายากอยู่ในเมืองนาค ให้เอามาให้ทันตอนเย็นของวันรุ่งขึ้น ถ้าเอามาไม่ทันจะถูกลงโทษ

ชายคนนั้นคิดว่าเราคงตายแน่แล้ว ใครจะไปหาได้ ดินสีอรุณหายากอยู่ในเมืองนาคโน่น แต่จะทำอย่างไรได้ จำเป็นต้องไป จึงบอกภรรยาให้รีบหุงข้าว ข้าวยังไม่ทันสุกดี ก็เอาใส่หม้อให้ไปสุกกลางทาง รีบเดินทางไป ได้ไปพบคนเดินทาง ก็แบ่งข้าวให้กิน ไปถึงบึงแห่งหนึ่ง ก็โปรยข้าวให้ปลา คิดว่าจะมีพวกนาคอยู่ ก็ประกาศว่า บุญที่ข้าพเจ้าทำแก่สัตว์เดรัจฉาน ได้บุญหนึ่งร้อยให้ทานแก่มนุษย์ ได้บุญหนึ่งพัน เทพยดาและนาคยักษ์ทั้งหลายข้าพเจ้าให้ส่วนบุญแก่ท่าน ขอให้เอาดินสีอรุณมาให้

กล่าวถึงพญานาคตนหนึ่ง ได้นำเอาดินสีอรุณมาให้ ชายผู้นั้นก็ถามว่าท่านให้เราจริงนะ พญานาครับคำ ชายผู้นั้นเมื่อได้ดินสีอรุณแล้วก็รีบกลับมายังเมืองสาวัตถี พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงดำริว่า มนุษย์ทั้งหลายมีมนต์มาก ถ้าชายคนนี้หาทางเอาดินสีอรุณมาได้ และเข้าเมืองได้ทันเวลาเย็น กิจของเราจักไม่สำเร็จ พระองค์จึงทรงรับสั่งให้ปิดประตูเมืองเสียก่อน แล้วให้เอาลูกกุญแจที่ปิดมาเก็บเสียด้วย ชายผู้นั้นเมื่อมาถึงประตูเมืองก็เข้าไม่ได้ คิดว่าตนเองคงตายแน่แล้ว จะกลับบ้านก็ไม่ได้ เลยไปอาศัยวัดพระเชตวันที่พระพุทธองค์ทรงประทับอยู่

ในคืนวันนั้น พระเจ้าปเสนทิโกศล ทรงกลัดกลุ้มพระทัยคิดถึงแต่หญิงงามผู้นั้น พระองค์บรรทมไม่หลับ ในเวลามัชฌิมยามก็ได้ทรงสดับเสียงสัตว์นรก ๔ ตน ร้องออกมาว่า "ทุ. สะ. นะ. โส." พวกนี้เกิดอยู่ในโลหกุมภีนรกซึ่งลึกมาก ถูกไฟนรกไหม้กลิ้งไปมาอยู่ดุจข้าวในหม้อที่กำลังเดือดพล่านจมลงไปถึงก้นนรกใช้เวลา ๓ หมื่นปี แล้วลอยขึ้นมาถึงปากขอบนรกอีก โดยใช้เวลา ๓ หมื่นปีอีก สัตว์นรกเหล่านั้นชูศีรษะขึ้นและดูกันและกัน แล้วก็รู้ว่าเป็นเพื่อนเคยทำกรรมชั่วมาด้วยกันในสมัยเมื่อเป็นมนุษย์ ปรารถนาจะกล่าวคาถาตนละคาถา แต่ไม่อาจจะกล่าวได้ จึงได้กล่าวตนละอักษร แล้วหมุนกลับไปสู่ก้นโลหกุมภีนรกตามเดิม

พระองค์ทรงสะดุ้งกลัว ไม่ทรงทราบว่าเกิดอะไรขึ้น ดังนั้นในตอนเช้าก็ทรงเรียกโหรหลวงมาตรัสถามว่าทำไมพระองค์จึงสุบินอย่างนั้น โหรไม่รู้จริง แต่เพื่อเอาตัวรอด จึงกราบทูลว่าสุบินนี้ร้ายแรงมาก เป็นอันตรายต่อพระองค์หรือราชอาณาจักร หรือ

พระมเหสี พระองค์จึงถามว่าจะแก้ไขอย่างไรได้ พวกโหรจึงกราบทูลให้ทำพิธีบูชายัญ โดยให้จับสัตว์อย่างละร้อยมาหลายชนิด เอาเด็กผู้หญิง ๑๐๐ เด็กผู้ชาย ๑๐๐ มาฆ่า ถ้าให้ฆ่าสัตว์อย่างเดียว ก็เกรงจะถูกหาว่าอยากจะกิน จึงให้ฆ่ามนุษย์ด้วย เสียงคนที่ถูกจับมัดมาร้องกันระงม เสียงสัตว์ก็ร้องสนั่นดังทั่วไป

พระนางมัลลิกา ซึ่งเป็นอัครมเหสีองค์หนึ่งของพระองค์ เมื่อได้ทรงสดับเสียงร้องเหล่านั้นจึงตรัสถามว่า จับคนมาทำไมมากมาย จึงมีคนกราบทูลให้ทรงทราบว่าพระราชาให้จับคนและสัตว์เหล่านั้นมาทำพิธีบูชายัญ นางมัลลิการีบเสด็จกลับวัง แล้วกราบทูลพระเจ้าปเสนทิโกศลว่าอย่าไปเชื่อคนโง่ การที่พระองค์อยากจะรอดชีวิต แต่ไปจับคนอื่นมาฆ่าจะมีประโยชน์อะไร พระองค์ควรเสด็จไปเฝ้าพระพุทธเจ้า แล้วทูลถามเหตุที่เกิดขึ้น เพราะพระพุทธองค์เป็นผู้รู้หมดทุกอย่าง พระองค์ก็ทรงสนิทกับพระพุทธเจ้าแล้วจะไปเชื่อพวกโหรโง่ ๆ เหล่านั้นทำไม

ในที่สุด พระเจ้าปเสนทิโกศลก็เสด็จไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ทรงเล่าความฝันให้ทรงสดับ ชายหนุ่มสามีของหญิงงามนั้น ซึ่งนั่งอยู่ในที่นั้นด้วยก็ได้ทราบเรื่องนี้ที่พระพุทธองค์ตรัสทั้งหมดด้วย

พระเจ้าปเสนทิโกศลกราบทูลพระพุทธเจ้าว่า พระองค์ได้ยินเสียงสัตว์นรกร้องออกมาว่า ทุ. สะ. นะ. โส.

แท้จริงแล้ว คำว่า **ทุ. สะ. นะ. โส.** นั้น พวกสัตว์นรกโผล่ขึ้นมาร้องได้ไม่เต็มคำ ร้องได้เพียงตนละอักษรเดียว คำเต็ม ๆ ซึ่งพวกเขาจะบอกกันและกันเป็นรูปคาถา ซึ่งท่านได้บันทึกไว้ในคัมภีร์ขุททกนิกาย เปตวัตถุ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๖

พระพุทธโฆสาจารย์นำมากล่าวไว้ในอรรถกถาธรรมบท ภาคที่ ๓ คือ สัตว์นรกตนแรกพูดขึ้นว่า

ทุชฺชีวิตชีวิตมฺหา　　เยสนฺโน น ทมาม เส
วิชฺชามาเนสุ โภเคสุ　　ทีปํ นากมฺห อตฺตโน.

แปลว่า **พวกเราเหล่าใด เมื่อโภคะสมบัติมีอยู่ ก็ไม่ยอมให้ทาน ไม่ทำที่พึ่งแก่ตน พวกเราเหล่านั้นชื่อว่ามีชีวิตเป็นอยู่ชั่ว.**

พวกสัตว์นรกพูดยาวไม่ได้ เพราะต้องจมลงในนรกหม้อทองแดงนั้นอีก พูดได้คำเดียวว่า **"ทุชชีวิตัง"** อักษรคำแรกของคาถานี้ มันพูดยาวไม่ได้ โผล่ขึ้นมาพูดได้แค่อักษรเดียว ว่า ทุ พอพูดคำว่า ทุ แทนที่จะพูดเต็มคำ **ทุชชีวิตํ** แล้วก็จมลงไปสู่ก้นนรกอีก

สัตว์นรกตัวที่สอง โผล่ขึ้นมา พูดคำว่า

สฏฺฐี วสฺสสหสฺสานิ　　ปริปุณฺณานิ สพฺพโส
นิรเย ปจฺจมานานํ　　กทา อนฺโต ภวิสฺสติ.

แปลว่า **เมื่อพวกเราไหม้อยู่ในนรกเป็นเวลา ๖ หมื่นปีแล้ว เมื่อไหร่จะถึงที่สุดสักที เวียนว่ายทรมานอยู่ในนรกนี้.**

สัตว์นรกตนนี้พูดได้คำเดียวว่า สะ เพียงอักษรเดียว จากคำว่า **"สฏฺฐี"** อันเป็นอักษรแรกของคาถานี้ ซึ่งแปลว่า **"๖ หมื่นปี"** แล้วก็จมลงไปในนรกหม้อทองแดงอีก

ตัวที่สามพูดว่า นะ เพียงอักษรเดียว จากคำว่า **"นัตถิ"** ซึ่งแปลว่า **"ไม่มี"** จากประโยคเต็มว่า

นตฺถิ อนฺโต กุโต อนฺโต น อนฺโต ปฏิทิสฺสติ
กทา หิ ปกตํ ปาปํ มม ตุยฺหญฺจ มาริสา.

แปลว่า **เมื่อไร ที่สุดจะปรากฏ เพื่อนยากทั้งหลายเอ๋ย ที่สุดย่อมไม่มี ที่สุดจักมีแต่ที่ไหน ที่สุดจะไม่ปรากฏ เพราะว่ากรรมชั่ว อันเราและท่านได้ทำไว้แล้วในครั้งนั้น.**

เมื่อสัตว์นรกตนนั้นพูดได้คำเดียว คือ นะ แล้วก็จมลงไปในนรกหม้อทองแดงนั้นอีก

ตนที่สี่พูดว่า "โส" ได้เพียงอักษรเดียว จากคำแรกของคาถาว่า "โสหํ" ซึ่งแปลว่า "**เรานั้น**" จากประโยคเต็มว่า

โสหํ นูน อิโต คนฺตวา โยนึ ลทฺธาน มานุสึ
วทญฺญู สีลสมฺปนฺโน กหามิ กุสลํ พหุํ.

แปลว่า **เรานั้น ไปจากที่นี้แล้ว ได้เกิดเป็นมนุษย์แล้วจักเป็นผู้รู้คำที่คนขอทานพูด ถึงพร้อมด้วยศีล ทำบุญกุศลไว้ให้มากเป็นแน่.**

คำที่ว่า "**รู้คำที่คนขอทานพูด**" คือ "**วทัญญู**" หมายความว่า เวลาเราเดินผ่านคนขอทานก็มักจะได้ยินว่า "ทำบุญแก่คนยากคนจนบ้างเถอะ โปรดสงสารคนยากคนจนเถอะ" เราจะรู้ทันทีเลยว่า การที่พวกนี้เกิดมายากจนเช่นนี้ ก็เพราะในชาติก่อนขี้เหนียวที่ต้องมานั่งขอทาน มือหงิกมืองอนี้ ให้รู้ไว้เถอะว่าเขาเคยเป็นคนขี้เหนียว เมื่อชาติก่อนไม่ทำบุญทำทานกับเขาจึงเกิดมายากจน คนที่เขาเกิดมาร่ำรวย ก็เพราะเขาเคยทำบุญไว้

เปรต ๔ ตนนี้พูดได้ตัวละอักษร คือ ทุ. สะ. นะ. โส. ดังที่กล่าวแล้ว ได้นำมาย้ำในที่นี้เพื่อให้เห็นว่า คนมีทรัพย์แล้ว ไม่ยอม

ทำบุญทำทาน จึงเกิดมายากจนและเดือดร้อนเช่นนี้ เพราะว่าบุญไม่เคยทำ บางคนทำบุญก็ทำไม่เป็น เช่นไปทำกับคนที่ไม่มีศีล ไม่มีคุณธรรมบุญก็น้อย

เพราะฉะนั้น ในข้อนี้ คนที่มัจฉริยะหรือตระหนี่ และสะสมบาปไว้ทั้งที่เกิดมาเป็นมนุษย์ ทั้งการเป็นมนุษย์ย่อมมีโอกาสทำความดีได้ดีกว่าเกิดเป็นเทวดา เพราะในเทวโลกนั้นไม่มีการให้ทาน และไม่มีขอทาน เขามีที่อยู่และมีสิ่งต่างๆ มากแล้ว ไม่มีใครต้องขอใคร หรือยืมใคร แต่ในเมืองมนุษย์เราสามารถทำบุญได้มาก ถ้าจะทำการบำเพ็ญบารมีให้ได้มากจึงต้องบำเพ็ญในโลกมนุษย์ พระพุทธเจ้าก็ทรงบำเพ็ญในโลกมนุษย์ พวกเราก็เช่นกัน ควรบำเพ็ญบารมีให้เต็มที่เมื่อเกิดมาเป็นมนุษย์ เพราะว่าการเกิดเป็นมนุษย์นั้นประเสริฐ การเกิดเป็นเทวดานั้น แม้ว่าจะดีสุขสบาย แต่ก็มัวเมาอยู่ในกามคุณ ไม่ค่อยมีโอกาสได้ทำบุญทำทาน ดังนั้น **จงอย่าตระหนี่ แต่ว่าประหยัดได้** และเมื่อถึงคราวจะให้ เราก็ให้ตามสมควรของเรา และให้แก่คนที่ควรให้ ไม่ให้กระทบตนและกระทบผู้อื่น ถ้าตระหนี่แล้วก็จะเดือดร้อนในภายหลังดังที่กล่าวมาแล้ว

พระเจ้าปเสนทิโกศล เมื่อได้ทรงสดับพระพุทธเจ้าตรัสเล่าให้ทรงสดับแล้ว ก็ทรงเกิดความกลัว จึงทรงรับสั่งให้ปล่อยคนและสัตว์ที่จับมาจองจำไว้นั้น ให้เป็นอิสรภาพทั้งหมด ถ้าพระองค์ไม่ได้ทรงสดับจากพระพุทธเจ้าก็คงจะทำบาปมากแน่ ตามคำทำนายของพวกโหร

ในการที่ได้ทรงสดับพวกสัตว์นรกร้องนี้ ผู้เขียนเองยังสงสัยอยู่ว่านรกอยู่ตรงไหนกันแน่ นรกไม่ได้อยู่ในโลกมนุษย์ แล้ว

สัตว์นรกร้องมนุษย์จะได้ยินได้อย่างไร อาจเป็นกรรมดลบันดาลให้พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงได้ยินเสียงของสัตว์นรกเหล่านี้เข้า

ดังนั้น จะเห็นได้แล้วว่า ความตระหนี่ตัวเดียวพาคนให้ลงนรกได้ แต่ถ้าตระหนี่อย่างเดียวไม่ได้ทำชั่วก็ไม่เป็นไร ถ้าตระหนี่แล้วยังทำชั่วอีก คือ มีเงินทองแล้วแทนที่จะทำดี แต่กลับไปทำชั่ว จึงได้รับความทุกข์ความเดือดร้อน ดังสัตว์นรก ๔ ตน ที่ร้องออกมา ๔ คำ ว่า ทุ. สะ. นะ. โส ดังปรากฏในเรื่องนี้

วัณณมัจฉริยะ ตระหนี่วรรณะ คือตระหนี่ชาติตระกูล ไม่ต้องการให้คนในวรรณะอื่น มาแต่งงานหรือมาผสมกับวรรณะหรือตระกูลของตน

การตระหนี่เรื่องชั้นวรรณะนี้ เห็นชัดมากในประเทศอินเดีย เพราะศาสนาพราหมณ์สอนเรื่องชั้นวรรณะ โดยกล่าวว่า พระพรหมผู้สร้างโลก สร้างให้มนุษย์มีวรรณะ ๔ คือ กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร

วรรณะกษัตริย์ คือ คนชั้นปกครอง ก็มักจะแต่งงานกันเฉพาะในวรรณะของตน ไม่อยากให้คนในวรรณะอื่นเข้ามาเกี่ยวข้องกับวงศ์ตระกูลของตน

วรรณะพราหมณ์ คือ ชนชั้นพวกสอนศาสนาฮินดูหรือศาสนาพราหมณ์ ไม่อยากให้คนในวรรณะอื่นมาแต่งงานหรือเกี่ยวข้องกับวรรณะของตน เพราะจะทำให้ตระกูลหรือวงศ์ของเขาเสื่อมไป

วรรณะแพศย์ คือ พวกพ่อค้า คฤหบดี ก็ไม่ยอมให้คนในตระกูลของตนไปแต่งงานกับวรรณะต่ำ โดยเฉพาะวรรณะศูทร **หรือจัณฑาล คือ พวกทาสและกรรมกร**

ถ้าวรรณะใดแต่งงานกับพวกวรรณศูทรหรือจัณฑาล เมื่อมีบุตรเกิดมาก็จะกลายเป็น**วรรณะจัณฑาล** ซึ่งถูกดูหมิ่นเหยียดหยามมาก

การถือชั้นวรรณะ หรือการแบ่งชนชั้นเช่นนี้ ถือว่าเป็นการตระหนี่วรรณะ ทำให้เกิดการแตกแยกขึ้นในสังคม ไม่เป็นไปเพื่อความสามัคคี ทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำต่ำสูงในสังคมได้มาก และเกิดความเดือดร้อนยุ่งยากขึ้นในสังคม จัดเป็นความตระหนี่อย่างหนึ่ง ซึ่งเห็นได้ชัดมากในอินเดีย จนถึงกับเสียเอกราชก็มีบ่อย เพราะมัวแต่ถือชั้นวรรณะ จึงเกิดการแยกพวกแยกหมู่ แตกสามัคคี

ธัมมมัจฉริยะ คือ ตระหนี่ความรู้ คือตระหนี่ศิลปะวิทยา เช่น เป็นห่วงตำรายา เป็นห่วงศิลปกรรมที่ตนมีอยู่ หรือที่ตระกูลของตนมีอยู่ หรือเป็นห่วงความรู้ทางวิทยาการต่าง ๆ ไม่อยากจะให้ใครรู้ เมื่อไม่ยอมให้ใคร ไม่ยอมบอกใครหรือไม่ยอมถ่ายถอดให้แก่ใคร เมื่อผู้นั้นตายไป ความรู้ก็หายไปพร้อมกับเขาด้วย ตัวอย่างเช่น แพทย์แผนโบราณบางคน ไม่ยอมถ่ายทอดความรู้ให้แก่คนอื่น เช่น ความรู้เรื่องยารักษาพิษงูพิษ หรือยาแก้มะเร็ง เป็นต้น เมื่อเขาตายไป ความรู้นั้นก็หายไปด้วย นับว่าน่าเสียดายมาก ฉะนั้น การหวงความรู้ จึงจัดเป็นการเห็นแก่ตัว และจัดเป็นความตระหนี่อย่างหนึ่งในพระพุทธศาสนา

กิเลสตัวนี้ ทำให้บุคคลเศร้าหมองและเดือดร้อน เพราะตระหนี่ แต่เมื่อเราไม่ตระหนี่ และรู้จักให้บุคคลที่ควรให้ ตามความเหมาะสมแก่ฐานะของเรา ก็เชื่อว่าเราประพฤติธรรม กิเลสตัวนี้ก็ลดน้อยลง ความสามัคคี ความสุข ความเจริญก็เกิดขึ้นแก่ตนเองและประเทศชาติ

๔. มายา
เจ้าเล่ห์

อุปกิเลสข้อที่ ๔ คือ มายา ซึ่งแปลว่า **เจ้าเล่ห์** กิเลสข้อนี้เราไม่ค่อยได้ฟังคำอธิบายมากนัก แต่ก็เป็นกิเลสซึ่งอยู่ในใจของมนุษย์เราทั่วไปที่เป็นปุถุชน เราจะได้ยินคนที่เป็นพวกมายาเจ้าเล่ห์ พวกเล่ห์เหลี่ยมต่างๆ เพราะมีกิเลสข้อนี้ซ่อนอยู่และแสดงออกมา

ในบทนี้ จะชี้ให้เห็นว่า กิเลสประเภทนี้แสดงออกมาทำใจให้มัวหมองอย่างไร มีลักษณะอย่างไร เพราะเป็นข้อหนึ่งในอุปกิเลส ๑๖ ซึ่งทำใจของมนุษย์เราให้มัวหมอง

มายามีความหมาย ๓ อย่าง คือ

๑. หมายถึง ความมีเสน่ห์

๒. หมายถึง กิริยาบอกความคิด

๓. หมายถึง เล่ห์เหลี่ยม

คำว่า **"มายา"** ที่แปลว่า **"มีเสน่ห์"** คือ อย่างไร ถ้าเราศึกษาพุทธประวัติ เราจะทราบว่าคนที่มีเสน่ห์ ชื่อว่ามีมายา ได้แก่คนที่สวยงาม หญิงสวย หญิงงาม เรียกว่ามีเสน่ห์ มีมายา อย่างเช่น พระนางศิริมหามายา **"ศิริ"** แปลว่า **"สวย"** มหามายา ก็หมายความว่า มีเสน่ห์มาก มีความสวยมาก หรือพระนางพิมพาบางทีก็เพิ่มคำว่า **"มายา"** ซึ่งแปลว่า สวยหรืองาม

เพราะฉะนั้น คำว่า **"มายา"** ในความหมายนี้ ในภาษาไทยไม่ค่อยพูดนัก แต่ถ้าในภาษาบาลีจะพบ เช่น นางศิริมหามายา หรือนางพิมพามายา นี่เป็นความหมายข้อที่ ๑ คำว่ามายาในข้อนี้ไม่ใช่ตัวกิเลส แต่มีความหมายถึง*มีเสน่ห์เป็นที่ดึงดูดใจ*

มายาในความหมายข้อที่ ๒. หมายถึง **การแสดงออกถึงอาการที่ออกมาจากจิตของผู้นั้นเอง** จึงมีลักษณะแสดงออกมาอย่างนั้น แม้คนอื่นจะรู้ว่าตัวเองมีอะไรก็เป็นการแสดงออกมาให้เห็น แต่ไม่ใช่แกล้งทำ เป็นเพียงความรู้สึกอย่างนั้นเอง บางทีเจ้าตัวอาจจะไม่รู้เสียด้วยซ้ำ เพราะเป็นนิสัยของคนที่แสดงออกอย่างนั้นเอง เช่น ถ้ารู้สึกอาย ก็หลบตาเสีย นี่ก็คือลักษณะมายา รู้สึกชอบก็ค้อนเขา รู้สึกเสียใจก็ร้องไห้ รู้สึกกลุ้มใจก็ถอนหายใจ รู้สึกชื่นใจก็ยิ้ม การแสดงออกของจิตใจประเภทนี้ไม่ใช่กิเลส แต่เป็นการแสดงออกถึงมายาของมนุษย์นั่นเอง ไม่ได้แกล้ง

แต่มีมายาอีกชนิดหนึ่ง ซึ่งท่านกล่าวไว้ว่า เป็นมายาของหญิง โดยเฉพาะในอรรถกถาธรรมบท กล่าวว่า มายาของหญิงนั้นมีถึง ๔๐ ประการ โดยกล่าวถึงภิกษุรูปหนึ่ง ชื่อ **พระสุนทรสมุทร** พ่อแม่ของท่านต้องการให้สึก แต่ท่านไม่ต้องการสึก พ่อแม่จึงส่งหญิงไปเพื่อลวงด้วยมายาให้ท่านสึก ลวงเท่าไรท่านก็ไม่สึก เพราะท่านมั่นคงในพระศาสนา

ในอรรถกถาธรรมบทนั้นกล่าวว่า ผู้หญิงนั้นแสดงมายาออกถึง ๔๐ อย่าง มายานี้อาจจะแสดงออกอย่างใดอย่างหนึ่ง แต่ท่านรวบรวมมายาของหญิงในชมพูทวีปสมัยโบราณว่ามีอะไรบ้าง

ไว้หมดในอรรถกถาธรรมบท ภาคที่ ๘ แต่มายาประเภทนี้ก็ไม่ใช่ลักษณะของอุปกิเลสข้อนี้อีก แต่เป็นลักษณะของธรรมชาติของมนุษย์เท่านั้นเอง จะเรียกอุปกิเลสก็ไม่ได้ เป็นธรรมชาติของมนุษย์ซึ่งมีกิเลส ก็เป็นอย่างนั้นเอง เรียกว่า **“มายาหญิง หรืออิตถีมายา”** ได้แก่ ลักษณะของหญิงที่แสดงออกมา ๔๐ อย่าง หรือ ๔๐ แบบ อย่างใดอย่างหนึ่ง คือ

๑. **ทำสะบัดสะบิ้ง**

๒. **ก้มหน้า** การก้มหน้าก็เป็นมายาเหมือนกัน คือ การกระทำอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่ทำให้เพศตรงกันข้ามมองดูแล้วว่าสวยน่ารัก หรือทำอย่างใดก็ตามที่ผู้ชายบางคน หรือคนบางคนชอบลักษณะอย่างนี้ก็เลยแสดง ถ้าไม่ชอบอย่างนี้ก็ชอบอย่างโน้น ให้ได้สักอย่างหนึ่ง ใน ๔๐ อย่างนี้ ก็ต้องได้สักอย่างหนึ่ง หรือได้หลายอย่าง

๓. **กรีดกราย**

๔. **ทำชมดชม้อย**

๕. **แคะเล็บด้วยเล็บ**

๖. **เอาเท้าเหยียบเท้า**

๗. **เอามือหรือเท้าเขี่ยที่พื้น**

๘. **ทำเป็นชูเด็กขึ้น** เช่น เมื่อเวลานั่งคุยกับผู้ชายก็ยกเด็กขึ้น ชูเด็กขึ้น

๙. **ทำเป็นวางเด็กลง** เดี๋ยวชูขึ้น เดี๋ยวก็วางลงอยู่อย่างนั้นแหละ

๑๐. **ทำเล่นอะไรด้วยตนเอง** คือ ทำเล่นโน่นเล่นนี้

๑๑. เอาของให้เด็กเล่น การเอาของให้เด็กเล่นก็เป็นการแสดงมายาของตัวเองเหมือนกัน

๑๒. จูบเด็ก

๑๓. ให้เด็กจูบ

๑๔. กินของเสียเอง

๑๕. เอาของให้เด็กกิน

๑๖. ยื่นของให้เด็ก

๑๗. ขอของเด็กคืน

๑๘. เลียนแบบเด็ก

๑๙. พูดดังๆ

๒๐. พูดค่อย ๆ

๒๑. พูดเปิดโปง คือคำที่ควรพูดไม่ควรพูด ก็พูดออกไป

๒๒. พูดเป็นปริศนา คือพูดให้คิด ไม่ใช่ปริศนาธรรม แต่เป็นปริศนากิเลส

๒๓. ร้องเพลง ร้องไห้ หรือเล่นดนตรี

๒๔. กระซิกกระซี้

๒๕. มองค้อน

๒๖. ส่ายสะเอว

๒๗. ขยับของควรสงวน เช่น ขยับถัน เป็นต้น

๒๘. ถ่างขา

๒๙. หุบขา

๓๐. แสดงถัน

๓๑. อ้ารักแร้

๓๒. เปิดสะดือ

๓๓. ขยิบตา

๓๔. ยักคิ้ว

๓๕. เม้มริมฝีปาก

๓๖. แลบลิ้น

๓๗. แก้ผ้าออก ไม่ใช่แก้ล่อนจ้อน แต่ทำท่าแก้แล้วก็ปิดอีก

๓๘. นุ่งผ้าเข้า

๓๙. สยายผมออก

๔๐. ม้วนผมเข้า (เกล้าผม)

มายา ๔๐ ที่เป็นมายาหญิงมีบันทึกไว้ในเรื่องพระสุนทรสมุทร มายาประเภทนี้เป็นมายาที่แสดงออกจากความรู้สึกของจิตโดยธรรมดา เกือบจะพูดได้ว่าเป็นธรรมชาติก็ได้ คือผู้ทำไม่ได้ตั้งใจทำ แต่อาการเหล่านี้แสดงออกไปเองตามความรู้สึก ก็ไม่จัดเป็นกิเลสประเภทมายาเจ้าเล่ห์ แต่เป็นการแสดงออกมาเองต่างหาก

มายาที่เป็นเจ้าเล่ห์นั้นเป็นอย่างไร มายาที่เป็นเจ้าเล่ห์นั้นหมายถึงพวกมารยาก็ได้ ในที่นี้จะเห็นว่า คำว่า **"มายา"** มีความหมายถึง ๓ อย่าง ดังกล่าวแล้ว คือ

๑. หมายถึง ความมีเสน่ห์ในตัว

๒. หมายถึง อาการที่แสดงออกถึงมายาต่าง ๆ ของจิต

๓. หมายถึง เจ้าเล่ห์

มายาที่จะพูดในบทนี้คือ มายาแบบเจ้าเล่ห์ซึ่งแสดงออกมากมาย โดยจะขอยกตัวอย่างที่เห็นง่าย ๆ เรื่องนกกระยางเจ้าเล่ห์

กล่าวกันว่า มีบึงใหญ่อยู่แห่งหนึ่ง ฝนไม่ตกเสียนาน พวกสัตว์ต่างๆ เช่น ปลา ปู หรือกบ เป็นต้น พอน้ำงวดลงก็หาทางออก พวกปู พวกกบพากันขุดรูอยู่ ก็ปลอดภัย พวกปลาต่างๆ น้ำแห้ง ก็จะพากันตาย มีนกกระยางตัวหนึ่งมายืนทำท่าเฉยไม่สนใจ พวกปลาถาม ทำไมไม่สนใจ นกตอบว่า พวกเราทำงานหนัก จึงมาคิดอยู่ว่า ไม่อยากสนใจใคร เพราะว่าต้องขนปลาจากหนองอื่นแล้วพาไปที่บึงใหญ่ จนเหนื่อยอ่อน แล้วถามปลาว่าฝนไม่ตกตั้งนาน จะตายหมดแล้วนะ เรานี่ก็เหนื่อยมาก พวกปลาทั้งหลายก็ขอร้องให้พาพวกตัวไปบ้าง นกตอบว่าเรามันยุ่งงานมันเยอะ ไม่มีเวลาจะขนไปหรอก แต่เอาเถอะ เราเห็นใจพวกท่าน เราจะขนให้ นกก็จับปลาไปทีละตัวแล้วกินจนหมด นกนี่มันเจ้าเล่ห์ นกประเภทนี้เหมือนคนบางคนพูดว่า ฉันไม่ต้องการหรอก แต่ที่จริงแล้วซ่อนเล็บอยู่ข้างในและเล่นงานเอาภายหลัง อันที่จริงตัวอย่างนกกระยางเจ้าเล่ห์นี้มันยาว ก็ขอตัดไว้เท่านี้ว่า นกกระยางมันเจ้าเล่ห์ก็แล้วกัน

ส่วนมนุษย์เจ้าเล่ห์นั้นเป็นอย่างไร เราเคยเจอแล้ว พวกเจ้าเล่ห์ทั้งหลาย มายาของคนเรามีอยู่หลายอย่างและหลายชั้น ในภาษาพูดภาษาไทยดูเหมือนว่าจะตรงกับคำว่า **“ลูกไม้”** เช่น เล่นลูกไม้อีกแล้ว หมายถึงแสดงถึงกิริยาที่แสร้งทำเพื่อปิดบังอำพรางความชั่วร้ายของตน พูดง่ายๆ ก็คือมีเจตนาจะหลอกลวงอยู่ในตัว แต่ทำกิริยาอย่างอื่นปกปิดไว้เสีย หรือทำเล่ห์กระเท่ไว้ เช่น คนขอทานบางคน อวัยวะร่างกายสมบูรณ์ดี เหมือนคนธรรมดา แต่เห็นว่าคนร่างกายปกติมักขอทานไม่ค่อยได้ผล ไม่ค่อยมีคนสงสาร

จึงแสร้งทำเป็นง่อย บางทีก็ทำเหมือนเป็นโรคสันนิบาตกระตุก ๆ ความจริงไม่ได้กระตุกหรอก บางคนก็ทำปากเบี้ยว ทำมือสั่น ความจริงปากไม่เบี้ยว บางคนก็ทำนอนหายใจแผ่ว ๆ แขม่ว ๆ เมื่อคนมองดูแล้วน่าสงสาร ความจริงไม่เป็นอย่างนั้น บางคนนอนอยู่บนกระดานแผ่นเดียว แสดงว่าที่มาขอทานนี้ มีคนหามมา จึงมานอนนิ่งอยู่อย่างนี้

บางคนไม่มีบาดแผล แต่เอาผ้ามาพันแผลไว้เต็มตามแข้งตามขา ดังที่เคยเห็นตามข้างถนนก็มี ทำตนให้มีแผลใหญ่รุงรัง ขอทานหญิงบางคนยืมลูกเขามาอุ้ม แสดงว่ามีลูกผูกคออยู่ อาการเพื่อปกปิดความจริงของตนเอง อย่างนี้เรียกว่า**มายาขอทาน** บางทีก็ไม่ใช่ขอทานแบบนั้น แต่ก็มาหลาย ๆ แบบ เข้ามาตามวัดต่าง ๆ มีมายามากมาย ถ้าเราไม่รู้มายาแล้วก็จะถูกต้ม เพราะพวกนี้แสดงมายาออกมาให้เราสงสารเข้าใจผิด แต่ที่จริงเป็นอีกแบบหนึ่ง

ต่อไป **เป็นมายาของพระ** พระที่ไม่เรียบร้อย ความประพฤติไม่ดี พวกนี้ก็มายาอีกเหมือนกันเป็น มายาของนักบวช คือมีเจตนาไม่ดี เช่น เมื่อต้องการลาภ ต้องการจีวร เห็นพระอื่นบำเพ็ญภาวนา ให้สำนึกว่าตนเองเหมือนกับคนทำท่าเคร่งครัด เป็นคนมักน้อยในลาภ จึงแสร้งทำกิริยาอาการข้อปฏิบัติให้คนเขาเห็นว่าตนเป็นคนวิเศษ พระบางรูปห่มจีวรคร่ำ ๆ ดูรุงรัง พอได้จีวรดีก็เอาไปเก็บ เอาจีวรขาด ๆ มาห่มอีก ให้ดูน่าสงสาร ว่าท่านยากจน แท้ที่จริงแล้ว เอาจีวรดีไปเก็บหมด หรือเอาไปขายเสีย เอาที่สกปรกมาใช้ มีบริขารน้อย ๆ ปักกลดก็ทำนั่งหลับตา

ภาวนาทำสะลึมสะลือ ผู้คนก็คิดว่าพระรูปนี้ท่านปฏิบัติเคร่งครัด แท้ที่จริงท่านแสร้งทำ บางทีก็ทำพูดน้อยสันโดษ เพื่อให้คนทั้งหลายรู้ว่าเป็นพระวิเศษ เคร่งครัดในวินัย จะให้เขาถวายของมาก ๆ อย่างนี้ก็มี บางรูปอุตส่าห์เก็บเอาก้านธูปเก่า ๆ มาจากที่อื่นแล้วนำมาปักไว้ข้างกลด แล้วก็จุดทิ้งไว้สองสามก้าน ทำให้คนเห็นว่ามีคนมาขอตะกรุดกันมาก แสดงว่าท่านเป็นพระขลัง ที่มีธูปปักอยู่รอบกลดของท่าน ท่านที่ไม่เคยสังเกต ลองพยายามสังเกตพระพวกนี้ดู มีแปลก ๆ บางทีทำเป็นว่าไม่มีเงินทอง แต่ลองไปดูในย่ามของพระบางรูปจะเห็นมีปืนอยู่ บางคนก็มีเล่ห์เหลี่ยมมาก มีเงินมากมาย แต่ทำท่าเหมือนกับยากจนข้นแค้น บางรูปก็เอาผ้าสังฆาฏิมาห่มพาดบ่าเที่ยวเดินบิณฑบาต แต่พอชาวบ้านถวายอาหาร ก็บอกว่าไม่เอา ๆ ต้องการเงิน เพราะว่าขาก็ไม่ดี ลำบากอย่างโน้นอย่างนี้ ทำเป็นคนมักน้อย ทำเคร่งครัด แท้จริงแล้วเป็นมายาทั้งนั้น อย่างนี้เรียกว่า **ธุดงค์มายา**

บางคนก็อยากให้คนอื่นเห็นว่า ตนทำงานหนัก ทำงานมาก จึงมานั่งหอบ ทำท่าหอบ ว่าเหนื่อยมาก วันนี้ทำงานมาทั้งวัน ถอนหายใจเกินสมควร เพื่อให้คนอื่นเห็นใจ บางทีก็วิ่งพล่านไปโผล่ทางโน้น โผล่ทางนี้ ทำตีหน้าขรึม ขมวดคิ้ว เวลาเจ้านายมาเห็นก็บอกว่า เหนื่อยมาก แสดงว่ามีความหนักใจที่ต้องมารับงานสำคัญ อาการเช่นนี้เป็นมายา เรียกว่า **มายาขึ้นเงินเดือน**

บางคนทำงานเป็นข้าราชการหรือลูกจ้าง อยากลางาน เวลาเดินเข้ามาหาเจ้านายเพื่อขออนุญาตลา มีอาการปวดศรีษะเล็กน้อย แต่ทำท่าเหมือนกับปวดหนัก ผมเผ้ายุ่งเหยิง เอามือกุม

ขมับ มาขอลาหยุดงาน เพื่อว่านายจะได้ให้ไป บางคนปวดท้องเล็กน้อย ก็ทำเหมือนว่าปวดอย่างแรง เดินตัวโก่ง เหล่านี้เป็นพวกมายาทั้งสิ้น บางคนทำอาการเหมือนทำงานไม่ไหว เพื่อจะให้นายเห็นใจจะได้อนุญาตให้ลา ผู้ชายบางคนเจ็บปวดนิดหน่อยแต่อยากจะให้เห็นใจ ทำหายใจระรวย ๆ เหมือนว่าจะตาย เด็กบางคนอยากเกโรงเรียน ทำเป็นปวดท้อง คลื่นไส้ ไม่ถึงกับอาเจียน แต่เอามือไปล้วงคอให้อ้วกออกมา อย่างนี้ก็เป็นมายาป่วยแบบนี้เรียกว่า **โรคมายา**

ในบางยุคบางสมัย แต่ก่อนนี้ใครที่เดินทางไปต่างประเทศหรือแม้แต่ขึ้นรถไฟ บางคนก็ทำให้เห็นว่า ตนเองมีชื่อเสียงก็จ้างคนไปช่วยร้องไห้ บางคนก็ทำมายา บางคนน้ำตาไม่ไหล เอาอะไรมาบีบ ๆ ให้มันไหลออกมา ให้เห็นว่าตนเองรักเจ้านายมาก รักคนโน้นคนนี้มาก เป็นพวกมายา คุณหญิงคุณนายบางคนเวลาไปส่งใคร ก็ทำร้องไห้เพื่อจะให้เขารู้ว่าตัวเองนึกสงสารเขามาก บางทีไปงานศพ จริง ๆ เกลียดเขา แต่บอกว่า แหมน่าสงสารเหลือเกิน เขาเป็นที่รักของข้าพเจ้ามาก แท้ที่จริง ในใจนั้นดีใจอยู่

พวกสาว ๆ บางคนหัดมายาใหม่ ๆ ยังทำไม่ค่อยเป็น บางทีร้องไห้ก็ไม่ออก จึงใช้มายาที่ไม่ร้อง เพียงแต่เอาผ้าเช็ดหน้า เช็ดตาแก้เก้อไปก็มี มายาอย่างนี้ เรียกว่า **สำออย** นิดหน่อยก็ทำสำออย

เราจะเห็นได้ว่า **มายา** คือ **การเสแสร้งแสดงออก** ความจริงอยู่ข้างใน เจตนาของผู้แสดงมายานั้น เขาตั้งจุดมุ่งหมายไว้อีกจุดหนึ่ง แต่ให้อีกฝ่ายหนึ่งคิดว่าตัวเองรักและสงสาร เห็นอกเห็นใจ นี่เป็นจุดมุ่งหมาย คล้าย ๆ กับ ขุดหลุมไว้ หมายที่ไว้ แต่

แสร้งทำอะไรเพื่อให้คนอื่น เขามาตกหลุมนั้น ก็แสร้งทำอาการต่าง ๆ เป็นการดึงใจคนอื่นที่ตนประสงค์ให้มาลงหลุม พวกเราบางทีก็ตกหลุมคนอื่นเพราะเขามายา แต่เรานึกว่าจริง แท้จริงแล้วเป็นมายา ทำจนเรานึกว่ารวย ทำรวยนึกว่าจน คนไม่มีความรู้ทำว่ามีความรู้ การแสดงมายามีมาก บางทีคนไม่ฉลาด ก็ตกหลุมเขาได้ง่าย เพราะไม่รู้กลมายาของเขา

การชักจูงคนอื่นในทางไม่ดี บางทีก็ไม่ใช่มายา การชักจูงคนอื่นบางคนนึกว่า มายา แต่เขาเรียกว่า **อุบาย** อันนี้ไม่ใช่มายา เช่น พระสารีบุตร ชักจูงโจรเคราแดง ซึ่งฆ่าคนมามาก ให้ตั้งใจฟังธรรม โจรผู้นี้รับอาสาเป็นเพชฌฆาต ฆ่าเพื่อนโจรด้วยกันประมาณ ๕๐๐ คน ทางราชการเขายกโทษให้ ไม่ลงโทษโจรเคราแดงนั้น แต่ให้รับราชการเป็นเพชฌฆาตนักโทษ เขาทำงานนี้อยู่ ๕๕ ปี ภายหลังเขาปลดจากราชการ เพราะเข้าสู่วัยชราแล้ว เพราะเมื่อประหารนักโทษต้องฟันหลายครั้งจนกว่านักโทษจะตาย เป็นการทรมานนักโทษมาก พระสารีบุตรเห็นว่าโจรเคราแดงนี้เคยสั่งสมบุญไว้ จึงคิดจะไปช่วยโจรคนนี้ แต่พอเขานั่งฟังธรรมก็ฟังไม่ได้ เพราะฆ่าคนมานาน เมื่อท่านถามว่าทำไมถึงฟังไม่ได้ ก็ตอบว่าได้ฆ่าคนมามาก ใจไม่สบายเลย จึงฟังธรรมของท่านไม่ได้

พระสารีบุตรจึงใช้อุบายถามว่าที่ท่านฆ่านั้น ท่านตั้งใจฆ่า หรือว่าทำหน้าที่ราชการในการฆ่านักโทษ โจรเคราแดงบอกว่าตนเองทำตามหน้าที่ราชการตามที่เขาสั่ง

พระสารีบุตรก็พูดเป็นอุบายว่า **“ก็เมื่อท่านไม่ตั้งใจจะฆ่าแต่ทำตามหน้าที่ มันจะเป็นบาปหรือ”**

เมื่อโจรเคราแดงคิดว่า **"ไม่บาปเพราะทำตามหน้าที่"** ก็ตั้งใจฟังธรรม ในที่สุดก็สำเร็จเป็นพระโสดาบัน ไม่ต้องตกอบาย แต่การที่โจรเคราแดงได้สำเร็จเป็นพระโสดาบันนี้ คงเกิดจากบุญในชาติปางก่อนหนุนมาด้วย เพราะทำกรรมชั่วโดยฆ่าคนมา ๕๕ ปี ควรไปนรก

การแนะของพระสารีบุตรอย่างปรากฏในเรื่องนี้ไม่ใช่มายา แต่ถือว่า**เป็นอุบาย**[๑]

ดังนั้น เราจะทราบแล้วว่า คนทำอย่างไรจึงจะเป็นมายา มายาอยู่ที่จิตนี่เอง จิตที่มีมายาเป็นจิตที่เหลวไหล คดเคี้ยว อำพราง อ่อนเปียก ยิ่งมีมายามาก ก็ยิ่งเหลาะแหละมาก และอ่อนแอมาก ให้สังเกตดูคนที่มีมายามาก มักจะชอบเล่าเรื่องความทุกข์ยาก ความลำบาก ความเหน็ดเหนื่อยให้คนอื่นฟัง ถ้าเป็นพระไม่ว่าจาริกไปหัวเมืองไหน ก็บอกว่ายากลำบาก อาหารการกินก็ลำบาก แทนที่จะรายงานเรื่องที่ไปทำหน้าที่ก็ไม่พูด แต่กลับพูดแต่เรื่องอาหาร เรื่องความยากลำบากในการเดินทาง แทนที่จะรายงานอย่างอื่น พวกนี้ก็เป็นลักษณะของมายาเช่นกัน

ฉะนั้น การถอนมายาออกนี้ ต้องเป็นคนจริงใจ วิธีปฏิบัติคือ บำเพ็ญสัจจะให้มาก รักษาศีลข้อมุสาวาทให้มาก เว้นจากการพูดเหลาะแหละและพูดเท็จ แล้วประพฤติต่อคนอื่นอย่างซื่อตรงด้วยความจริงใจ

---

[๑] เรื่องโจรเคราแดงนี้ ผู้ต้องการทราบเรื่องพิสดารก็ขอให้ไปอ่านจากอรรถกถาธรรมภาคที่ ๔ เรื่องที่ ๑ แห่งสหัสสวรรค

เราทั้งหลายที่อยู่ในสังคมนั้น เห็นว่าคนที่มีมายานั้นเป็นกิเลส แล้วแสดงออกในลักษณะต่างๆ ดังที่เห็นกันแล้ว เมื่อเราต้องการจะกำจัดตัวมายาออกจึงต้องรักษาความสัตย์ ทำอะไรต่อเพื่อนหรือต่อคนอื่นด้วยความซื่อตรง ไม่มีเล่ห์เหลี่ยม เพื่อจะให้คนอื่นตายใจ โดยพูดอย่างตรงไปตรงมา แต่การพูดนั้นต้องรู้จักกาลเทศะด้วย และคำนั้นต้องเป็นคำจริงมีประโยชน์ และต้องพูดด้วยเมตตา ถ้าเป็นอย่างนี้ ไม่ว่าจะพูดจะทำ ถ้าทำด้วยความจริงใจแล้วก็ไม่ใช่มายา ถ้ามีมายาก็พยายามทิ้งมายานี้เสีย แล้วจิตของเราจะปลอดจากมายา เป็นที่รักเคารพของคนอื่นด้วยความจริงใจ เมื่อไม่เป็นคนมีมายา ก็จะทำให้จิตใจปลอดโปร่ง ไม่คดเคี้ยวได้ประโยชน์ของการประพฤติธรรม.

๑๐. สาเถยยะ
ความโอ้อวด

กิเลสข้อที่ ๑๐ คือ **สาเถยยะ ความโอ้อวด** คำว่า **สาเถยยะ** นี้ คำภาษาไทย ก็คือ**สาไถย** มาคู่กับ**มายา – เจ้าเล่ห์** กิเลสข้อที่ ๙ คือ มายา ส่วนกิเลสข้อที่ ๑๐ คือ สาเถยยะ จึงมีคนมักพูดรวมกันว่า **มายาสาไถย** เป็นกิเลสที่อยู่ในใจของคนเหมือนกัน คือ คนบางคนนั้นอวดดี แต่บางคนนั้นอวดเสีย การอวดเสียอวดอย่างไร ขึ้นชื่อว่าอวดแล้วไม่ใช่ของดีทั้งนั้น บางคนอวดดี บางคนอวดเสีย แต่ก็เป็นประเภทอวดเหมือนกัน ท่านยกตัวอย่างคนอวดดีกับอวดเสียไว้ เช่น ในการค้าขายบางคนอวดเสีย โดยบอกว่า ของนี้ฉันขายถูกๆ ยอมขายลดราคา แต่ที่จริงไม่ใช่ เขาบอกว่าขายถูกที่สุด และยอมขาดทุน อย่างนี้เรียกว่า **“อวดเสีย”** ซึ่งแท้ที่จริงแล้วไม่ได้ยอมขาดทุนเลย เพียงแต่อวดไปเช่นนั้นเอง ประเภทนี้เป็นอวดเสีย ไม่ได้เป็นจริงเลย เป็นลักษณะต่อมาจากเจ้าเล่ห์

ส่วนพวกอวดดีจะบอกว่าไปซื้อที่ร้านไหนก็สู้ของฉันไม่ได้เลย ของฉันดีที่สุดในประเทศไทย เมื่อรัฐมนตรีเข้าไปตรวจในร้านก็บอกว่า ดีที่สุดในประเทศไทยและถูกที่สุดไม่มีที่ไหนถูกกว่านี้แล้ว การอวดดีถ้าเขามีดีจะอวดก็ไม่เป็นไร แต่ถ้าเป็นอวดเสียแล้วจะทำให้เกิดผลเสียขึ้นมา

การอวดดีของคนมีหลายประเภท ในที่นี้จะขอเปรียบเทียบระหว่าง **มายากับสาไถย**เสียก่อน มายาคือเจ้าเล่ห์ เปรียบเสมือนเป็นพี่ ส่วนสาไถย การแสร้งทำให้เขาหลงผิดเข้าใจผิด เปรียบเสมือนน้อง สมมุติว่ามายาเป็นพี่เมีย สาไถยเป็นน้องชาย พี่เมียก็แสดงมายาทุกอย่าง น้องชายก็เบ่งกล้ามทุกอย่าง อย่างนี้เป็นกิเลสทั้งสิ้น ซึ่งเกิดขึ้นในใจ ถ้าอยู่ในครอบครัวใด ก็จะมีแต่ความวุ่นวาย

เรื่องมายาได้พูดมาแล้วว่าคือเจ้าเล่ห์ เล่ห์เหลี่ยมต่าง ๆ ที่นำออกแสดง ส่วนสาเถยยะเป็นภาษาบาลี ภาษาไทย คือพวกสาไถย พวกแสร้งทำ พวกอวด ในปัจจุบันเรียกว่าโม้ เป็นพวกที่อวดว่าตัวเองเก่งอย่างนั้นเก่งอย่างนี้ จนคนอื่นเขาหมั่นไส้ เมื่อเอาจริงเข้าแล้วไม่เก่ง แต่อวดตัวว่าเก่ง

ความอวดดีของคนมีหลายลักษณะ เช่น **อวดมั่งอวดมี** คือ อวดว่าฉันมีทรัพย์เท่านั้น มีเงินทองเท่านี้ บางคนก็ใส่สายสร้อยใส่ต่างหูมาอวด บางคนก็ตายเพราะอวดมั่งอวดมี เพราะพวกขโมยเมื่อเห็นแล้วก็กระชากเอาทั้ง ๆ ที่เป็นของปลอมแท้ ๆ บางคนอาจจะถูกปาดคอด้วย พวกอวดมั่งอวดมีอาจจะหมดตัวได้ง่าย

พวกที่สองเป็นพวก**อวดฉลาด** เช่นอวดว่าฉันทำเก่ง ทำได้ พอเอาเข้าจริง ๆ ทำไม่ได้ บางคนทำของเสียด้วย บางคนก็ไม่มีความรู้เลย อวดไปอย่างนั้นเอง บางคนอวดว่าขับรถเก่งกว่าเขา พอขับไป ๆ ก็คว่ำเลย

พวกที่สามเป็นพวก**อวดดี** เช่น มักจะกล่าวว่า ไม่ต้องพึ่งคนอื่นก็ได้ พึ่งตัวเองก็ได้ พอเอาจริง ๆ พึ่งตนเองก็ไม่ได้ ช่วย

ตนเองก็ไม่ได้ บางทีจะยกตัวเองก็ยกไม่ขึ้น จะไปอวดดีกันทำไม เมื่อตัวเองไม่มีดีจะอวด คนมีดีนั้นถ้าเขามีคุณธรรมอยู่ในตัว ไม่จำเป็นต้องไปอวด

ลักษณะของการอวดดีเป็นกิเลสได้อย่างไร มันอยู่ที่ใจ มันพองขึ้น ๆ เพื่อจะอวดคนอื่นว่าฉันเก่งอย่างนั้น เก่งอย่างนี้ เป็นกิเลสที่แสดงว่า ตัวเองนั้นโก้ หรู ดี อย่างนั้นอย่างนี้ ทำให้คนอื่นมองแล้วหมั่นไส้ และถ้าทำไม่ได้ตามที่อวดไว้ เขาก็จะสมน้ำหน้าให้ ที่ทำตัวอวดดี เรียกว่า สาเถยยะ

ลักษณะของคนอวดนี้ ใครฟังแล้วย่อมจะไม่พอใจ แต่คนที่เขามีอะไรดี บางทีเขาก็ไม่พูด ไม่อวด แต่พวกที่ไม่มีอะไรดีจะพยายามเบ่งออกมาเต็มที่ เพราะไม่มีอะไรดี ดังที่เคยมีการเปรียบเทียบไว้ว่า การอวดดีนี้แปลก ยิ่งอวดดี ยิ่งไม่ได้ เมื่อเราได้ยินใครคุยโว คุยอวด เช่น อ้างว่ายิงช้าง ยิงเสือมาแล้ว ยิ่งใหญ่มาแล้ว แทนที่คนจะนิยมชมชอบ กลับรู้สึกในทางตรงกันข้าม เห็นว่าคนที่ทำท่าข่มคนอื่น จะรู้สึกถูกดูหมิ่นเสียด้วยซ้ำ เพราะความจริงที่ปรากฏอยู่ทั่วไป กลายเป็นว่า คนนั้นยิ่งพูดคนก็ยิ่งไม่เชื่อ คนที่มั่งมียิ่งไม่ชอบพูดถึงทรัพย์สมบัติของตน คนที่เก่งมากยิ่งสงวนฝีมือ คนที่คงแก่เรียนมีความรู้มากยิ่งชอบที่จะอ่านหนังสือ ชอบที่จะฟังคำพูดของผู้อื่น แต่พวกที่ไม่มีอะไรก็อยากจะเบ่ง อยากจะอวด อยากจะให้คนอื่นรู้ว่าตัวเองมี ตัวเองเก่ง

เจ้าประคุณสมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (อ้วน ติสฺโส) วัดบรมนิวาศ เป็นพระเถระที่มีคำคมมาก ท่านกล่าวว่า **ถ้าโง่ไม่เป็นเป็นใหญ่ยาก** คือคนที่โง่ไม่เป็น เที่ยวอวดรู้อวดไปต่าง ๆ ก็เลยโง่

ไม่เป็น พูดอะไรออกไปทำโง่ไม่เป็น คนเราต้องหัดโง่ให้เป็นเสียบ้าง ใครจะทำงานที่ไหน ถ้าโง่ไม่เป็นก็ไม่ได้เป็นใหญ่กับเขา **คนที่โง่เป็น เป็นคนฉลาด พวกที่โง่ไม่เป็นคือพวกโง่แท้** พระพุทธเจ้าจึงตรัสไว้ว่า

ผู้ใดเป็นคนโง่ ย่อมสำคัญตนว่าโง่ คนนั้นจะฉลาดกับเขาเพราะเหตุนั้นได้บ้าง ส่วนผู้ใดเป็นคนโง่ มีความสำคัญตนว่าฉลาด คนนั้น เราเรียกว่า "โง่แท้"

สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (อ้วน ติสฺโส) กล่าวว่า **"กระบอกไม้ไผ่ที่มีน้ำขังเต็มแล้ว ลมพัดมันจะไม่ดัง มีแต่นิ่ง ส่วนที่ลมพัดดังนั้น เป็นกระบอกไม้เปล่า"** คนที่ชอบโอ้อวดก็เช่นกัน ไม่มีอะไรดีก็ชอบพูดโอ้อวดออกไป คนที่มีอะไรดีเขาก็ไม่ชอบพูดโอ้อวด เพราะเขารู้ตัว ยิ่งนักปราชญ์ด้วยแล้วเขามักจะถ่อมตัวเสมอ เช่น **พลาโต** นักปราชญ์กรีกคนหนึ่ง บางคนเรียก เพลโต เขากล่าวว่า **"ฉันรู้ทุกสิ่งทุกอย่าง คือ ฉันรู้ว่าฉันยังไม่รู้อะไร"**

คนที่ศึกษาเล่าเรียนมาก ๆ จะรู้ว่าสิ่งที่เรายังไม่รู้นั้นมีมากเหลือเกิน แต่พวกที่รู้น้อยจะบอกว่าฉันรู้หมดแล้ว เหมือนอึ่งอ่างหรือกบ ที่อยู่ในกะลาคิดว่าตัวเองนั้นยิ่งใหญ่ จึงโอ้อวดออกไป ก็เป็นที่รังเกียจของคนทั้งหลาย

คนขี้อวดนั้น ปกติแล้วจะพูดมาก แต่น้ำคำที่มากมายของเขาหากจะเปรียบก็เหมือนฟองสบู่ คือ ยิ่งพูดมากก็ยิ่งน้ำท่วมทุ่งผักบุ้งโหรงเหรง พูดง่าย ๆ เหมือนฟองสบู่ยิ่งถูฟองก็ฟูขึ้นมีมาก พอยุบลงก็ไม่มีอะไรเลย มีเพียงน้ำนิดเดียว

คนบางคนก็เหมือนกัน เริ่มต้นก็พูดว่าฉันยิ่งใหญ่ ถ้าตัวเองไม่ยิ่งใหญ่ก็บอกว่าพี่ฉันยิ่งใหญ่ คนใกล้พี่ก็ยิ่งใหญ่และว่าต่อไปเรื่อย ๆ ซึ่งจะขอยกตัวอย่าง คนหนึ่งที่ชอบอวด เริ่มต้นบอกว่า *ตัวเองเป็นลูกของตาโถ* ตาโถนั้นเป็นลูกของผู้ใหญ่บ้าน เพื่อจะอ้างว่าตัวเองนั้นยิ่งใหญ่ ส่วนผู้ใหญ่บ้านนั้นเป็นหลานของกำนัน กำนันก็เป็นน้องของนายอำเภอ ซึ่งใหญ่ขึ้นเรื่อย ๆ นายอำเภอเป็นลูกของเจ้าเมือง แล้วก็เจ้าเมืองเป็นพี่ของเทศา เทศาก็สืบเชื้อสายมาจากเสนาบดี ยิ่งใหญ่ขึ้นเรื่อย ๆ เสนาบดีเล่าก็เป็นอนุชาของพระเจ้าอยู่หัว พระเจ้าอยู่หัวก็มาจากพระอินทร์บนสวรรค์ ทั้งที่เวียนไปเวียนมาแล้ว *ตัวเองก็เป็นลูกของตาโถอยู่นั่นเอง* ไม่ได้ยิ่งใหญ่อะไรเลย เหมือนฟองสบู่เมื่อถูเข้ามาก ๆ พอหยุด ราดลงไปกับพื้นแล้วไม่มีอะไรเลย

เพราะฉะนั้น บางคนที่ไปอ้างว่าตัวเองเป็นผู้ยิ่งใหญ่ คือคุยว่าตัวเองนี้รู้จักกับท่านรัฐมนตรี พอไล่เรียงเข้าจริง ๆ ก็บอกว่าท่านรัฐมนตรีเป็นญาติข้างเมีย พอไล่เรียงเข้าไปอีก กลายเป็นว่าญาติของเมียเป็นคนขับรถของท่านอีกครั้งหนึ่ง คือ เมียของคนขับรถมีน้องเมียเป็นญาติกับเมียของเพื่อน ของพี่เมีย ของคนใช้ในบ้าน ของคนขับรถ ของญาติ ของคุณหญิงคนเล็ก ของรัฐมนตรี พยายามที่จะอวดว่าตัวเองนั้นแน่ พอพูดออกมาสักคำสองคำคนเขาก็หมั่นไส้แล้ว เพราะไปอวดเขา การอวดอย่างนี้ทำให้คนไม่พอใจ จึงมีนิทานเรื่องคนชอบอวด ของเดิมเป็นนิทานชาดกแต่นำมาเล่ากันมานาน เสริมเพิ่มต่อเข้าไปจนนิทานพื้นบ้านจากชาดก แต่ตอนผู้เขียนเป็นเด็ก ๆ เคยฟังนิทานเรื่อง **เต่าโอ้อวด** เขาเรียกว่า **เต่าสาไถย** เรื่องมีอยู่ว่า

เต่าชอบอวดว่าตัวเองนั้นสามารถจนตีราคาของตัวไว้มาก โดยบอกว่าเต่านี้อยู่ในน้ำก็ได้อยู่บนบกก็ได้ เต่านี้ไม่กลัวหมากัด เต่าไม่กลัวงูกัด เต่าไม่กลัวจระเข้รังแก และยังเล่าต่อไปอีกว่า บรรพบุรุษของตนเคยแข่งกับกระต่ายชนะ จนในพื้นปฐพีนี้ไม่มีใครสู้กับเต่าได้ แล้วก็เกิดนิทานขึ้นมา ซึ่งเดิมเป็นนิทานชาดก คือ **กจฺฉปชาดก**[๑] แต่ภายหลังมาเล่าเสริมกันเสียใหม่จนเป็นนิทานพื้นบ้านซึ่งคนไทยโบราณเล่าสืบกันมา

เรื่องนิทานหงส์หามเต่า คือ เต่าตัวหนึ่งอาศัยอยู่ในหนองน้ำแห่งหนึ่ง ซึ่งกำลังงวดแห้งไปเรื่อย ๆ ฝูงหงส์มากินน้ำในหนองเห็นเต่าเข้าก็รู้สึกสงสาร ก็บอกว่าจะพาไปทะเลสาบ เต่าก็ยอมเพราะถ้าอยู่ต่อไปก็คงจะตาย เนื่องจากน้ำไม่ค่อยมีแล้ว หงส์ทั้งสองตัวก็บอกว่า ให้เต่าคาบไม้ไว้ตรงกลาง แล้วหงส์สองตัวจะคาบปลายไม้ทั้งสองข้างแล้วจะพากันบินไป หงส์บอกเต่าว่า *"ขณะที่บินอยู่บนฟ้า ท่านอย่าได้พูดเชียวนะ ไม่งั้นท่านจะตกลงมาตายแน่"* เต่าเป็นสัตว์ขี้โม้ พอหงส์บินไปในอากาศผ่านทางทุ่งนา มีพวกเด็กเลี้ยงวัวมองเห็นเข้า ก็ร้องขึ้นว่า *"หงส์หามเต่า ๆ"* เต่ามันจะโม้ จึงพูดว่า *"ไม่ใช่หงส์หามเต่า เต่าหาบหงส์ต่างหาก"* พอเต่าอ้าปาก ก็ตกตุ๊บลงมา บังเอิญมีวัวตัวหนึ่งแหงนดู เต่าก็ตกลงมาบนจมูกวัว ทำให้ฟันบนของวัวหักหมด ฟันหน้าของวัวจึงไม่มีจนกระทั่งบัดนี้ กระดองเต่าเองก็แตกร้าวหมดเมื่อตกลงมาคราวนั้น และเต่าก็มีกระดองเป็นรูปรอยร้าวอยู่จนบัดนี้

---

๑ **กจฺฉปชาดก** จากพระไตรปิฎก เล่ม ๒๗ ทุก.ชา. ข้อที่ ๒๗๙ หน้าที่ ๘๐ อรรถกถาชาดก เล่มที่ ๒ หน้าที่ ๒๗๑

คนโบราณเอามาเสริมไว้ได้อย่างไรไม่ทราบ นับว่าน่าคิด การโอ้อวดของเต่านี้เป็นกิเลส ถ้ามีอยู่ในผู้ใดก็จะเป็นที่รังเกียจของคนทั้งหลาย คนที่มีความรู้ความสามารถจะไม่โอ้อวด แต่ถ้าพูดออกไปด้วยความจริงใจ ไม่ได้มุ่งโอ้อวดว่าข้าพเจ้าเรียนจบอย่างนั้น ทำงานอย่างนั้น ก็เพื่อให้เป็นตัวอย่างในการภูมิใจแก่คนอื่นหรือแก่ชีวิตของตนเอง อย่างนี้ไม่ใช่โอ้อวด หรือสอบได้แล้วเอาประกาศนียบัตรมาติดไว้ข้างฝา ก็เพื่อเป็นที่ระลึกให้ลูกหลานได้รู้ว่าที่เรียนมาได้นั้นด้วยความยากลำบาก ไม่ใช่เพื่อโอ้อวด ถ้าเป็นการโอ้อวดก็เป็นการข่มคนอื่นเขา โดยบอกว่าตัวเองนั้นเก่งอย่างนั้นอย่างนี้ เพราะฉะนั้น คนที่น่ารักซึ่งเคยย้ำแล้วว่าคนที่ทำหน้าที่เป็นเลขานุการหรือเป็นผู้ต้อนรับ หรือเรียกว่า **คนที่น่ารัก** จะต้องเป็นคนที่ไม่โอ้อวด

ลักษณะคนที่น่ารัก ๕ ประการนั้น ซึ่งสอดคล้องกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนา คือ

๑. ไม่อวดดี คือ ไม่โอ้อวด

๒. ไม่พูดมากจนเขาเบื่อ

๓. รู้จักผ่อนสั้นผ่อนยาว

๔. เป็นคนไม่มีนิสัยริษยาเสียดสีผู้อื่น

๕. เป็นคนมีนิสัยสุขุมรอบคอบ ไม่ยกตนข่มท่าน

ฉะนั้น คนที่น่ารักต้องทิ้งความโอ้อวดไปข้อหนึ่ง ถ้าโอ้อวดแล้วเพื่อนจะไม่พอใจและเป็นกิเลสด้วย การโอ้อวดว่าถึงตัวเองไม่เก่ง แต่พี่ชายก็เก่งลูกก็เก่ง เพื่อจะโอ้อวดกับคนโน้นคนนี้ ดังนั้น การอวดดีอวดเก่งจัดเป็นอุปกิเลสเครื่องเศร้าหมองของใจข้อหนึ่ง

คำสอนในพระพุทธศาสนานั้นต้องการจะเลิก ลด ละกิเลสออกไป เพราะสิ่งใดที่ไม่เหมาะสม ทำให้ใจมัวหมองแล้ว จะต้องเลิก ลด ละ สิ่งนั้นออกไปให้ได้ ถ้าเอาอุปกิเลสหรือสนิมในใจเหล่านี้ออกไม่ได้ ใจจะมัวหมองตกต่ำแล้วจะไม่เจริญ

คนที่จะไม่เสื่อมได้ต้องมีความอ่อนน้อมถ่อมตน ซึ่งเป็นสิ่งที่ตรงกันข้ามกับความโอ้อวด คนที่อ่อนน้อมถ่อมตนแม้จะมีอะไรก็ไม่โอ้อวด มีสมบัติก็ไม่โอ้อวด มีความรู้ความสามารถก็ไม่โอ้อวด เว้นไว้แต่บางครั้งที่จะแสดงให้เห็นว่าเรามีอย่างนี้ๆ ที่เราทำได้ก็ด้วยความรู้ความสามารถของเรา แต่ไม่ใช่เพื่อโอ้อวด อย่างเช่นพระพุทธเจ้าตรัสว่าพระองค์เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ตรัสรู้เองโดยชอบ ก็เพื่อแสดงธรรมเพื่อสั่งสอนให้คนฟังแล้วมั่นใจว่าพระองค์ทำมาได้จริงๆ เพราะคนบางคนไม่เชื่อถ้าไม่ยืนยัน นี่เป็นการยืนยันว่าพระองค์ทำมาได้จริงๆ ไม่ใช่โอ้อวด เราก็เหมือนกัน บางครั้งก็ต้องแสดงให้คนอื่นเห็นว่าฉันเคยทำได้มาแล้ว ฉันเคยผ่านมาแล้ว ก็เพื่อจะให้ผู้ฟังหรือศิษย์หรือลูกหลานได้ทำตามตัวอย่าง อย่างนี้ไม่ใช่ลักษณะของกิเลส

การทำลายกิเลสตัวนี้ลงไปได้ เราจะต้องมีความอ่อนน้อมถ่อมตน ที่ทางพระเรียกว่า **โสวจัสสตา** ซึ่งพระพุทธเจ้าตรัสไว้ในฉกนิบาต อังคุตตรนิกาย ว่า

“คนที่เมื่อล่วงแล้วก็ไม่เสื่อม ปัจจุบันก็ไม่เสื่อม ในอนาคตก็ไม่เสื่อม จะต้องมีคุณธรรม ๖ ประการ แต่ถ้าขาดคุณธรรม ๖ ประการนี้แล้ว ที่ล่วงมาแล้วก็เสื่อม ปัจจุบันก็เสื่อม อนาคตก็เสื่อม

คุณธรรม[๑] ๖ ประการนั้นก็คือ

๑. น กัมมรามตา ไม่ชอบงาน คือ ไม่แบกงานไว้มาก

๒. น ภัสสารามตา ไม่ชอบคุย อย่างนักปฏิบัติกรรมฐานนี้ ถ้าคุยมากแล้วก็ยิ่งผิดกฎของการฝึกอบรม ถ้าไม่พูดหรือน้อยมากเท่าไรก็ยิ่งดี เพราะไม่ฟุ้งซ่าน และไม่ทำให้ผู้อื่นรำคาญไม่สงบ

๓. น นิททารามตา ไม่ชอบนอน คือ ถ้านอนมากก็เสื่อม ต้องนอนพอประมาณ

๔. น สังฆานิการามาตา ไม่ชอบคลุกคลีด้วยหมู่

๕. โสวจัสสตา การเป็นคนอ่อนน้อมถ่อมตน

๖. กัลยาณมิตตตา การมีกัลยาณมิตร คือ คบคนดี ไม่คบคนชั่ว”

ถ้าผู้ใดก็ตามมีคุณธรรม ๖ ประการนี้แล้ว จะไม่เสื่อมไม่ว่าที่ผ่านมา ไม่ว่าในปัจจุบันไม่ว่าในอนาคต แต่ถ้าไม่มีคุณธรรม ๖ ประการนี้แล้วต้องเสื่อม ไม่ว่าที่ล่วงมาแล้วก็เสื่อม ปัจจุบันก็กำลังเสื่อม อนาคตก็ต้องเสื่อม นี้คือพุทธพจน์ที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้เองว่า ถ้าไม่มีคุณธรรม ๖ ประการนี้ต้องเสื่อม ในคุณธรรม ๖ ประการนี้ มีข้อหนึ่งซึ่งตรงข้ามกับความโอ้อวด ก็คือ **ความอ่อนน้อมถ่อมตน** ทางพระเรียกว่า โสวจัสสตา คนที่ยิ่งอ่อนน้อมถ่อมตนมาก ไม่โม้ ไม่โอ้อวด ก็จะเป็นที่รักที่เคารพของคนทั้งหลาย เป็นที่พอใจ ทำให้ไม่เสื่อม และมีความเจริญด้วย ท่านจึงกล่าวไว้ว่า **“ความอ่อนน้อมถ่อมตนไม่ต้องเสียอะไรเลย แต่ให้สิ่งทั้งหลายเป็นอันมากแก่เรา”**

---

[๑] พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๒๒ องฺ. ฉกฺก. ข้อที่ ๒๓๙ หน้า ๓๖๔

ถ้าเรามีเพื่อนอ่อนน้อมถ่อมตน มีลูกหลานอ่อนน้อมถ่อมตน มีใครอ่อนน้อมถ่อมตน ก็เป็นความประเสริฐ แต่ถ้ามีในทางตรงกันข้าม เรามีเพื่อนหรือมีใครที่เป็นคนชอบโอ้อวด ชอบพูดโม้อวดดี อวดฉลาด อวดมั่งอวดมี ก็เป็นตัวกิเลส ซึ่งพอกพูนอยู่ในใจของผู้นั้นจะทำให้เราห่างจากกัลยาณมิตร

ผู้ที่มีคุณธรรม จะไม่พองตัวขึ้นอย่างนั้น ไม่ใช่เหมือนฟองสบู่ แต่มีความเป็นจริงอยู่ในตัวเอง มีน้ำหนักอยู่ใน ตัวเอง ใครตีก็ไม่ดัง บางคนมีอะไรนิดหน่อยก็อยากดัง เหมือนกระบอกไม้ แม้ใครไม่ตีมันก็ดังเมื่อถูกลมพัด ซึ่งท่านเปรียบคนที่ชอบพูดโอ้อวด ชอบยกตนแม้ไม่มีใครชมว่า เหมือนกลองที่ดังขึ้นเอง ท่านกล่าวไว้ว่าถ้ากลองใบใดตั้งไว้แม้ไม่มีใครตีมันก็ดังขึ้นเอง เขาเรียกว่า **กลองจัญไร** คนที่ชอบยกตนอวดดี ทั้งที่ไม่มีอะไร ไม่มีใครสรรเสริญ เขาเรียกว่า **คนจัญไร เหมือนกลองจัญไร**

เพราะฉะนั้น อุปกิเลสตัวนี้ถ้าหากว่ามีอยู่ในจิตใจของผู้ใดจงพยายามเอาออกเสีย ด้วยการเปลี่ยนคุณสมบัติของตัวเองให้เป็นความอ่อนน้อมถ่อมตน ซึ่งเป็นธรรมะที่ตรงกันข้าม ถ้าเราเปลี่ยนให้เป็นธรรมะที่ตรงกันข้าม คือเปลี่ยนอธรรมให้เป็นธรรมเสีย เปลี่ยนจากอกุศลให้เป็นกุศลเสีย กิเลสตัวนี้ก็ลดความเผาไหม้ลดก่อโทษลงไป และกลับเป็นดีได้

ฉะนั้น ผู้ใดก็ตามถ้าเห็นโทษของกิเลสตัวนี้ ก็จงเป็นคนอ่อนน้อมถ่อมตน อยู่อย่างสงบเสงี่ยมเจียมตน ยิ่งมีคุณความดีมาก ยิ่งถ่อมตนมาก ก็ยิ่งน่ารักน่าเคารพมาก ยิ่งมีคุณธรรมสูงมากเท่าใดยิ่งอ่อนน้อมถ่อมตน สงบเสงี่ยมไม่โอ้อวดตัวเอง ก็ยิ่ง

ประเสริฐมาก เพราะคุณธรรมเหล่านี้เป็นตัวที่สร้างความเจริญ ความน่ารักให้แก่บุคคล แต่ถ้าในทางตรงกันข้าม ถ้าสาเถยยะ หรือสาไถยคือโอ้อวดแล้ว จะเป็นตัวกิเลสที่ก่อตัวขึ้นทำลายจิตใจ ของคนผู้นั้น

นี้คืออุปกิเลสข้อที่ ๑๐ ซึ่งเป็นอุปกิเลสที่ผู้ปฏิบัติจะต้อง ทำลายออกจากตัวให้ได้ คือความโอ้อวดผู้ใดทำลายกิเลสนี้ลงไป ได้มากเท่าใด คุณธรรมก็จะเกิดในตัวมากเท่านั้น ความสงบสุข ความเคารพนับถือและคุณธรรมต่าง ๆ ก็จะไหลเข้ามา เมื่อกิเลส ตัวนี้ลดน้อยลงไป หรือหมดไป.

๑๑ ถัมภะ
หัวดื้อ

อุปกิเลส ข้อที่ ๑๑ นี้ คือ **ถัมภะ** แปลว่า **หัวดื้อ** ดื้อในที่นี้คือความดื้อด้านของจิตใจนั่นเอง **ถัมภะ**เป็นภาษาบาลี แปลเป็นไทยว่า **หัวดื้อ** แต่ถัมภะตามศัพท์อีกอย่างหนึ่ง หมายถึงเสา เช่น เสาเรือน หรือเสาวิหาร นี้ท่านเรียกถัมภะเช่นกัน แต่หมายถึงเสาที่ค้ำยัน ถัมภะเป็นตัวค้ำยัน ตัวอุดหนุน อย่างผู้อุปถัมภ์นี้ก็แสดงว่า เป็นผู้ที่เกื้อหนุนจึงถือว่าเป็นอุปถัมภ์ แต่ในที่นี้ไม่ใช่ผู้อุปถัมภ์ แต่หมายถึงชื่อของจิต **ถัมภะก็คือจิตที่ดื้อด้านไม่เชื่อฟัง**

คนหัวดื้อ หัวรั้น แข็งกระด้างเหมือนกับเสา เสานี้แข็งทื่อมาก มันไม่เคยโค้งคำนับให้แก่ใคร ถ้าใครวางตัวเหมือนเสา คือไม่ยอมแก่ใครเลย เป็นคนไม่อ่อนน้อมถ่อมตน อยู่ที่ไหนเขาก็เกลียดและหาความเจริญได้ยาก เมื่อกิเลสตัวนี้เข้าจับจิตของตนเสียแล้วไม่ว่าใครก็ตาม ถ้าแข็งทื่อ ไม่อ่อนน้อมถ่อมตน เป็นคนแข็งกระด้างก็ถือว่าเป็นกิเลสข้อที่ ๑๑ นี้ คือหัวดื้อ เป็นอุปกิเลสที่ทำใจของตัวเองให้แข็งกระด้าง

ท่านเปรียบเทียบให้เห็นง่าย ๆ ระหว่างสิ่งที่แข็งกระด้างกับสิ่งที่อ่อนน้อมว่ามีค่าต่างกันมาก อย่างเช่นต้นไม้ที่ตายแล้วก็ยืนแข็งทื่อ ลมพัดก็ไม่น้อมลง และในที่สุดก็หัก เพราะมันแข็ง หรือ

ถ้าต้นไม้นั้นยังไม่ตาย แต่มันแข็งมากพอถูกลมแรงพัดเข้าก็โค่นเหมือนกัน แต่ต้นหญ้าหรือต้นแฝกเวลาถูกลมพัดก็ลู่ไปตามลมก็ทรงตัวได้ คนบางคนไม่ยอมงอแต่ยอมหัก และก็พังมามากแล้ว เข้ากับผู้ใหญ่ก็ไม่ได้ เข้ากับใครก็ไม่ได้ อยากเอาให้หักก็หักไปเลยโดยไม่ยอมงอ ขอยกตัวอย่าง ต้นข้าวที่มีรวงดี มีเม็ดดี มันจะโน้มลง ต้นไม้ก็เหมือนกัน ถ้ามีลูกดก กิ่งจะโน้มลงไม่แข็งทื่อ เพราะว่ามีของดี คนที่มีของดีมักจะโน้มตัวลง แต่ต้นข้าวที่เป็นข้าวลีบ จะแข็งทื่อ แสดงว่ามันตายแล้ว

เพราะฉะนั้น คนแข็ง คือ คนตายด้านจิตใจ แต่คนอ่อนน้อมถ่อมตนลงมาเป็นคนที่มีคุณธรรม ซึ่งแสดงถึงความแตกต่างกัน ต้นข้าวลีบกับต้นข้าวที่มีรวงก็แตกต่างกัน ต้นไม้ที่มีผลดกจะโน้มกิ่งลงมา ถ้าไม่มีเลยก็จะตั้งขึ้น ต้นไม้ที่แข็งกระด้างเวลาถูกลมพัดมาแรงมาก ก็ทานไม่อยู่ก็จะหักเลย ถ้าต้นไม้นั้นลู่ไปตามลม อย่างเช่นต้นหญ้า ต้นอ้อ จะลู่ไปตามลมเมื่อถูกลมพัด ก็ไม่เป็นไร บางคนก็เหมือนกัน เป็นคนแข็งกระด้าง จึงเป็นคนมีกิเลสเข้าย้อมใจคนนั้น ตามหลักพุทธศาสนาถือว่าความแข็งกระด้างนั้นเป็นอกุศลกรรม ซึ่งควรจะเอาออกจากใจเราเสียให้ได้ คนแข็งกระด้างหรือถัมภะ ท่านจึงเรียกว่า คนหัวดื้อ

คนหัวดื้อ แบ่งเป็น ๒ ประเภท คือ

๑. คนดื้อด้าน พวกดื้อด้านกลายเป็นคนหัวแข็ง

๒. คนดื้อดึง พวกดื้อดึงกลายเป็นคนหัวรั้น

ทั้งคนหัวแข็งทั้งคนหัวรั้น ก็คือคนหัวดื้อนั่นเอง สรุปว่าคนหัวดื้อนี้มี ๒ ประเภท คือ **ดื้อด้าน** และ**ดื้อรั้น** ทั้ง ๒ ประเภท

นี้ต่างกันที่ว่าในการรับคำสั่งและคำสอนจะไม่เหมือนกัน พวกดื้อด้านจะไม่ค่อยขัดคำสั่ง แต่ไม่ทำ แต่พวกดื้อดึงจะชอบขัดคำสั่ง แต่ถ้าสอนก็พอไปได้ แต่ถ้าสั่งจะไม่เอา

ดังนั้น **โอวาท** ตามศัพท์ของบาลี แปลว่า **"การกล่าวลงมา"** แยกศัพท์ออกมา คือ **"วาทะ"** แปลว่า **การกล่าว** ส่วน **โอ** แปลว่า **ลงมา** ดังนั้น โอวาทจึงเป็นการกล่าวจากที่สูง เช่น ผู้ใหญ่ ครู อาจารย์ กล่าวสอนลงมา เรียกว่า โอวาท โอวาทนั้นมีทั้งคำสั่งและคำสอน อย่างเช่น สั่งว่าอย่าทำชั่วนะ จงทำแต่ความดีนะ นี่เป็นคำสั่ง โดยเฉพาะเกี่ยวกับศีลนั้นเป็นลักษณะของคำสั่ง แต่ถ้าเป็นคำสอน เช่น ให้ทาน ให้เจริญภาวนา ให้เลี้ยงพ่อแม่ อย่างนี้เป็นคำสอน **วินัยกับศีล เป็นลักษณะของคำสั่ง ส่วนธรรมะ คือ พระสูตรและอภิธรรม** เป็นลักษณะของคำสอน ทั้งคำสั่งและคำสอนก็เป็นโอวาท

โอวาทของพระพุทธเจ้า มีลักษณะ ๓ ประการ คือ

๑. สอนให้รู้ยิ่งเห็นจริงในสิ่งที่ควรรู้ควรเห็น (อภิญญายธัมมเทสนา)

๒. สอนมีเหตุผลที่ผู้ฟังอาจตรองตามและเห็นจริงได้ (สนิทานธัมมเทสนา)

๓. สั่งสอนเป็นเหตุอัศจรรย์ คือ ผู้ฟังย่อมจะได้รับผลตามสมควรแก่การปฏิบัติ (สัปปาฏิหาริยธัมมเทสนา)

พวกหัวดื้อนั้นจะขัดคำสั่งและคำสอน พวกดื้อด้านนั้นไม่ชอบคำสอน แต่ถ้าสั่งพอทำได้ คือพวกดื้อดึงนี้จะไม่ชอบคำสั่ง แต่ถ้าสอนพอไปได้ ให้สังเกตดูพวกหัวดื้อทั้ง ๒ ประเภทนี้ จะ

เห็นว่า**พวกดื้อด้านเป็นพวกหัวแข็ง ส่วนพวกดื้อดึงเป็นพวกหัวรั้น** ถ้าเรามีคน ๒ คน และสั่งให้เขาทำนั่นทำนี่ ถ้าเขาเป็นคนดื้อด้านเขาจะชอบคำสั่งมากกว่า พวกนี้จะไม่เถียงแต่ก็ด้านเสีย เอาหูทวนลมเสีย ส่วนพวกดื้อรั้นนั้นจะเถียงด้วยขัดใจด้วย บางทีเอางานไปให้ทำจะฉีกขาดหมดเลย เพราะดื้อดึง ดังนั้น พวกดื้อด้านชอบ คำสั่งมากกว่าคำสอน ส่วนพวกดื้อดึงชอบคำสอนมากกว่าคำสั่ง **แต่ทั้ง ๒ ประเภทนี้ไม่ดีทั้งนั้น เป็นประเภทหัวดื้อทั้งสิ้น**

คนหัวดื้อมีโทษอย่างไร คนหัวดื้อจะเจริญได้อย่างไรเมื่อจิตดื้อด้านเสียแล้ว คนประเภทนี้ จะมีแต่ความทุกข์ความเดือดร้อน มีแต่ส่วนเสีย ไม่ยอมฟังคำสอนของพ่อแม่ ครูบาอาจารย์ ประพฤติออกนอกลู่นอกทาง ความไม่ยอมของคนประเภทนี้ท่านเปรียบเหมือนแมว **ให้สังเกตดูแมวซึ่งเป็นสัตว์ที่ดื้อ** ถ้าเราดึงไปข้างหน้า มันจะถอยไปข้างหลัง ถ้าเรายกมันขึ้นข้างบน มันก็จะลงมาข้างล่าง ถ้าเราดึงไปข้างหลัง มันก็ไปด้านหน้าเสีย เป็นสัตว์ดื้อรั้น คนหัวดื้อก็เหมือนกัน พอเราว่าอย่างนี้ ก็จะไปอย่างนั้น ไม่ฟังเลยคำสอนคำสั่ง เป็นพวกดื้อดึง ดื้อรั้น คนประเภทนี้ จะก้าวหน้าในชีวิตได้ยาก ผู้ใหญ่ก็ไม่อยากจะสั่งสอน ไม่อยากจะมอบทรัพย์สมบัติให้ ไม่อยากจะมอบงานให้ เพราะเป็นคนที่มีแต่ทางที่เสีย การศึกษาเล่าเรียนก็ไม่ดี ทำอะไรก็ไม่ดี เพราะเป็นคนโอหังดื้อรั้นเสียแล้ว

ท่านกล่าวไว้ว่า โทษของความดื้อรั้น หรือ หัวดื้อนี้ มีอย่างน้อย ๒ อย่าง คือ

๑. เป็นโทษแก่ตัวเอง ใจมันต่ำ ใจมันดื้อด้านเสียแล้ว ไม่ฟังคำสั่งคำสอน ส่วนดีนั้นเข้าสู่จิตใจไม่ได้ ศีลก็ไม่มี สมาธิและปัญญาก็ไม่มี ความรู้ก็ไม่มี เพราะไม่ยอมรับทั้งสิ้น ขี้เกียจ ดื้อด้านและดื้อรั้นไปเลย

๒. เป็นโทษต่อส่วนรวม เพราะผิดกฎหมาย ผิดระบบประเพณีต่างๆ เพราะไม่ยอมทำ ไม่ยอมฟัง ชอบฝืนกฎ เช่น กฎจราจร กฎศีลธรรม จรรยาของประเทศชาติ เช่น การเลี้ยงดูพ่อแม่ ก็ฝืนหมดทุกอย่าง อย่างนี้ก็จะมีแต่ความเสื่อมอย่างเดียว

การแก้คนหัวดื้อ ๓ วิธี

การที่จะแก้ความดื้อรั้นหรือหัวดื้อ มีวิธีการแก้อยู่ ๓ ประการ คือ

๑. ว่ากล่าว

๒. ลงโทษ

๓. ลงพรหมทัณฑ์

ถ้าเรามีลูกหลานที่ดื้อดึง ดื้อรั้น จะปล่อยไว้ไม่ได้ ถ้าปล่อยไว้แล้วจะเสียเด็กเสียคน ต้องมีการลงโทษ ดังนั้น บ้านเมืองจึงมีคุก มีการปรับ มีการลงโทษ

พระพุทธเจ้าเวลาทรงสอนพระสงฆ์ก็ทรงแบ่งวิธีสอนออกไปเป็น ๓ แบบ ดังในสมัยหนึ่ง พระพุทธเจ้าทรงถามนายเกสีซึ่งเป็นคนฝึกม้าที่พระองค์เสด็จไปเยี่ยม นายเกสีรู้สึกดีใจมากที่พระพุทธองค์ได้เสด็จมาเยี่ยมตนถึงสถานที่ฝึกม้า นายเกสีคิดว่าถ้าพระองค์ตรัสถามเรื่องธรรมะแล้วตนเองก็คงตอบไม่ได้

จึงคิดว่า ขอให้พระองค์ตรัสถามเรื่องที่ตนถนัดเถิด

พระพุทธเจ้าทรงทราบแล้วว่า นายเกสีปรารถนาจะให้พระองค์ถามเรื่องการฝึกม้า เพื่อว่าตัวเองจะได้ตอบได้

พระพุทธองค์จึงตรัสถามนายเกสีว่า *"เจ้าฝึกม้าน่ะ ฝึกอย่างไร"*

นายเกสีก็ดีใจมากที่พระองค์ตรัสถามเรื่องฝึกม้าว่าฝึกแบบไหน จึงกราบทูลว่า *"ข้าพระองค์ ฝึก ๓ อย่าง พระเจ้าข้า"*

พระพุทธองค์ตรัสถามต่อว่า *"ฝึก ๓ อย่างน่ะ ฝึกอย่างไร"*

นายเกสีกราบทูลว่า *"ข้าพระองค์ฝึกดังนี้ พระเจ้าข้า คือ*

๑. ฝึกด้วยวิธีเบา ๆ

๒. ฝึกด้วยวิธีรุนแรง

๓. ฆ่าทิ้งเลย"

พระพุทธเจ้าจึงตรัสถามอีกว่า *"ฝึกด้วยวิธีเบา ๆ คือฝึกอย่างไร"*

นายเกสีกราบทูลว่า *"ถ้าม้าตัวไหนไม่ดื้อ ฝึกเบา ๆ ก็ใช้ได้แล้ว ถ้าม้าตัวไหนดื้อ ข้าพระองค์ก็ฝึกด้วยวิธีรุนแรง โดยลงโทษมันหรือเฆี่ยนมันเลย แต่ถ้าม้าตัวไหนฝึกไม่ได้แล้ว ข้าพระองค์ก็ฆ่าทิ้งเลย พระเจ้าข้า"*

พระพุทธเจ้าตรัสบอกนายเกสีว่า *"ในศาสนาของเรา ก็ฝึกแบบนี้เหมือนกัน"*

นายเกสีทูลถามว่า *"พระองค์ทรงฝึกอย่างไร พระเจ้าข้า"*

พระพุทธองค์ทรงตอบว่า *"เราใช้วิธีฝึก ๓ อย่างนี้เหมือนกัน คือ*

๑. ฝึกด้วยวิธีเบา ๆ

๒. ฝึกด้วยวิธีรุนแรง

๓. ฆ่าทิ้ง"

นายเกสีก็สงสัยจึงกราบทูลถามว่า *"เป็นพระจะฆ่าคนทิ้งได้หรือ"*

พระพุทธองค์ก็ทรงอธิบายให้ฟังว่า *"คนที่สอนง่าย ไม่ดื้อรั้น เราก็สอนให้ประพฤติกุศลธรรม ชี้ประโยชน์ที่จะพึงได้รับจากการประพฤติกุศลธรรม*

แต่ถ้าคนนั้นดื้อรั้นก็ชี้โทษของการประพฤติอกุศลธรรม ชี้โทษของทุจริต คนดีเมื่อชี้เรื่องสุจริต เขาก็อยากจะทำแล้ว เพราะกุศลทำให้ไปบังเกิดในทางที่ดี ส่วนพวกที่ดื้อรั้นนั้นถึงจะสอนให้ทำดี เขาก็ไม่อยากจะทำ แต่ถ้าบอกว่า ถ้าทำชั่วแล้วจะต้องตกนรกหมกไหม้ อย่าทำเลย เราต้องชี้โทษอย่างนี้ แต่ถ้าฝึกไม่ได้แล้วเราก็ฆ่าทิ้งเสีย การฆ่าทิ้งในศาสนานี้ หมายถึง ***ไม่พูด ไม่สอนเสียเลย"***

ดังนั้น ในหมู่พระภิกษุสงฆ์ สามเณร ถ้าหากว่าถูกพระอื่น ๆ ลงพรหมทัณฑ์ คือไม่พูด ไม่สอนแล้ว แสดงว่าถูกฆ่าทิ้งแล้ว

อย่างพวกเราที่มาอยู่ที่นี้ สมมุติว่า ในที่ประชุมบอกว่า ให้ลงพรหมทัณฑ์แก่คนผู้นี้ อย่าพูดด้วย ถึงเขาถามก็อย่าพูดด้วย อย่างนี้คนนั้นก็อยู่ไม่ได้แล้ว จะอยู่ได้อย่างไร ในเมื่อไม่มีใครเขา

พูดด้วย เรียกว่า ลงโทษแบบพรหมทัณฑ์ (คือลงโทษแบบประเสริฐ) ซึ่งเป็นแบบที่พระพุทธเจ้าเคยทรงให้ลงแก่พระฉันนะ พระฉันนะ เมื่อได้ฟังเรื่องการลงโทษแบบพรหมทัณฑ์ก็เป็นลม จึงบอกว่าอย่าลงโทษผมเลย ผมเชื่อฟังแล้ว ต่อไปจะไม่หัวดื้อแล้ว แต่ก่อนนั้น พระฉันนะหัวดื้อมาก พระโมคคัลลานะ พระสารีบุตรสอนเท่าไหร่ ท่านก็ด่าว่า *"พวกท่านน่ะ มาทีหลัง ตอนพระพุทธองค์ออกผนวช ไม่มีใครตามพระลูกเจ้าของเรา มีแต่เราคนเดียว พอตอนนี้มาอ้างตัวว่า ตัวเองเป็นศิษย์คนโน้นคนนี้เป็นอัครสาวก"* ท่านไม่ฟังใคร เมื่อพระพุทธเจ้ายังอยู่ พระฉันนะยังหัวดื้อใครสอนไม่ได้ พระพุทธองค์ทรงเคยรับสั่งให้หาท่านซึ่งกำลังด่าไปพบ แล้วตรัสสอนถึง ๓ ครั้ง แล้ว โดยตรัสเตือนว่า *"ฉันนะ ชื่อว่าอัครสาวกทั้งสอง เป็นกัลยาณมิตร เป็นบุรุษสูงสุดของเธอ เธอจงเสพ จงคบกัลยาณมิตรเห็นปานนี้"* แล้วตรัสสอนเป็นคาถาซึ่งปรากฏในคัมภีร์ธรรมบท บัณฑิตวรรค ว่า

"บุคคลไม่ควรคบมิตรชั่ว ไม่ควรคบคนต่ำช้า ควรคบกัลยาณมิตร ควรคบบุรุษผู้สูงสุด"

หลังจากที่พระพุทธเจ้านิพพานแล้ว พระอานนท์นำคำสั่งให้ลงพรหมทัณฑ์ต่อพระฉันนะ ณ เมืองโกสัมพี พระฉันนะได้ฟังคำลงพรหมทัณฑ์ ถึงกับร้องไห้ ถึงกับเป็นลม เพราะว่าการลงพรหมทัณฑ์นั้นรุนแรงไม่ยอมให้ใครพูดด้วยเลย ถ้าพระรูปใดพูดด้วยจะถูกปรับอาบัติ จึงไม่มีใครกล้าพูด ทั้งพระทั้งเณร คนเราเมื่อไม่มีคนพูดด้วยเลย อย่างพวกเราถ้าที่นี้ ไม่มีใครพูดด้วยเลยแล้วจะมาทำไม ถูกด่าหรือทุบตีก็ยังดีเสียกว่าไม่มีใครพูดด้วย

พระฉันนะ เมื่อได้ฟังพรหมทัณฑ์พระสงฆ์ลงแก่ตน ก็ขอร้องให้พระสงฆ์อย่าลงพรหมทัณฑ์แก่ตน แล้วตั้งใจปฏิบัติตามคำสอน ในที่สุดก็ได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์

เพราะฉะนั้น การสอนหรือการลงโทษด้วยการเฆี่ยนตีอย่างไรก็แล้วแต่ แต่ในทางของพระพุทธศาสนา การลงโทษด้วยการลงทัณฑกรรมก็จะให้ไปกวาดขยะบ้าง ไปเทกระโถนบ้าง ทำงานบ้าง หรือกักไม่ให้ไปเที่ยวที่โน้นที่นี่บ้าง ทางโลกก็ลงโทษด้วยการปรับบ้าง ให้ติดคุกบ้าง ทางพระพุทธศาสนาไม่ถึงกับติดคุก ไม่ถึงกับลงโทษอย่างนั้น แต่การลงโทษก็ต้องมี เช่น การลงทัณฑกรรมของพระภิกษุ สามเณร ที่ประพฤติดื้อ โดยไม่ให้ไปโน้นไปนี้ แต่ให้ทำงานแทน

วิธีแก้ประการแรก คือ แก้ด้วยการลงโทษ

โดยทั่วไปแล้ว คนดื้อต้องถูกลงโทษ ถ้าเราจะเฆี่ยนตีลูกหรือเฆี่ยนตีเด็ก ถ้าเราเฆี่ยนด้วยความโกรธ เป็นอาบัติถ้าผู้เฆี่ยนเป็นพระ คนที่เฆี่ยนคนอื่นด้วยความโกรธ ก็เป็นบาปเช่นกัน แต่ถ้าเฆี่ยนด้วยการหวังดี ไม่เป็นไร เพราะฉะนั้น การลงโทษคนหัวดื้อ ก็มี ๓ อย่าง คือ **๑. ด้วยการกล่าวตักเตือน ๒. ลงโทษ ๓. ฆ่าทิ้ง ในที่นี้คือลงพรหมทัณฑ์**

วิธีแก้ประการที่สอง คือ **แก้ด้วยการให้เป็นคนอ่อนน้อมถ่อมตน** วิธีนี้ก็มีความจำเป็น การอ่อนน้อมถ่อมตน ทางพระเรียกว่า **โสวจัสสตา** ความเป็นคนว่าง่ายสอนง่าย คนที่เป็นคนว่าง่ายสอนง่าย อ่อนน้อมถ่อมตนจะเป็นคนเจริญ ชี้แจงให้เขาดูว่าการเป็นคนหัวดื้อกับการอ่อนน้อมถ่อมตน อย่างไหนจะดีกว่ากัน หัวดื้อ

จะมีแต่คนเกลียดอย่างเดียว แม้แต่พ่อแม่ ครูบาอาจารย์ก็ยังเกลียด เพื่อนก็เกลียด แต่ถ้าอ่อนน้อมถ่อมตนแล้วคนจะรัก หรือเป็นที่รักของคนทั้งหลาย

เพราะฉะนั้น ท่านจึงบอกว่า *"ความอ่อนน้อมถ่อมตนไม่ต้องเสียอะไรเลย แต่เป็นการให้สิ่งทั้งหลายแก่เราเป็นอันมาก"* อย่างที่พระให้พรแก่คนทั่วไปว่า

"อภิวาทนสีลิสฺส นิจฺจํ วุฑฺฒาปจายิโน
จตฺตาโร ธมฺมา วฑฺฒนฺติ อายุ วณฺโณ สุขํ พลํ.

แปลว่า **พรสี่ประการ คือ อายุ วรรณะ สุขะ พละ จะ**
เจริญแก่คนที่อ่อนน้อมถ่อมตนต่อผู้ใหญ่ เป็นนิจ"

ความอ่อนน้อมถ่อมตนมีประโยชน์มาก แต่บางคนนั้นอ่อนน้อมถ่อมตนไม่เหมือนกัน คือบางคนเป็นคนว่าง่าย ไม่ใช่อยากจะดีเลย แต่ว่าง่ายเพราะอยากได้ แต่บางคนว่าง่ายเพราะอยากดี อ่อนน้อมถ่อมตนก็เพราะอยากดี เช่น บางคนปกติเป็นคนแข็งกระด้าง แต่ทำท่าเชื่อฟังและอ่อนน้อมถ่อมตน ก็เพราะอยากได้มากกว่า

พระพุทธเจ้าจึงสอนไว้ว่า *"ภิกษุทั้งหลาย พระที่ทำตนเป็นคนว่าง่ายสอนง่าย เพราะเห็นแก่ลาภ อามิสต่างๆ มีอาหารการกินเป็นต้น เราไม่เรียกว่าเป็นคนว่าง่าย เพราะเหตุใด เราจึงไม่เรียก ก็เพราะว่าถ้าพระรูปนั้นเกิดไม่ได้ขึ้นมาก็จะเลิกเป็นคนว่าง่ายเสียเป็นคนหัวดื้อเหมือนเดิม แต่พระรูปใดเป็นคนว่าง่ายสอนง่ายโดยที่ตนมีความเคารพหนักแน่นในธรรมจริงๆ พระรูปนั้นเท่านั้นเราจึงเรียกว่า เป็นคนว่าง่าย"*

ดังนั้น การที่จะแก้ความหัวดื้อ ก็ต้องฝึกให้เป็นคนอ่อนน้อมถ่อมตน และเป็นคนว่าง่าย ที่เรียกว่า **โสวจัสตสตา** เป็นคนว่าง่ายสอนง่าย เป็นคนไม่ดื้อด้าน

การที่จะเป็นคนว่าง่ายได้นั้น จะต้องมีคุณธรรม ๓ ประการ คือ

๑. รับรู้คำสอนด้วยดี
๒. รับทำตามคำสอนด้วยดี
๓. รับรู้บุญคุณของผู้สอนด้วยดี

๑. การรับคำสอนด้วยดี คือ เขาสอนเราก็ยกมือรับว่าขอให้สอนข้าพเจ้าอีก สอนดิฉันอีก สอนผมอีกเถอะ ท่านช่วยกรุณาสอนอีกเถอะ เหมือนพ่อแม่ เหมือนครูบาอาจารย์ อย่างนี้เรียกว่า **รับด้วยดี**

๒. การรับทำด้วยดี ไม่ใช่รับแล้วตั้ง บางคนรับว่าครับ ๆ ค่ะ ๆ แต่เมื่อเอาจริงแล้วไม่ทำเลย แต่นี่รับทำด้วยดี ทำที่เขาสอนทำทุกอย่างหมด ใครเห็นคนเช่นนี้ก็พูดได้ว่า *"เออ เขาไม่ใช่ว่ารับแล้วตั้งไว้เฉย ๆ แต่เขาทำจริง ๆ"*

๓. นึกถึงบุญคุณของคนที่สอนตัวเอง โดยนึกถึงบุญคุณของพ่อแม่ นึกถึงบุญคุณของครูบาอาจารย์ ที่สอนเราให้เป็นคนได้ดี อย่างนี้จึงถือว่าเป็นคนว่าง่ายที่ถูกต้อง

คนว่ายาก ๑๖ ประเภท

คนที่ว่ายาก คือ คนประเภทใด พวกหัวดื้อ คือ คนที่ว่ายาก ลักษณะของคนที่ว่ายาก ท่านกล่าวไว้ว่า มีลักษณะถึง ๑๖

ประการ คือ ตรงกันข้ามกับคนว่าง่าย ซึ่งพระพุทธเจ้าตรัสไว้เอง ใน**อนุมานสูตร**[๑] พระไตรปิฎก เล่มที่ ๑๒ คัมภีร์มัชฌิมนิกาย โดยตรัสไว้ว่า คนที่ว่ายากหรือคนที่หัวดื้อมีลักษณะ ๑๖ ประการ คือ

๑. **ใฝ่ต่ำ** ชอบไปทางต่ำๆ

๒. **ยกตัว** ยกตัวเอง

๓. **เดือดดาล** เวลาเขาเตือนก็เดือดดาล โมโห

๔. **ผูกโกรธ** ไม่ใช่โกรธธรรมดา แต่โกรธแล้วถึงกับพูดว่า จำไว้นะไอ้คนนี้

๕. **รังเกียจ** เหยียดหยาม ไม่อยากจะพูด ไม่อยากจะเห็นหน้า

๖. **ต่อว่าต่อขาน** เช่น บอกว่าท่านได้แต่สอนคนอื่นเขา หัดสอนตนเองก่อนเถิด ลูกหลานของท่านนะสอนก่อนเถิด ไม่ต้องมาสอนข้าหรอก อย่างนี้เรียกว่าไปต่อว่าต่อขาน

๗. **คิดแย้ง** พอใครว่าตักเตือนหน่อย ก็ว่าตัวเองดี และพูดหรือคิดอยู่ในใจว่า สอนแต่คนอื่น คือจะหาทางที่จะแย้งผู้สอนอยู่เรื่อย

๘. **คิดตะเพิด** เช่นบอกว่าไปๆ อย่ามาสอนข้า ไปให้พ้นๆ อย่ามายุ่งกับข้า

๙. **คิดย้อน** เช่นย้อนว่า ที่ท่านทำวันนั้น มาสอนข้าพเจ้า ทำไมตัวท่านไม่ทำให้ได้เองก่อน แล้วจึงมาสอนคนอื่น

๑๐. **คิดกลบเกลื่อน** เช่นพอเขาพูดสอน ก็ว่าไม่ได้ทำ เป็นอย่างนี้เอง ตัวเองไม่ได้ทำ ทั้งๆ ที่ตัวเองผิด ตัวเองทำ

---

๑ พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑๒ ม.มู. ข้อที่ ๒๒๒ หน้าที่ ๑๘๙-๑๙๑

๑๑. คิดนอกเรื่อง คือเขาสอนอย่างนี้ ไปพูดอย่างโน้น ไปทำอย่างโน้น เอาเรื่องอื่นมากลบหมด

๑๒. คิดปิดบัง พอเขาถามทำไมวันนี้ เรื่องนั้นไม่ได้ทำ คนโน้นเขาทำ คนนี้เขาทำ ก็พยายามปิดบัง และพวกหัวดื้อพยายามไม่ให้รู้ว่าตนเองผิด

๑๓. ลบหลู่ ตีเสมอ คือเอากิเลสตัวอื่นมาเสริมใส่อีก ใครที่มาสอนตัวเองก็ลบหลู่เขา ตีเสมอเขาว่าท่านไม่เห็นค่าอะไรที่จะมาสอนเขา คนอย่างท่านนี้มาสอนข้าเหรอ ตีเสมอเลย

๑๔. ริษยา ตระหนี่ ริษยาเขา คือ คนพวกนี้ มีลักษณะกิเลสอื่นโผล่เข้ามาอีก ไม่ใช่มีแต่ตัวถัมภะ แข็งทื่ออย่างเดียว

๑๕. โอ้อวดและเจ้าเล่ห์ อุปกิเลสอื่นๆ โผล่เข้ามาอีก เพราะว่ามันเป็นเกลอกันได้ เพราะอุปกิเลสทั้งหลายมันชอบอยู่ด้วยกัน

๑๖. แข็งกระด้าง และหัวรั้น นี่เป็นตัวของมันเลย แข็งกระด้างและหัวรั้น

เพราะฉะนั้น ถัมภะ ที่แปลว่า เหมือนกับเสา แข็งไม่ยอมโน้มให้กับใคร ไม่ยอมฟังใคร ไม่ยอมเชื่อใคร มีในท่านผู้ใด ก็มีแต่ทำความเสื่อมเสียความเกลียดชังให้แก่ตัวผู้นั้น ไม่เป็นมงคลอันใดเลย นักปราชญ์จึงพยายามเอาสนิมในใจนี้ออกเสีย จิตจึงจะโปร่งสบาย แล้วก็เกิดความอ่อนน้อมถ่อมตน เป็นคนว่าง่ายไม่แข็งกระด้าง ก็จะพบความสุขความเจริญ เพราะถอดสลัก คือเอากิเลสตัวนี้ออกจากใจได้ ก็จะพบความสุขความเจริญเพิ่มขึ้นอย่างแน่นอนในการปฏิบัติธรรม.

๑๒. สารัมภะ
แข่งดี

อุปกิเลส หรือ สนิมในใจ ข้อที่ ๑๒ คือ สารัมภะ ความแข่งดี กิเลสข้อนี้ เป็นอกุศลธรรม[๑] ที่ไม่ค่อยมีใครนำมาพูดมากนัก เป็นกิเลสที่ไม่ค่อยเป็นอันตรายต่อใคร แต่ก็เป็นกิเลสจะว่าไม่เป็นอันตรายเลยก็ไม่ได้ เพราะคนที่แข่งดีนี่ทำให้เพื่อนหมั่นไส้ได้

การแข่งดีแบบไหนจึงเป็นกิเลส? ปกติคนทำชั่วจึงจะเป็นกิเลสได้ การแข่งดีทำไมจึงเป็นกิเลสได้ ที่เป็นกิเลส ก็เพราะว่าตัวเองไม่มีดีเพียงพอ แต่ไปแข่งดีกับคนที่เขามีดี คือเป็นประเภทอวดดีอยู่ในตัวนั่นเอง คนที่แข่งดีบางคน แข่งไปแข่งมา เสียชีวิตเลยก็มี เพราะไปแข่งดีกับเขา ถ้าเรามีดีพอ แข่งกับเขา ก็ไม่เป็นไร ถ้ามีคุณธรรมอยู่ในตัว แข่งด้วยคุณธรรม เช่น เราเห็นคนร่ำรวย เราก็อยากจะร่ำรวยให้พอสู้เขาได้ อย่างนี้ไม่ได้เสียหายอะไร เห็นเขามีศีล เราอยากจะมีศีลเสมอเขาก็ไม่ได้เสียหายอะไร เห็นเขา

---

[๑] ธรรมะ (บาลีคือธัมมะ) โดยย่อมีอยู่ ๓ ชนิด คือ ๑. กุสลา ธมฺมา (ธรรมทั้งหลายฝ่ายกุศลหรือฝ่ายบุญ) ๒. อกุสลา ธมฺมา (ธรรมทั้งหลายฝ่ายอกุศลหรือฝ่ายบาป) ๓. อพฺยากตา ธมฺมา ธรรมทั้งหลายที่ไม่ใช่บุญไม่ใช่บาป หรือธรรมที่เป็นอะพยากฤต คือพวกรูปธรรม และนามธรรมที่เป็นสัพพสาธารณเจตสิกทั้งหมด

ประพฤติดี เราอยากประพฤติดี ให้เหมือนเขาหรือเท่าเขา ก็ไม่ได้เสียอะไร แต่ที่จัดเป็นกิเลสในข้อนี้ ก็เพราะว่ามันทำใจให้มัวหมอง ทำให้เกิดกิเลสขึ้นในตัว ซึ่งไม่ดีแน่นอน แต่ถ้าเราทำดี โดยเราไม่มุ่งให้เกิดกิเลส แต่มุ่งชำระกิเลส มันก็ไม่ใช่อุปกิเลส **แต่ที่เป็นอุปกิเลสก็เพราะเป็นการแข่งดี**

แข่งดีแบบไหนจึงเป็นกิเลส แข่งดีทุกชนิดเป็นกิเลสทั้งนั้น เมื่อเราไปแข่งดีกับเขา ท่านกล่าวว่าสารัมภะ ซึ่งแปลว่าแข่งดี ถ้าจะแปลอีกอย่างหนึ่ง คือ แย่งอยากได้ดีกับเขา แย่งดีเขา แย่งยศ แย่งตำแหน่ง อยากจะเอาความดีมาใส่ตัว คือ ไปแย่งเขา ทั้ง ๆ ที่ตัวเองไม่ควรจะได้ ถ้าตนเองควรจะได้ก็ไม่เป็นไร บางทีไม่ถึงกับแย่งชิง แต่ไปแข่งกับเขา ซึ่งกิเลสข้อนี้ อันเราผู้ปฏิบัติธรรมจะต้องเข้าใจว่าจะทำใจให้มัวหมองอย่างไร

ท่านกล่าวว่าโทษของสารัมภะ ที่เห็นง่าย ๆ ชัด ๆ ก็มีอยู่ ๓ อย่างคือ

๑. ทำให้เกิดอุปกิเลสข้ออื่นตามมา

๒. ทำให้คนนั้นโง่เขลาลงไป ตามืดตามัวไป

๓. ทำให้เสียศักดิ์ศรี เมื่อแข่งแล้วแข่งไม่ได้ก็เสียศักดิ์ศรี

ตัวอย่างที่เห็นง่าย ๆ เช่น ประเทศเราเป็นประเทศเล็ก อยากจะไปแข่งกับประเทศที่ยิ่งใหญ่ เอากองทัพไปสู้กับเขา คิดว่าเราจะสู้กับเขาได้ ในที่สุดก็พัง เพราะไปแข่งดีกับเขาที่เหนือกว่าเรา หรือสุภาษิตไทยง่าย ๆ เช่น เขาบอกว่า **"เห็นช้างขี้ อย่าขี้ตามช้าง"** สุภาษิตหรือคำพังเพยเช่นนี้ท่านเขียนเป็นภาพจิตรกรรมมีติดอยู่ข้างฝาผนังด้านในซุ้มประตูและหน้าต่างพระวิหาร

วัดโสมนัสวิหาร ด้านข้างหน้าต่างทางด้านทิศเหนือ[๑] เขียนเป็นแผ่นศิลาจารึกไว้ โดยมีภาพจิตรกรรมอธิบายโคลงสุภาษิตไทยนี้ คือ มีช้างตัวหนึ่งกำลังขี้ และมีชายคนหนึ่งเห็นช้างขี้ก้อนโต ก็นั่งเบ่งให้ขี้เท่าช้าง โคลงสุภาษิตนี้ ชี้ให้เห็นว่า มันจะเท่าช้างได้อย่างไร เบ่งเท่าไหร่ๆ ก็สู้ไม่ได้ จะไปแข่งดีให้ขี้เท่าช้างได้อย่างไร มันเป็นไปไม่ได้ คำโคลงนี้มีว่า

ช้างถ่ายคูถถ่ายด้วย ดุจกัน
ก้อนใหญ่ไม่เสมอขัน แข่งสู้
คนยศต่ำทำประชัน เคียงคู่ ท่านเฮย
เทียมที่มียศผู้ พ่ายแพ้เปลืองตัว.

ถ้าแข่งแล้วเป็นไปได้ เขาก็ไม่ว่าอะไรหรอก แต่หิ่งห้อยจะไปแข่งกับดวงอาทิตย์ถึงจะสว่างอย่างไรๆ ก็ไม่มีทางเท่ากับดวงอาทิตย์ได้ คนมีเงินบาทหนึ่งจะไปแข่งกับเศรษฐี คนที่มีความรู้น้อยจะไปแข่งกับคนที่มีความรู้สูงย่อมเป็นไปไม่ได้ ถ้าพอๆ กัน ก็ไม่เป็นไร เมื่อจะแข่งกันทำความดี ถ้าเอากิเลสขึ้นไปแข่งไปข่มกับเขาทั้งๆ ที่ตัวเองไม่มี คนที่มีลักษณะเช่นนี้ คือ ไม่รู้ตัว เขาเรียกว่า **ไม่เจียมตัว** ไม่รู้ว่าตัวเองขนาดไหนที่จะไปแข่งกับเขา อยากแข่งเป็นนายก ตัวเองมีความรู้ความสามารถไม่ถึงไหน พอไม่ได้ก็ด่าว่าเขาอย่างโน้นอย่างนี้ สู้ข้าไม่ได้ เช่นพูดว่า *“ถ้าข้าได้เป็นนายก*

---

๑ ในพระวิหารวัดโสมนัสวิหาร นอกจากจะมีภาพจิตรกรรม ประติมากรรม และสถาปัตยกรรมที่น่าศึกษาแล้ว ก็ยังมีคำโคลงสุภาษิต คำพังเพยไทย จารึกลงบนแผ่นหิน ฝังไว้บนผนังภายในพระวิหารด้านข้างซุ้มประตู ซุ้มหน้าต่าง พร้อมกับมีภาพประกอบด้วย มีจำนวนถึง ๑๑๙ บท นับว่าเป็นสิ่งที่น่าศึกษามาก

ประเทศชาติจะเจริญรุ่งเรืองแน่ จะทำอย่างโน้นทำอย่างนี้” พูดแข่งดีนั้นพูดได้ แต่จะเป็นนายกนั้นเป็นไม่ได้ เพราะไม่มีความรู้ความสามารถที่จะเป็นนายก

เพราะฉะนั้น กิเลสที่ก่อตัวขึ้นกับคนแข่งดี ก็คือจะมีกิเลสตัวอื่นก่อตัวขึ้นมาอีก โทษข้อแรกนั้น ท่านเรียกว่า สารัมภะ-ความแข่งดีนี้เป็นเหตุให้อุปกิเลสข้ออื่นๆ เกิดขึ้น กิเลสข้ออื่นๆ ที่เกิดขึ้นตามมาอย่างน้อยก็ ๖ อย่าง คือ

๑. มักขะ ลบหลู่บุญคุณของผู้นั้นเสีย อยากจะแข่งกับใครก็ว่ามันจะถึงไหนเชียว คนนั้นน่ะ มีดีที่ไหน ข้าก็มีดีกว่า ลบหลู่บุญคุณของเขาแล้ว ทั้งๆ ที่เขามีคุณความดี

๒. ปลาสะ ยกตัวขึ้นเทียมท่าน เช่นพูดว่า *“ข้าก็ไม่ใช่ย่อยเหมือนกัน ข้าก็เท่าเขาเหมือนกัน ข้าก็มีมือมีเท้าเหมือนเขา”* ยกตัวเทียมท่านแล้ว กิเลสโผล่ขึ้นมาแล้ว

๓. อิสสา ริษยาในความดีของผู้อื่น พอเห็นเขาได้ดี ก็ว่าเขามีดีตรงไหนนะ พอเขาพูดถึงความดีของคนอื่นไม่ได้ ตัวเองเจ็บใจ เพราะว่าอยากจะแข่งดีกับเขา พอเขาดีกว่าตัวเอง เขาได้เป็นนางสาวไทย ตัวเองไม่ได้เป็นนางสาวไทย พยายามจะไปแข่งกับเขา ไม่รู้ว่าตัวเองขนาดไหน จะไปแข่งกับเขา พอเขาชมคนอื่นตัวเองก็แสบไส้ขึ้นมาทันทีเลย อยากจะมีเท่าเขา ทั้งๆ ที่ตัวเองไม่อาจจะเอาดีได้ด้วย

๔. มายา เจ้าเล่ห์ ทำให้เห็นว่าตัวเองวิเศษ คนตัวเตี้ยๆ ทำตัวเองสูงไม่ได้ก็ทำตัวเบ่งๆ ใหญ่ๆ เบ่งกล้ามเข้าไป ให้รู้ว่าข้านี้ยิ่งใหญ่ คือ พยายามให้มันโตขึ้น

๕. สาไฐย โอ้อวด คุยโวว่าตัวเองนี้เก่ง จนเพื่อนหมั่นไส้ บางคนเพื่อนเกลียดโดยไม่รู้ตัว เพราะไปพูดโอ้อวด พูดเบ่ง ที่มันเกิดกับคนประเภทนี้ เพราะมีตัวแข่งดีอยู่ พอตัวแข่งดีเกิดขึ้น ก็ทำให้กิเลสตัวอื่นเกิดขึ้นเป็นพรรคพวกได้มากขึ้น

๖. อติมานะ ดูหมิ่นท่าน พอมีแข่งดีแล้ว ก็ดูหมิ่น เช่น พูดว่าคนนั้นมันจะแค่ไหน จะขนาดไหน ไปยอเขามากๆ ก็แค่นั้นเอง สู้ข้าไม่ได้ ลองให้ข้าทำดูบ้างสิ ข้าก็ทำได้ ท่านจึงกล่าวว่า เมื่อมีสารัมภะ ความแข่งดีหรือความอยากจะได้ดีเกิดขึ้น ก็มีอุปกิเลสตัวอื่นๆ ก่อตัวตามบุคคลนั้นมา ใจก็เศร้าหมองเพิ่มขึ้น เพราะตัวแข่งดีก็เป็นตัวเศร้าหมองอยู่แล้วและมีกิเลสอื่นๆ เกิดตามขึ้นมาอย่างน้อย ๖ ตัว ทำให้บุคคลนั้นเศร้าหมองขึ้น

ข้อเสียของกิเลสข้อนี้ก็คือทำให้คนนั้นยิ่งโง่ลงไปอีก ทำให้จิตใจโง่เขลาลง เมื่อมีการแข่งดี เพราะเมื่อกิเลสกลุ้มรุมจิตใจแล้ว พอไปแข่งกับเขาแล้วก็เกิดความโง่ และจะทำให้เกิดความเสียหาย ยกตัวอย่างง่ายๆ เช่น เวลาขับรถ พอคันหน้าแซง เราก็ต้องแซงให้ทัน เร่งตาม เหยียบคันเร่งเต็มที่ ข้างหน้ามีรถสวนมา หรือมีกองทรายตนไม่รู้ พุ่งเต็มที่ ก็ชนโครม เลยพากันตายเกือบหมดทั้งคันหรือไม่ก็บาดเจ็บ หรือศีรษะหรือแขนขาพิการ เป็นต้น เป็นข้อเสียของการแข่งดีที่เกิดบ่อยที่สุด

ผู้เขียนเคยนำพระนักศึกษาของมหาวิทยาลัย มหามกุฏราชวิทยาลัย ไปฝึกกรรมฐานที่วัดเขาสุกิม จังหวัดจันทบุรี และวัดสาขาติดต่อกันมาประมาณ ๓๕ ปีมาแล้ว นับแต่ปี พ.ศ. ๒๕๑๗ เป็นต้นมา โดยในระหว่างนี้ไปพักบำเพ็ญธุดงค์รุกขมูลที่

แหลมเสด็จ อ. ท่าใหม่ จ. จันทบุรี ๓ วัน ในช่วงปี ๒๕๑๘-๒๕๒๙ ซึ่งในสมัยนั้นเป็นพระนักศึกษาชั้นปีที่ ๔ ของมหาวิทยาลัย เมื่อปฏิบัติธุดงควัตร ๓ วันแล้ว ก็พากันเดินทางกลับวัดเขาสุกิม พระนักศึกษาบางรูปนั่งไม่นิ่ง ชอบยุคนขับรถ บอกว่ารถคันที่วิ่งไปข้างหน้านั้น เราต้องกินฝุ่นมัน เราต้องแซงให้ได้ ยุให้คนขับแซงขึ้นไป ในที่สุดรถก็กลิ้งลงข้างทาง แล้วก็คว่ำ พระบางรูปหัวแตก หูฉีก ผู้เขียนนั่งรถคันหลังตามมา ไม่ทราบว่านักศึกษาบาดเจ็บเป็นอันตรายขนาดไหน ถ้านักศึกษาเป็นอันตรายถึงอาการสาหัส เราเป็นครูบาอาจารย์ ต่อไปทางมหาวิทยาลัยคงไม่ให้นำมาแน่นอน แต่ในครั้งนั้น ก็ไม่มีใครถึงกับเป็นอะไรมากนัก รถของวัดเขาสุกิมลงไปอยู่กลางทุ่งนา เสียหายมาก พระบางรูปก็บาดเจ็บหัวแตกหูฉีก เพราะคนขับไปแข่งกับรถคนอื่นเขา เรื่องเช่นนี้ประมาทไม่ได้ คนขับก็ไม่ดูให้ดี เมื่อถูกยุเข้าก็เหยียบคันเร่งเพื่อที่จะแซงคันหน้าจึงทำให้เกิดอันตราย

ดังนั้น การแข่งดี ทำให้ตามืดตามัว ไม่รู้กำลังของตัวเองว่าจะมีอะไรดีไปแข่งกับเขา ถ้าเป็นการแข่งขันในกีฬาระหว่างชาติ หรือแข่งขันอย่างอื่นที่มีกติกา ก็ไม่ว่าอะไร เพราะเขามองดูแล้วว่าชั่งน้ำหนักพอสู้กันได้ เขาจึงให้ไปเข้าแข่ง แต่ถ้าขั้นเด็กไปแข่งขันกับผู้ใหญ่ เขาก็ไม่ให้เพราะว่าไม่ใช่รุ่นพอ ๆ กัน แม้การชนวัวชนไก่ ก็ต้องพอ ๆ กัน จึงแข่งกันได้ แต่ถ้าไม่รู้ฐานะเกิดจิตใจแข่งดีขึ้นมา ความทุกข์ก็เล่นงานผู้นั้น ไม่ว่าแข่งอะไรก็ตาม บางคนแข่งแล้วก็คิดแย่ง เช่น พระบางรูปอยากจะแข่งสมภาร หรือบางคนจะแย่งตำแหน่งผู้อำนวยการ จะแย่งตำแหน่งอะไรก็ตามที่เหนือ

กว่า อยากจะแย่งกับเขา แล้วก็ปัดแข้ง ปัดขากัน และมีบ่อย ในที่สุดเมื่อแย่งไปแย่งมา แล้วก็โกรธกัน เคียดแค้นกัน และเป็นศัตรูกัน ล้วนแต่เป็นผลเสีย

ข้อเสียต่อไป คือ **ทำให้เสียศักดิ์ศรี** เมื่อไปแข่งกับเขา แล้วสู้เขาไม่ได้ แพ้ทุกที แต่ก่อนพูดโม้ว่าตัวเองทำได้ พอทำเข้าจริง ๆ ก็ทำไม่ได้ อย่างเช่น การค้าขาย บอกว่าถ้าฉันเป็นผู้อำนวยการ ฉันจะทำให้กำไรให้ได้ พอทำเข้าจริงๆ ก็เป็นหนี้เขา เลยเสียศักดิ์ศรีหมดและเสียเงินเสียทองด้วย

ในพระพุทธศาสนามีเรื่องอยู่ไม่น้อย ท่านยกตัวอย่างเรื่องพระอุทายีเป็นตัวอย่าง ถึงความโง่เขลาของท่านและการแข่งดี เพราะถ้าใครเรียนคัมภีร์พระวินัย จะรู้ดีว่าต้นบัญญัติที่เกิดจากพระอุทายี หรือหลวงตายืนั้นมากที่สุด เพราะท่านเป็นพระที่พิลึกพิลั่น บางครั้งก็ชอบแข่งดี

ในสมัยพุทธกาล มีคนมาฟังธรรมในวัดพระเชตวันกันเป็นประจำ ตอนกลางคืนก็มีการฟังธรรม บางครั้งก็มีกำหนดว่าวันนี้เขาจะนิมนต์พระองค์ไหนแสดงธรรม เราจะมาฟังธรรมกัน

กล่าวกันว่า ในวันหนึ่ง เมื่อพระโมคคัลลาและพระสารีบุตรแสดงธรรมจบลง คนก็สรรเสริญกันว่า ท่านเทศน์เก่ง สอนเก่งเข้าใจชัดดี สรรเสริญกันมาก

พระอุทายีนั่งฟัง ทนไม่ได้ อยากจะแข่งดี จึงพูดกับอุบาสกอุบาสิกาว่า *"นี่ท่านทั้งหลาย ที่ท่านฟังพระโมคคัลลานะ และพระสารีบุตรยังพูดขนาดนี้ ถ้าฟังอาตมาจะพูดขนาดไหน ไม่รู้บ้างหรือว่าอาตมาเทศน์ขนาดไหน"*

ฝ่ายอุบาสกอุบาสิกา ก็พากันคิดว่าพระอุทายีคงเป็นพระเถระเทศน์เก่งเหมือนกัน ก็ได้นิมนต์ให้ท่านเทศน์ในวันหนึ่ง

พอถึงวันกำหนดแสดงธรรมจึงเรียนพระอุทายีให้ทราบว่า วันนี้เป็นวันแสดงธรรม ข้าพเจ้าจะจัดการฟังเทศน์ จะขอนิมนต์ให้ท่านเทศน์ตอนกลางวัน พระอุทายี บอกว่า *"เป็นไรไป เรื่องเทศน์นี้นะ"* ท่านคิดจะแข่งดี พอถึงเวลาเทศน์เขานิมนต์ท่านขึ้นธรรมาสน์ พระอุทายีก็ขึ้นไปแล้วก็นึกอะไรไม่ออก มืดมัวไปหมด จำอะไรไม่ได้ ท่านอยากไปแข่งเขาอย่างนั้นเอง ขึ้นไปนั่งจับพัด ด้วยความร้อนใจนึกอะไรไม่ออก เลยบอกอุบาสกอุบาสิกาให้นิมนต์องค์อื่นมาเทศน์ก่อน ตนจะมาเทศน์สวดทำนองสรภัญญะที่หลัง ก็นิมนต์ท่านลงมาจากธรรมาสน์

พอถึงวาระที่จะต้องขึ้นสวดทำนองสรภัญญะ ก็จำอะไรไม่ได้ นั่งจับพัดสั่นอยู่อีก จึงบอกว่าค่อยฟังตอนกลางคืนเถิดจะเทศน์ให้ดีทีเดียว พอถึงตอนกลางคืน ในสมัยโน้นเขาฟังเทศน์กันตลอดรุ่ง เขาก็นิมนต์ท่านเทศน์ตอนกลางคืน ท่านก็นึกอะไรไม่ออกอีกก็บอกพวกอุบาสกอุบาสิกาว่า เอาไว้ตอนรุ่งจะเทศน์แน่ผลัดมาหลายครั้งแล้ว

พอถึงตอนใกล้รุ่ง นิมนต์ท่านขึ้นเทศน์อีก ท่านก็นึกอะไรไม่ออก อีก นั่งนิ่งอยู่บนธรรมาสน์ มหาชนจึงถือก้อนดินและท่อนไม้ เป็นต้น กล่าวคุกคามว่า *"นี่ท่าน พอเขาสรรเสริญพระโมคคัลลานะ พระสารีบุตร ท่านก็อ้างตัวว่าตัวเองเทศน์เก่ง นี่ ๔ ครั้งแล้วนะที่นิมนต์ท่านเทศน์ แต่เทศน์ไม่ได้เลย แม้แต่กัณฑ์เดียว"* ก็พากันเอาท่อนไม้และก้อนดินขว้างปาพระอุทายี ท่านก็วิ่งหลบ

หนีไปตกในส้วม พระพุทธเจ้าก็ทรงทราบ เพราะไม่ใช่เรื่องธรรมดา

พระทั้งหลายก็มาสนทนากันว่าพระอุทายีมีความรู้แค่นี้ คิดจะมาแข่งกับพระโมคคัลลานะ พระสารีบุตร ในที่สุดโอ้อวดว่าตนเองเก่งอย่างนั้น เก่งอย่างนี้ พอเอาเข้าจริงๆ ก็ไม่ได้เรื่อง พระภิกษุนั่งสนทนากันที่โรงธรรมสภาหน้าพระคันธกุฎี พระพุทธเจ้าทรงได้สดับพระทั้งหลายสนทนากันก็เสด็จเข้าไป พวกพระภิกษุทั้งหลายก็นั่งนิ่ง พระพุทธองค์ทรงตรัสถามว่าสนทนากันด้วยเรื่องอะไร

พระภิกษุกราบทูลว่า สนทนากันเรื่องพระอุทายีจะแสดงธรรมแข่งพระสารีบุตร พระโมคคัลลานะ จนเขาไล่ไปตกส้วม

พระพุทธเจ้าทรงตรัสว่า *“พระอุทายีไม่ใช่คิดจะแข่งดีในชาตินี้ชาติเดียว ชาติปางก่อนเคยคิดแข่งดีมาแล้วเหมือนกัน”* แล้วทรงตรัสเล่าอดีตนิทานชาดก คือ สูกรชาดก ชาดกสุกรมาแสดงว่า

ในสมัยอดีตกาล อุทายีเกิดเป็นสุกร พระสารีบุตรเกิดเป็นราชสีห์ วันหนึ่งพอราชสีห์เดินผ่านมา พวกสัตว์ทั้งหลายก็กลัวลานไปหมด สุกรก็บอกว่าใครเก่งก็ต้องสู้กะข้าสิ ราชสีห์ใหญ่ขนาดไหน สู้ข้าได้ที่ไหน ถ้าเก่งจริง ก็นัดมาสู้กันเลย ในวันนั้นวันนี้

พอถึงวันจริงๆ พระอุทายีก็เกิดกลัวราชสีห์จะกิน เพราะตัวเป็นสุกร จึงเที่ยวถามเพื่อนว่าจะทำอย่างไรดี เราไปนัดเขาไว้แล้วว่าจะสู้กับราชสีห์ ราชสีห์อาจจะฆ่าตนตายแน่ ก็มีสัตว์บอก

อุบายให้ คือให้เอาตัวไปคลุกด้วยขี้เสีย ราชสีห์มันเหม็น มันก็คงไม่สู้ สุกรก็ไปคลุกตัวด้วยขี้เต็มตัวหมด ตัวเหม็นหึ่ง แล้วก็ไปท้าราชสีห์ว่า ถ้าเก่งจริงก็เข้ามา สุกรประกาศก้อง

เรื่องพระอุทายีนี้ พระพุทธโฆสาจารย์ ได้ยกมากล่าวไว้ในอรรถกถาธรรมบทมลวรรค ภาคที่ ๗ โดยพระศาสดาตรัสว่า *"ภิกษุทั้งหลาย ไม่ใช่กาลบัดนี้เท่านั้น แม้ในกาลก่อน อุทายีก็จมลงแล้วในกองคูถเหมือนกัน"* เมื่อตรัสดังนี้แล้ว จึงทรงแสดงสูกรชาดก

เนื้อความที่ตรัสในสูกรชาดก ตอนหนึ่งว่า

สุกรกล่าวท้าราชสีห์ ว่า

"สหายเอ๋ย เราก็มี ๔ เท้า สหายก็มี ๔ เท้า มาเถิดสีหะ ท่านจงกลับมา เพราะเหตุไรกัน ท่านจึงกลัวแล้วหนีไป?"

ราชสีห์ตอบว่า

"เจ้าสุกร (อ้ายเจ้าหมู) เจ้าเป็นผู้ไม่สะอาด มีขนเปื้อนด้วยของเน่า มีกลิ่นเหม็นฟุ้งไป ถ้าเจ้าต้องการต่อสู้ เราจะยอมให้เจ้าชนะ (ในครั้งนี้) อ้ายเพื่อน"

เมื่อตรัสชาดกนี้แล้ว ก็ตรัสว่า *"ภิกษุทั้งหลาย อุทายีเรียนธรรมมาเล็กน้อย ทั้งไม่ได้มีการท่องจำเลย การเรียนพระปริยัติอย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว ไม่มีการท่องจำปริยัตินั้น เป็นมลทินแท้"*

พระพุทธเจ้าทรงยกตัวอย่างนี้แล้วตรัสสรุปว่า สุกรนั้นคือพระอุทายี ราชสีห์นั้นคือสารีบุตร แล้วในที่สุด พระพุทธเจ้าทรงตรัสว่า อุทายีนั้นบวชเข้ามาเป็นเวลานาน ไม่ได้ศึกษาเล่าเรียน

ท่องอะไรก็ไม่ได้ จึงโง่อย่างนี้ พระองค์จึงตรัสเตือนว่า เมื่อบวชเข้ามาในพระพุทธศาสนาต้องมีความขยันหมั่นเพียรในการศึกษาและในการปฏิบัติธรรม โดยเฉพาะในการท่องสวดมนต์ พระพุทธเจ้าทรงตรัสไว้ว่า

"อสชฺฌายมลา มนฺตา มนต์ทั้งหลายไม่มีการท่องบ่นเป็นมลทิน

อนุฏฐานมลา ฆรา เรือนทั้งหลายไม่ขยันขัดถูเป็นมลทิน

มลํ วณฺณสฺส โกสชฺชํ ความขี้เกียจเป็นมลทินของผิวพรรณ

ปมาโท รกฺขโต มลํ. ความประมาทเป็นมลทินของผู้รักษา"

นี้เป็นการเตือนว่า การที่จะไปแข่งดีกับคนอื่นนั้น เราก็ต้องมีดี เมื่อไม่มีดีแล้ว เราจะไปแข่งดีกับเขาอย่างไร เราต้องสั่งสมความดีให้เกิดในตัวของเรา โดยเฉพาะพระอุทายีนั้นไม่ได้ศึกษาเล่าเรียนอะไรเลย มัวแต่ปล่อยชีวิตให้ผ่านไปๆ บวชอายุก็มากขึ้นๆ ท่องอะไรก็ไม่ได้ สวดมนต์อะไรก็ไม่จำกับเขา บางทีเรื่องในงานศพก็เอาไปสวดในงานมงคล แล้วก็เอาเรื่องงานมงคลไปสวดในงานศพ พูดกลับหน้ากลับหลัง พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า

อสชฺฌายมลา มนฺตา มนต์ทั้งหลายไม่มีการท่องบ่น เป็นมลทิน คำว่าเป็นมลทินในที่นี้คือลืมหมด อย่างพวกเรา ก็เหมือนกัน ท่องสวดมนต์อะไรก็ตาม ถ้าไม่เอามาทวนก็ลืมหมด เพราะฉะนั้น จำเป็นต้องเอามาท่องบ้าง บางทีท่องไว้ได้มาก แต่ไม่เอา

มาทบทวนก็ลืมหมด นี้เป็นมลทินข้อ ๑

มลทินข้อที่ ๒ อนุฏฐานมลา ฆรา บ้านเรือนถ้าไม่ขยันขัดถูดูแลตกแต่งก็เป็นมลทิน ถ้าใครเป็นแม่บ้าน เป็นผู้รักษาเรือน รักษากุฏิ หรือแม้รักษาสำนักชี รู้ดีว่าถ้าขี้เกียจกวาดถู ๒-๓ วัน ก็สกปรกหมด ยิ่งอยู่ในกรุงเทพฯ ในเขตที่อยู่มีฝุ่นมาก ก็ทำให้บ้านเรือนมีฝุ่นมาก ไม่สะอาด ดังนั้น คนที่มีบ้านสะอาดได้นั้นต้องขยัน

มลทินข้อที่ ๓ มลํ วณฺณสฺส โกสชฺชํ ความขี้เกียจเป็นมลทินของผิวพรรณ หมายความว่า ร่างกายถ้าไม่อาบน้ำ ขัดสีเข้าก็จะสกปรก เหม็นสาบ เป็นมลทิน

มลทินข้อที่ ๔ ปมาโท รกฺขโต มลํ ความประมาทเป็นมลทินของผู้รักษา เรารักษาศีล ถ้าประมาทศีลก็ขาด รักษาทรัพย์ ถ้าประมาททรัพย์ก็หายไป รักษาพระพุทธศาสนา ถ้าประมาท พระพุทธศาสนาก็เสื่อมสิ้นไปจากคนนั้น จะรักษาอะไรก็ตามถ้าประมาทก็เสียทั้งนั้น ความประมาทจึงเป็นมลทินของผู้รักษา

เพราะฉะนั้น ผู้ที่แข่งดี เป็นเหตุให้กิเลสอื่นๆ ไหลเข้ามาเป็นอันมาก จึงถือว่าเป็นสิ่งที่ควรกำจัดออกไปเสีย

วิธีกำจัดความแข่งดี คือ กำจัดออกได้โดยวิธีที่เราไม่คิดจะไปแข่งดีกับใคร ต้องรู้สึกสงบเสงี่ยมเจียมตัว ต้องถือความสันโดษ ซึ่งในพระพุทธศาสนานั้นมีอยู่ ๓ ชนิด คือ

๑. ยถาลาภสันโดษ ยินดีตามมีตามได้ คือมีอยู่เท่าไร ได้มาเท่าไรก็ยินดีตามนั้น

๒. ยถาพลสันโดษ ยินดีตามกำลัง กำลังของเรามีขนาดไหน ถ้าไม่พอหรือเกินกำลังของเรา ก็ไม่ควรทำ ถ้าทำอะไรเกินกำลังความรู้ความสามารถ กำลังทรัพย์สมบัติ กำลังสติปัญญาก็เกิดอันตรายได้ ถึงความตายหรือความล่มจมก็เคยมี

๓. ยถาสารุปสันโดษ ยินดีตามสมควร คือ สมควรแก่ภาวะและฐานะของตน

ในที่นี้จะอธิบายพิเศษ เฉพาะสันโดษข้อที่ ๒ เพราะคนที่จะทำการแข่งดีกับเขาได้ จะต้องรู้กำลังของตนเอง ถ้าตนเองไม่มีกำลังพอ ก็อย่าไปแข่งดีเรากับเขา ถ้าจะแข่งดีก็ต้องมีดีพอ ถ้าจิตใจเกิดอยากจะแข่งขึ้นมา เช่น จะแข่งให้เท่าอาจารย์ แข่งให้เท่าคนโน้นคนนี้ ก็เป็นกิเลสเหมือนกัน ถ้าเราทำความดี และเมื่อความดีถึงแล้ว ไม่จำเป็นต้องไปแข่งกับเขา สิ่งเหล่านั้นจะเกิดแก่เราเอง เพราะการแข่งดี ทำให้เกิดกิเลสขึ้น เป็นการแข่งดี เป็นการยกตนข่มท่าน กิเลสอื่นๆ มันก็พองขึ้นมาตามตัวผู้นั้น ทำให้ใจเศร้าหมอง ทำให้ใจตกต่ำ คนอื่นจะหมั่นไส้ และพวกที่แข่งดีนั้นทำให้ชาติล่มจมด้วยก็มี เหมือนอย่างคนที่ขับรถแข่ง แซงกันไปแซงกันมา หรือประเทศที่มีกำลังไม่ถึง ยกกองทัพไปสู้กับประเทศที่กำลังเขาเหนือกว่า หรือคนที่ไปแย่งชิงตำแหน่งกับคนอื่น ทั้งๆ ที่ตนเองไม่มีความรู้ ความสามารถ พอไปทำงานในตำแหน่งนั้นงานเสียหายหมด เพราะว่าขึ้นไปแข่งกับเขา ไม่ว่าจะไปแข่งเรื่องอะไร ถ้าความดีหรือความรู้ยังไม่พอ ความรู้ความสามารถยังไม่ถึง นอกจากเป็นกิเลสแล้ว ยังก่อความทุกข์ร้อนให้แก่ผู้อื่น และถึงความฉิบหายในที่สุดได้

เพราะฉะนั้น ความแข่งดีจึงเป็นกิเลส เป็นสนิมของจิตผู้ปฏิบัติธรรม จำเป็นจะต้องลด เลิก ละ ความแข่งดีนี้ ออกจากตัวให้ได้ ถ้าความแข่งดีนี้ออกจากตัวไปได้ สนิมข้อนี้ก็หลุดออกจากใจ ทำให้ใจของเรานั้นเป็นคนไม่แข่งดี เป็นคนเจียมตัว รู้จักอ่อนน้อมถ่อมตน รู้จักประมาณตัวเอง ก็จะถือว่าเข้าถึงหลักธรรมข้อนี้ในพระพุทธศาสนาได้.

๑๓. มานะ
ความถือตัว

อุปกิเลส ข้อที่ ๑๓ คือ มานะ ความถือตัว คำว่า **มานะ** ภาษาบาลี แปลว่า**ถือตัว** แต่ภาษาไทย หรือภาษาชาวบ้าน มานะไม่ได้แปลว่าถือตัว หากแต่แปลว่า **อดทน ขยัน** ซึ่งเป็นคนละเรื่องกันเลย ดังนั้น เราต้องเข้าใจภาษาธรรมและภาษาคน

ชาวพุทธไทยเราแม้นับถือพระพุทธศาสนาก็จริง แต่ศัพท์บางศัพท์นำมาใช้กลับกันเสีย คือ ไม่ตรงตามความหมายเดิม ทำให้เราชาวพุทธบางคนไม่เข้าใจความหมายที่แท้จริง ศัพท์เหล่านี้มีมากที่ทำให้เราเข้าใจผิด เช่น

ศัพท์ที่ ๑ คำว่า **โมโห** ถ้าเป็นภาษาชาวบ้าน หมายถึงโกรธ แต่ในภาษาธรรม โมโห หมายถึง หลง เป็นการพูดผิดพูดถูกไปเลย เช่น พูดว่า นี่ฉันโมโหแล้วนะ ภาษาธรรม โมหะหมายถึงความหลง แต่ความหมายของชาวบ้าน โมโหหมายถึงโกรธ

ศัพท์ที่ ๒ คำว่า **อิจฉา** ภาษาชาวบ้าน หมายถึง**ริษยา** คือ อิจฉาตาร้อน แต่อิจฉาภาษาธรรมหมายถึง**ความอยากได้** อยากได้สิ่งโน้นสิ่งนี้ เรียกว่า อิจฉา

ศัพท์ที่ ๓ คือ **มานะ** ซึ่งจะพูดในวันนี้ ภาษาชาวบ้าน หมายถึง**ขยัน อดทน** แต่ภาษาธรรม หมายถึง**การถือตัว** ซึ่งต่างกันมาก

ศัพท์ที่ ๔ คำว่า **สัญญา** ที่ปรากฏในขันธ์ ๕ คือ ใน รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ สัญญาในภาษาชาวบ้าน หมายถึงการตกลงสัญญากันไว้ว่าจะไม่ให้ผิดสัญญา แต่ภาษาธรรม **สัญญา** หมายถึง **ความจำได้หมายรู้**

อุปกิเลส ข้อที่ ๑๓ ซึ่งจะพูดในบทนี้ คือ **มานะ ความถือตัว** มานะ เป็นกิเลสที่ลึกมาก มานะนี้มีอยู่หลายชั้น คือ **อย่างหยาบ อย่างกลาง และอย่างละเอียด**

ถ้าชั้นอย่างหยาบ ก็แสดงออกให้คนอื่นเห็นได้ คือ พวกมานะถือตัวนั้นจะหยิ่งไปเลย

แต่ถ้าอย่างกลาง มานะจะอยู่ในใจ ทำใจให้วุ่นวายได้

ถ้าอย่างละเอียด กิเลสนี้อยู่ในใจเป็นอนุสัยกิเลส เป็นกิเลสอย่างละเอียด การที่พูดว่า อย่างหยาบ หรืออย่างกลางก็พูดได้ แต่ตัวของมานะจริงๆ เป็นอนุสัย

ท่านทั้งหลาย สิ่งที่ทำใจเราให้เศร้าหมอง ท่านเรียกว่า **กิเลส** ถ้ากิเลสมันอยู่แต่ตัวของมันก็ไม่เป็นไร แต่ถ้าทำใจเราให้เศร้าหมอง ท่านเรียกว่าอุปกิเลส ถ้าทำใจเราให้วุ่นวาย ไม่ว่าโลภ โกรธ หลง หรืออย่างใดอย่างหนึ่ง หรือเป็นนิวรณ์ ทำใจเราให้เศร้าหมอง เรียกว่า อุปกิเลสทั้งสิ้น เพราะมันเข้ามาสู่ใจของเราเสียแล้ว ทำให้ใจมัวหมอง

คำว่า **"อนุสัย"** นี้หมายถึงกิเลสที่นอนสงบนิ่งอยู่ในขันธสันดานของเรา ไม่ค่อยแสดงออกมาให้เห็นมากนัก แต่ก็ทำใจให้เศร้าหมองได้

เพราะฉะนั้น คำว่า "**มานะ**" ปรากฏอยู่ในพระสูตรหลายแห่ง โดยเฉพาะในธรรมะ ๓ หมวด ที่เห็นได้ชัด คือ

ในอุปกิเลส ๑๖ ก็มีมานะอยู่ ๑ ตัว คือ ข้อที่ ๑๓ นี้

ในอนุสัย ๗ มานะเป็นข้อที่ ๕

และในสังโยชน์ ๑๐ มานะเป็นข้อที่ ๘

เพื่อทำความเข้าใจให้ชัดว่า เราที่ทุกข์ยากเดือดร้อนอยู่ทุกวันนี้ เพราะกิเลสเข้ามาเกลือกกลั้ว ทำให้ใจเราวุ่นวายเหมือนกับโรคภัยไข้เจ็บ ถ้ามันอยู่ที่ตัวของโรคเอง ไม่มาวุ่นวายกับเรา เราก็ไม่เดือดร้อน แต่พอมาวุ่นวายกับเรา เราเดือดร้อน เพราะมันเป็นอุปกิเลส ถ้าเป็นอุปกิเลส ๑๖ มานะเป็นข้อ ๑๓

ส่วนอนุสัย ๗ คือ

๑. กามราคะ ติดในกาม
๒. ปฏิฆะ คือ ความโกรธ
๓. ทิฏฐิ ความเห็นผิด
๔. วิจิกิจฉา ความสงสัย
๕. มานะ ถือตัว
๖. ภวราคะ อยากเกิดในภพ
๗. อวิชชา ความไม่รู้ตามความเป็นจริง

อนุสัย ทั้ง ๗ ประการนี้ถ้าย่อแล้วเหลือ ๓ เท่านั้น คือ

ราคานุสัย อนุสัยคือตัวราคะ

ปฏิฆานุสัย อนุสัยคือตัวปฏิฆะ

และอวิชชานุสัย อนุสัยคือตัวอวิชชา ความไม่รู้ตามความเป็นจริง อันเป็นต้นตอของ โลภะ โทสะ โมหะ

ในสังโยชน์ ๑๐ ก็มีมานะอยู่อีก สังโยชน์ คือ สิ่งที่พระอริยบุคคลจะต้องตัดให้ได้ บุคคลที่เข้าขั้นอริยบุคคลนี้จะต้องตัดสังโยชน์ ซึ่งเป็นสิ่งที่ผูกสัตว์ให้ติดไว้กับโลก ออกไปสู่โลกุตตระไม่ได้ ต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่อย่างนี้ เกิดแล้วเกิดอีก ตายแล้วตายอีก ทุกข์แล้วทุกข์อีก สังโยชน์ที่พระอริยบุคคลจะต้องตัดออกไปให้ได้มีอยู่ ๑๐ ข้อ ใน ๑๐ ข้อนี้ท่านแบ่งออกเป็น ๒ ส่วน คือ **สังโยชน์เบื้องต่ำ กับสังโยชน์เบื้องสูง**

สังโยชน์เบื้องต่ำ มี ๕ ข้อ เรียกว่า **โอรัมภาคิยสังโยชน์ สังโยชน์เบื้องสูงก็มี ๕ ข้อ เรียกว่า อุทธัมภาคิยสังโยชน์** ที่พระอรหันต์ละได้

สังโยชน์เบื้องต่ำ ๕ ข้อ พระอริยบุคคลชั้นพระอนาคามีละได้หมด ส่วนพระโสดาบันกับพระสกทาคามี ละสังโยชน์ได้เพียง ๓ ข้อแรกเท่านั้น

เพื่อความเข้าใจในเรื่องมานะให้ชัดขึ้น จะกล่าวถึงสังโยชน์ที่พระอริยบุคคลจะพึงละให้ได้ว่ามีอยู่ ๑๐ ชนิด ซึ่งเป็นโซ่ตรวนที่มัดเราไว้

สังโยชน์ ๑๐ ก็คือ

๑. **สักกายทิฏฐิ** ความเห็นเป็นเหตุถือตัวถือตน

๒. **วิจิกิจฉา** ความลังเลสงสัยในเรื่องพระรัตนตรัย และเรื่องบุญบาป เป็นต้น

๓. **สีลัพพตปรามาส** ความเชื่อถือศีลและพรตอย่างผิด ๆ

๔. **กามราคะ** ความติดในกาม

๕. **ปฏิฆะ** ความโกรธ

๖. **รูปราคะ** ความติดในรูปพรหม

๗. **อรูปราคะ** ความติดในอรูปพรหม

๘. **มานะ** ความถือตัว

๙. **อุทธัจจะ** ความฟุ้งซ่าน

๑๐. **อวิชชา** ความไม่รู้ตามความเป็นจริง คือ ไม่รู้อริยสัจ ๔

พระโสดาบันละสังโยชน์ได้ ๓ ข้อ พระโสดาบัน แปลว่า **ผู้เข้าสู่กระแส** กระแสในที่นี้คือกระแสพระนิพพาน เข้าสู่วงจรของพระนิพพาน ถ้าเป็นดาวเทียมก็หมายถึงยิงเข้าสู่ Orbit คือเข้าสู่วงโคจรของโลกแล้ว ไม่หลุดแล้ว แต่พวกปุถุชนนี้ยังไม่เข้าสู่วงโคจร ยังอยู่นอกกระแส คนที่เข้าสู่ฝั่งพระนิพพานนั้นมีน้อย นอกนั้นเลาะอยู่ตามฝั่งโลกิยะ เหมือนกับนก ซึ่งพระพุทธเจ้าตรัสเปรียบเทียบว่า นกที่ติดข่ายของนายพราน น้อยตัวที่จะหลุดออกไปได้ นอกนั้นอยู่ในข่ายของนายพรานหมด คนเราก็เหมือนกัน เวียนว่ายตายเกิดอยู่อย่างนี้ที่จะได้ขึ้นสู่ฝั่งพระนิพพานนั้นน้อยมาก พระโสดาบันนั้นท่านขึ้นสู่ฝั่งพระนิพพานแล้ว แม้จะขึ้นไม่เต็มที่ ท่านก็เข้าสู่ฝั่งพระนิพพาน ท่านเรียก **ปารัง ฝั่งโน้น** บารมี[๑] คือ ผู้ถึงฝั่งโน้นแล้ว ด้วยอำนาจบุญบารมีที่บำเพ็ญไว้

---

[๑] คำว่า **บารมี** ศัพท์เดิมคือ **ปารมี** แปลว่า ผู้ถึงฝั่งคือพระนิพพาน ดังรูปวิเคราะห์ศัพท์ทางภาษาบาลีว่า **"ปารํ คจฺฉติ สีเลนาติ ปารมี"** แปลว่า **ผู้ใดย่อมถึงฝั่งโดยปกติ เหตุนั้น ผู้นั้นชื่อว่า ปารมี (บารมี) ผู้ถึงฝั่ง**

ในภาษาบาลี คำว่า "ฝั่ง" มี ๒ คำ คือ **โอรํ-ฝั่งนี้** ได้แก่ฝั่งคือการเวียนว่ายตายเกิด และ **ปารํ-ฝั่งโน้น ได้แก่ ฝั่งโลกุตระคือพระนิพพาน**

เพราะฉะนั้น สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา และสีลัพพตปรามาส ๓ ตัวนี้ ผู้ที่บรรลุพระโสดาบันละได้แล้ว พระโสดาบันยังมีโลภ โกรธ หลงอยู่ แต่ท่านละสักกายทิฏฐิ คือ ความเห็นเป็นเหตุให้ถือตัวถือตน ท่านจะเห็นว่าตัวตนนั้นไม่มีแล้ว มีแต่นามรูป เกิดขึ้นตั้งอยู่ และดับไป ไม่ใช่ตัวตน บุคคล เราเขา ที่ไหน ที่ควรเข้าไปยึดมั่นถือมั่น

ส่วนวิจิกิจฉา คือ ไม่สงสัยในการเวียนว่ายตายเกิด ไม่สงสัยในพระรัตนตรัย โดยเห็นว่าเราที่เกิดมาได้แต่ละคนนั้น เพราะ **อวิชชา ตัณหา อุปาทาน และกรรม** โดยมีพี่เลี้ยง ๓ ตัว คือ **อาหาร ผัสสะ และนามรูป** (หรืออายตนะภายในและอายตนะภายนอก) หล่อเลี้ยงให้เราเป็นอยู่ได้ เกิดขึ้นได้ และรู้เห็นว่าธรรมชาติของชีวิตเป็นอย่างนี้เอง ไม่สงสัยเลยว่าจะเกิดอีกไหม ถ้าเรายังมีกิเลสอยู่ เมื่อไม่สงสัยแล้วก็ละสักกายทิฏฐิได้แล้ว ถ้ายังสงสัยว่าจะเกิดอีกหรือเปล่า แสดงว่ายังสงสัย แต่ผู้ที่ไม่สงสัยในพระธรรมอย่างนี้แล้ว ก็ไม่สงสัยในพระพุทธเจ้า และในพระสงฆ์ มีความมั่นคงอย่างที่สุด ถ้าใครนับถือพระพุทธศาสนา เข้าถึงอันดับนี้แล้ว ใครจะมาบังคับให้ไปนับถือศาสนาอื่น จะไม่ยอมเด็ดขาด แม้จะถูกฆ่าให้ตายก็ไม่ยอม ให้เงินกี่แสนกี่ล้านก็ไม่ยอม เพราะทิฏฐิเขาตรงเสียแล้ว ไม่โกหก ไม่โกงใครแล้ว ศีล ๕ บริสุทธิ์ที่สุดแล้ว เพราะผ่านพ้นความสงสัยแล้ว ซึ่งในวิสุทธิ ๗ เรียกว่า **กังขาวิตรณวิสุทธิ** อันเป็นวิสุทธิข้อ ๓ พวกเรานี้ยังสงสัยว่าตัวเองไหม ว่าจะเกิดหรือไม่เกิด สงสัยว่าพระพุทธเจ้ามีจริงไหม พระธรรมว่าประเสริฐไหม พระสงฆ์ประเสริฐไหม ถ้ายังสงสัยอยู่

แสดงว่ากิเลสตัวนี้ยังละไม่ได้ ถ้าไม่สงสัยก็แสดงว่าละกิเลสตัวนี้ได้แล้ว

ส่วนสีลัพพตปรามาส กิเลสข้อที่สาม คือ **ยึดถือศีลและพรตอย่างผิด ๆ** สีลก็คือศีล ส่วนพรต คือ วัตตะ (วัตร) เราเรียกพัตตะ คือเปลี่ยนตัว ว เป็นตัว พ เสีย รวมกับปรามาส จึงเป็น**สีลัพพัตตปรามาส** คือถือศีลและวัตรอย่างผิด ๆ เช่น ศีล ๘ มีทั้งศีลและวัตร ถ้าศีล ๘ เป็นศีล เมื่อเพิ่มจากศีล ๕ ก็เป็นศีล ๘ ที่เพิ่มเข้ามา ๓ ข้อ เป็นวัตร เพราะใครประพฤติผิดวัตร ไม่บาปอย่างเช่นกินข้าวตอนเย็น ร้องเพลง ไม่บาป เพราะเป็นวัตร ถ้าผิดศีลก็เป็นบาป เพราะเป็นหลักการที่กิเลสเกิดขึ้น การกินข้าวตอนเย็นไม่ใช่กิเลส แต่เป็นผิดวัตรหลักปฏิบัติที่วางไว้ต่างหาก แต่พระโสดาบันศีลท่านก็ไม่ผิด วัตรท่านก็ไม่หลง บางคนรักษาศีลก็เลือกรักษาเอา เช่น ถ้าสัตว์ทางทิศตะวันออกจะไม่ฆ่า แต่ทางทิศตะวันตกไม่แน่ ถ้าของพ่อแม่ไม่ลัก แต่ถ้าของคนอื่นไม่แน่ อย่างนี้เรียกว่าถือศีลและพรตอย่างผิด ๆ หรือว่ามนุษย์ห้ามฆ่า แต่ฆ่าสัตว์เดียรัจฉานฆ่าได้ นี่เป็นการถือศีลผิด ๆ แน่นอน ส่วนการถือพรตอย่างผิด ๆ เช่น ไปนั่งไหว้หัวตอ ไหว้ต้นไม้ ไปนั่งบูชางมงาย หรือทาตัวด้วยขี้เถ้า หรือแม้แต่เห็นว่าถ้ากินเนื้อกินปลาแล้วใจ จะบริสุทธิ์ เลยติดอยู่ในวัตรผิด ๆ นี้ แม้ไม่เบียดเบียนคนอื่น แต่เบียดเบียนตนเอง อย่างนี้ถือว่า **ถือศีลและพรตอย่างผิด ๆ** อยู่ แต่ถ้าไม่งมงายในสิ่งเหล่านี้ โดยมุ่งตรงต่อพระรัตนตรัย ต่อ พระธรรมแล้ว ก็ชื่อว่าละสีลพัตตปรามาส ปรามาส แปลว่ายึดถืออย่างผิด ๆ นี้คือสิ่งที่พระโสดาบันท่านละได้

ส่วนพระสกทาคามี แปลว่า **ผู้จะกลับมาเกิดในโลกนี้อีกเพียงครั้งเดียวเท่านั้น** ท่านใช้ภาษาอังกฤษว่า **Once returner** พระโสดาบันใช้ว่า **Stream enterer** คือเข้าสู่กระแสพระนิพพานแล้ว ใครที่บรรลุพระสกทาคามี เมื่อตายจากโลกนี้แล้วไปเกิดในสวรรค์ หรือไปเกิดในพรหมโลกก็ตาม จะมาเกิดในโลกมนุษย์ครั้งเดียว สำเร็จพระอรหันต์ แล้วเข้าสู่พระนิพพานเลย เพราะกิเลสท่านเบาบางมาก ส่วนพระโสดาบันนั้นจะเกิดอีกอย่างมาก ๗ ชาติ ไม่เกิน ๗ ชาติ แต่พระสกทาคามี ลงมาเกิดในโลกมนุษย์ได้ครั้งเดียว

ผู้ที่สำเร็จพระสกทาคามี บางทีเรียกพระสกิทาคามี บางทีเรียกพระสกทาคามี เรียกได้ทั้ง ๒ อย่าง แปลว่า ผู้กลับมาเกิดได้ครั้งเดียว พระสกทาคามีละกิเลสได้ ๓ ข้อ เท่าพระโสดาบัน แต่ที่พิเศษกว่าพระโสดาบัน คือ ทำราคะ โทสะ และโมหะ ให้เบาบางลง พระโสดาบันยังมี ราคะ โทสะ โมหะ แรงอยู่ เป็นเพียงแต่ว่าไม่แรงจนเป็นเหตุให้ประพฤติผิดศีล ๕ ศีล ๕ ของท่านบริสุทธิ์ที่สุดแล้ว แต่โลภ โกรธ หลง นั้นพระสกทาคามีก็มีกิเลสเหมือนกัน เป็นเพียงแต่เบากว่าพระโสดาบันมาก

คนที่กิเลสเบาและไม่เบาคือหนานี้ต่างกัน แต่ก่อนผู้เขียนเคยพิจารณาว่าพระโสดาบัน ต่างจากพระสกทาคามีเพียงเล็กน้อย เพราะละกิเลส ๓ ข้อได้เท่ากัน เป็นเพียงแต่ทำราคะ โทสะ และโมหะ ให้เบาบางลง ซึ่งคงไม่ต่างกันมาก แต่พอมาพิจารณาดูในภายหลังแล้ว จึงเห็นว่าไม่ใช่น้อย คนที่โลภ โกรธ หลงแรง กับคนที่โลภโกรธหลงน้อยนั้นต่างกันมาก จะเห็นว่าต่างกัน คนบาง

คนโกรธแรงมาก บางคนไม่ค่อยโกรธ บางคนโลภแรงมาก บางคนไม่ค่อยโลภ บางคนหลงแรงมาก เช่น ติดเหล้าติดบุหรี่ ติดหนัง ติดละคร ติดบุตรหลานและทรัพย์สมบัติมาก แต่พระอนาคามีละโลภ โกรธ หลงได้มาก เพราะรู้ตามความเป็นจริงมากขึ้น

พระอนาคามี แปลว่า **ผู้ไม่กลับมาสู่โลกนี้อีกแล้ว** ถ้าใครสำเร็จพระอนาคามี จะละสังโยชน์อีก ๒ ข้อ ซึ่งเป็นสังโยชน์เบื้องต้น คือ **กามราคะ คือละกามได้** และปฏิฆะ **คือละความโกรธได้** พระอนาคามีนี้กามราคะก็หมดแล้ว ความโกรธก็หมดแล้ว แม้อยู่ครองเรือนเป็นสามีภรรยาก็อยู่กันอย่างนั้นเอง ไม่เกี่ยวข้องกันในทางกาม โกรธก็ไม่มีแล้ว ใครจะแหย่ให้โกรธเท่าไหร่ก็ไม่มีแล้ว ดังนั้น พระอนาคามีกิเลสจึงค่อนข้างเบาบางมาก บางทีก็อยู่ครองเรือน อย่างเช่น **วิสาขอุบาสก** สามีของนางธรรมทินนาเถรี ก็อยู่ครองเรือนไปอย่างนั้น ไม่เกี่ยวข้องในทางกายกับภรรยาอยู่กันอย่างพี่อย่างน้องเช่นนั้นเอง เพราะท่านละกามราคะได้ละปฏิฆะได้ เมื่อท่านตายจากโลกนี้แล้ว จะไม่กลับมาสู่โลกนี้อีกแล้ว แต่จะไปเกิดบนสวรรค์ชั้นสุทธาวาส[๑] ๕ ชั้น คือ **อวิหา อตัปปา สุทัศสา สุทัสสี อกนิษฐา** ผู้ที่ไปเกิดในชั้นแรก ก็นิพพานในชั้นแรก บางคนไม่นิพพานในชั้นแรกนั้น แต่ขึ้นไปชั้นที่ ๒ แล้วก็นิพพานในชั้นที่ ๒ นั้น บางคนขึ้นไปชั้นที่ ๓ แล้วนิพพาน บางคนขึ้นไปชั้นที่ ๔ แล้วนิพพาน บางคนขึ้นไปนิพพาน บนชั้นที่ ๕

---

๑ **ชั้นสุทธาวาส** ทางพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน เรียกว่า **ชั้นสุขาวดี** อย่างปุกกสาติกุลบุตร ซึ่งทางมหายานเรียกว่า **กามนิต** ไปเกิดในสวรรค์ชั้นสุขาวดี

ปัญหาที่ว่า ทำไมพระอนาคามีบางท่านไปเกิดในชั้นแรก บางท่านไปเกิดในชั้นสูง ข้อนี้ขึ้นอยู่กับอินทรีย์ ทั้ง ๕ คือ **สัทธา วิริยะ สติ สมาธิ และปัญญา** ของใครแรง ถ้าศรัทธาแรงก็ไปเกิดชั้นแรก ถ้าวิริยะแรง ก็ไปเกิดชั้นที่สอง สติแรงก็ไปชั้นที่ ๓ สมาธิแรง ก็ไปเกิดในชั้นที่ ๔ และปัญญาแรง ก็ไปเกิดในชั้นอกนิษฐภพเลย พระอนาคามี ไม่กลับมาเกิดในโลกมนุษย์อีก ท่านใช้ภาษาอังกฤษว่า **Non-returner** แปลว่า **ไม่กลับมาเกิดอีกแล้ว** คือไม่มาเกิดในโลกมนุษย์อีก เพราะขึ้นไปเกิดบนสวรรค์ชั้นสุทธาวาส ดังเรื่องกามนิต-วาสิฏฐี ตามหลักพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท กามนิตนั้นคือ**ปุกกุสาติกุลบุตร** สำเร็จเป็นพระอนาคามี ตั้งแต่ยังไม่บวช

ส่วนกิเลสเบื้องสูงที่พระอรหันต์ละได้ คือ **รูปราคะ** ไม่ติดแม้ในรูปพรหม **อรูปราคะ**ไม่ติดแม้ในอรูปพรหม **มานะ**ก็ตัดได้ **อุทธัจจะ**ก็ไม่มี **อวิชชา**ก็ไม่มี

ในบทนี้จะพูดเรื่อง**มานะ** ซึ่งหมายถึง **ถือตัว** แต่ภาษาชาวบ้านมักจะพูดกันว่า **ความเย่อหยิ่ง ความจองหอง ความทะนง** กิริยาเหล่านี้เรียกว่า **มานะ** ทั้งสิ้น เป็นอุปกิเลส สิ่งที่คนมีมานะยึดมั่นและถือตัวนั้น มีหลายอย่าง เช่น ถือตัวว่ามีสกุลสูง มียศสูง มีความรู้สูง และมีอำนาจสูง ถือตัวว่าสูงกว่าคนอื่นในด้านต่าง ๆ ยิ่งถือมั่นมากเพียงไร มานะก็มีมากเพียงนั้น คนเราถ้ามีมานะแล้ว ใจมันก็หาเรื่องที่ถืออยู่จนได้ ไม่มีอย่างใดก็มีอย่างหนึ่ง เหมือนคนที่อวดตัว ดังที่พูดมาแล้ว ตัวไม่สูงพอที่จะอาจเอื้อมถึงความสูงของคนอื่น ก็ไปอวดเขา เช่น ถือว่าตัวเองรู้จักกับคน

ที่มีความรู้สูงอย่างนั้นอย่างนี้ คือ มานะถือตนว่าใกล้ชิดกับคนที่มีอำนาจสูง คือ มานะว่าตัวเองนั้นยิ่งใหญ่ เพราะฉะนั้น มานะตามหลักพระพุทธศาสนาแล้วมีอยู่ถึง ๙ ชนิด และพวกเราซึ่งเป็นปุถุชนนี้ก็มีอยู่ด้วยกันทุกคน มานะนี้พระอริยบุคคลขั้นพระอรหันต์เท่านั้นที่ละได้

มานะมีลักษณะอย่างไร? มานะ ในภาษาไทย (ภาษาคน) หมายถึง ความขยันหมั่นเพียร คือ มานะ อดทน ส่วนภาษาธรรมะ มานะ หมายถึง การถือตัว หยิ่ง จองหอง ทะนง เป็นอุปกิเลสข้อนี้ สิ่งที่คนมีมานะอ้างอิงในการถือตัวนั้น มีหลายอย่าง เช่น ถือตัวว่า ตระกูลสูงกว่าเขา มีความรู้สูงกว่าเขา มียศสูงกว่าเขา มีอำนาจสูงกว่าเขา ถือตัวว่าสูงอย่างใดอย่างหนึ่งก็เป็นมานะทั้งสิ้น เช่นถือว่าตัวเองว่าเด่นกว่า ดีกว่าเขามาก อย่างนี้เป็นมานะ คือ ถือตัวในทางที่ผิด ถ้าถือตัวในทางที่ถูก ก็ไม่เป็นมานะหรือเป็นอุปกิเลส แต่ที่เป็นมานะก็เพราะเป็นอนุสัย และเป็นสังโยชน์

มานะ ๙ อย่าง

มานะตามปกติถ้าแยกอย่างละเอียดมีถึง ๙ อย่าง คือ

๑. เป็นคนต่ำกว่าเขา ถือตัวว่าเป็นคนต่ำกว่าเขา

๒. เป็นคนต่ำกว่าเขา ถือตัวว่าเสมอเขา

๓. เป็นคนต่ำกว่าเขา ถือตัวว่าสูงกว่าเขา

๔. เป็นคนเสมอเขา ถือตัวว่าต่ำกว่าเขา

๕. เป็นคนเสมอเขา ถือตัวว่าเสมอเขา

๖. เป็นคนเสมอเขา ถือตัวว่าสูงกว่าเขา

๗. เป็นคนสูงกว่าเขา ถือตัวว่าต่ำกว่าเขา
๘. เป็นคนสูงกว่าเขา ถือตัวว่าเสมอเขา
๙. เป็นคนสูงกว่าเขา ถือตัวว่าสูงกว่าเขา

การถือตัวนั้น ถ้าถูกต้องตามความเป็นจริงก็ไม่ใช่อุปกิเลส เพราะว่าถูกต้องตามความเป็นจริง ที่จะเป็นอุปกิเลสได้ต้องไม่ถูกต้องตามความเป็นจริง เช่นตนเองต่ำกว่าเขา แต่ไปถือตัวว่าสูงกว่าเขา ซึ่งจะกลายเป็นความเย่อหยิ่งไป แต่ถ้าถือตัวว่าต่ำกว่าเขา หรือไม่เสมอเขาแต่บอกว่า เสมอเขา นี่ก็มานะอีก แต่ถ้าสูงกว่าเขาก็บอกว่าสูงกว่าเขา ซึ่งเมื่อเป็นจริงก็ไม่เป็นไร อย่างนี้เป็นแค่มานะในสังโยชน์ อย่างเช่น เลวกว่าเขาก็รู้ตัวว่าตัวเองก็เลวกว่าเขา เสมอเขาก็รู้ตัวว่าเราเสมอเขา สูงกว่าเขาก็รู้ตัวว่าสูงกว่าเขา ถ้ามานะตามความเป็นจริง เช่นนี้ไม่ใช่อุปกิเลส เพราะอุปกิเลสนั้นต้องผิดจากความเป็นจริง เช่น ต่ำกว่าเขา ถ้ามานะเข้าใจว่าเสมอเขา หรือสูงกว่าเขา หรือเสมอเขา มานะว่าสูงกว่าเขานั่นแหละจึงจะเป็นตัวอุปกิเลสได้

ทำไม การมองตามความเป็นจริงจึงเป็นมานะอีก (หมายถึงมานะในสังโยชน์) อย่างเช่นเรามีศีลเสมอเขา ก็บอกว่าเรามีศีลเสมอเขา จะเป็นมานะได้อย่างไร เราเหนือเขา เราบอกว่า เราเลวกว่าเขา ทำไมเป็นมานะอีก เราสูงกว่าเขา ก็บอกว่า เราสูงกว่าเขา ทำไมจึงเป็นมานะอีก ที่จัดเป็นมานะ ก็เพราะเป็นการถือตัวยึดถือ **เพราะถ้าว่าโดยปรมัตถ์แล้ว ตัวตนที่แท้จริงไม่มี** แล้วจะสูงกว่าใครได้อย่างไร เมื่อตัวตนไม่มี จะเอาอะไรไปสูง เพราะตามหลักพระพุทธศาสนาแล้ว ความจริงในโลกนั้นมีอยู่ ๒ อย่าง คือ

๑. สมมุติสัจจะ จริงโดยสมมุติ
๒. ปรมัตถสัจจะ จริงโดยปรมัตถ์

ถ้าจริงโดยสมมุติ คือ มองตามความเป็นจริงโดยสมมุติ เช่น เรามีพ่อแม่ ก็ยอมรับว่า เรามีพ่อมีแม่ มีประเทศบ้านเมือง ก็คือมีประเทศบ้านเมือง มีชื่ออะไร หรือมีชื่อมีตำแหน่ง ก็รู้ว่าเรามียศมีตำแหน่ง ยอมรับสมมุติอย่างนี้ไม่ใช่อุปกิเลส เพราะยอมรับสมมุติตามความเป็นจริง เป็นสมมุติของเขา ยอมรับเขา แต่ถ้าไปยึดถือจะเป็นกิเลส

แต่ถ้าโดยปรมัตถ์แล้ว ไม่มีตัวตนบุคคลเราเขา มีแต่นามรูปเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไปเท่านั้นเอง อย่างพวกเราที่นั่งๆ อยู่นี้ เรายอมรับบุคคล ตัวตน เราเขา ตายไปแล้วเอาไปได้ไหม เอาอะไรไปไม่ได้เลย แล้วของใครล่ะ ของโลกเขา ตายแล้วก็ให้โลกเขาไป ยศตำแหน่งก็สมมุติเรียกกันเท่านั้นเอง

แท้ที่จริงสิ่งทั้งหลายที่เรามี ก็เป็นของประจำโลกเขา อย่างเช่นวัดโสมนัสวิหารนี้เขาให้ยศว่า **วัดโสมนัสราชวรวิหาร** แล้ววัดจะรู้ไหมว่าตนเองให้วัดนี้มียศอย่างนี้ มันไม่รู้เรื่องเลย อย่างมือของเรา เราใส่แหวนให้มัน ลองถามมันเถอะว่ารู้ไหม แหวนนี้ราคาแพง มือไม่รู้เรื่องเลย เราไปยกให้มันเอง ช้างเขาตั้งให้เป็นเจ้าพระยาปราบไตรจักร มันรู้ไหมว่ามันเป็นเจ้าพระยา มันก็ไม่รู้ เพราะเราไปยกมันเอง ตามความเป็นจริงแล้ว ตัว ตน บุคคล เรา เขาไม่มี มีแต่นามรูป เกิดขึ้นตั้งอยู่ แล้วดับไป ถ้าเรามายึดถือว่านี่แหละ ตัวเรา เราเป็นอย่างโน้น เราเป็นอย่างนี้ แท้จริงโดยปรมัตถ์แล้วตัวตนไม่มี

เพราะฉะนั้น การที่เป็นมานะในอุปกิเลสนั้น หมายถึง **ถือตัวผิดจากความเป็นจริง** ถ้าถือตัวตรงต่อความเป็นจริง ไม่ใช่อุปกิเลส แต่ถ้ายังถือตัวอยู่ ก็เป็นสังโยชน์หรือเป็นอนุสัย ต้องทำความเข้าใจข้อนี้ให้ดี เพราะเป็นธรรมะค่อนข้างลึก และเป็นหลักธรรมคนละหมวดกัน

ความถือตัวที่จัดว่าเป็นมานะในอุปกิเลสข้อนี้ หมายถึง ถือตัวเพื่อหลีกเลี่ยงการทำความดี เช่น ถือตัวเองว่าเกิดในสกุลสูง ถึงใครจะพูดถูกอย่างไร ก็โอนเอนไปตามไม่ได้ ถือเอาตัวขึ้นมากันไว้ ไม่ให้ตัวเองทำความดี อย่างนี้เรียกว่ามานะ มานะเป็นเหตุให้ทำชั่ว จึงต้องพยายามป้องกันไม่ให้มันเกิด แต่ถ้าเราถือตัวว่า เราทำความดีเพื่อเว้นจากความชั่ว ก็ไม่เป็นมานะในอุปกิเลสข้อนี้ เช่น เราถือตัวว่าเรานี้ เกิดในสกุลผู้ดี เราไม่ควรทำความชั่ว เราเป็นพระสงฆ์ เป็นภิกษุ หรือสามเณร เราก็ไม่ควรทำความชั่ว เมื่อเป็นภิกษุสามเณร เราควรหยิ่งในฐานะของเรา เราเป็นอุบาสกอุบาสิกา ก็ไม่ควรทำตนให้ผิดจากศีลธรรมอันดีงามของสังคม เราเป็นคนไทยก็ไม่ควรทำลายศักดิ์ศรีของคนไทย ถ้ามานะอย่างนี้ไม่เป็นอุปกิเลส มานะที่เป็นอุปกิเลสนั้น คือ เกิดขึ้นแล้วเป็นเหตุให้ตัวเองทำความชั่ว เป็นเหตุให้ตัวเองไกลจากความดีออกไป เพราะมานะในอุปกิเลสนี้ ไม่ใช่มานะในสังโยชน์ หรือในอนุสัย

คนที่มีมานะมาก ๆ เกิดโทษอย่างไรบ้าง ท่านกล่าวว่าโทษของมานะที่เห็นได้ชัด มี ๓ อย่าง คือ

๑. เสียตัว

๒. เสียมิตร

๓. เสียหมู่คณะ

เสียตัว เสียอย่างไร? คือ เสียผลประโยชน์ที่จะพึงได้ เพราะคนที่มีมานะนั้นถือตัว และเหยียดหยามคนอื่น เห็นใครๆ เป็นคนต่ำต้อยไปเสียหมด ไม่คู่ควรที่จะบอกจะสั่งสอน ในจำพวกนักเรียนหรือคนที่อยู่กับหมู่คณะ เช่น ในโรงเรียนหรือแม้แต่ในวัด เรามักจะพบเห็น คนประเภทหนึ่งที่ถือตัวว่าเป็นคนใกล้ชิดกับผู้ใหญ่ แล้วก็เบ่ง อย่างศิษย์สมภารหลานเจ้าวัด ใครเข้ามาไม่ได้ ถ้าตนไม่ชอบก็กันท่าหมด ลูกคนใหญ่คนโตก็เบ่ง อย่าว่าแต่คนเลย แม้แต่หมาที่อยู่กับสมภารหรืออยู่กับเจ้านายก็ยังเบ่งเลย ใครเข้ามาก็ไม่ได้ มันคำราม ใครก็ไม่กล้าตีมัน มันทำให้คนเกลียดมันไปหมด

การเบ่งหรือการอ้างตัวเป็นใหญ่ ยังทำให้เสียมิตร เพราะว่าไปกันท่า ไปเบ่งเขาอ้างตัวว่าเป็นลูกท่านหลานเธอ แล้วก็ไปทำความชั่ว คือ คนบางคนเข้าใจผิด มองดูถูกคนอื่นไปเสียหมด และตัวเองมานะว่าสูง แท้ที่จริง ของที่เรามองดูว่าสูงๆ บางทีก็มาจากที่ต่ำๆ ก็มี อย่างเจดีย์ที่สูง ก็เอามาจากอิฐจากปูน ซึ่งเป็นของต่ำๆ ทั้งนั้นก็สูงได้ ปราสาทราชวังก็เอาไม้ในป่ามาทำได้ มันไม่สูงหรือต่ำไปตามที่เราคิด แต่มันสูงหรือต่ำไปตามสถานะของสิ่งนั้นต่างหาก เพราะฉะนั้น คนที่ดูถูกดูหมิ่นคนอื่น แล้วก็หยิ่งผยอง คนประเภทนี้เป็นเหตุให้เสียมิตร ต่อไปก็เสียตัว เมื่อเสียตัวใครก็เกลียด เพราะตนไปมองดูเหยียดหยามคนอื่นเขาไปหมด หาว่าตัวเองนี้หนึ่ง ตัวเองนี้แน่ คนอื่นแย่หมด เนื่องจากว่าตัวเองเกิดสกุลสูงบ้างละ รวยกว่าเขาบ้างละ หยิ่งว่าความรู้ดีกว่าเขา

บ้างละ หยิ่งว่าสวยกว่าเขาบ้างละ แล้วก็ดูหมิ่นดูถูกคนอื่น แต่ถ้าไม่ดูหมิ่นดูถูกคนอื่น ไม่เหยียดหยามคนอื่น ก็ไม่เป็นอุปกิเลส

เสียมิตร เสียอย่างไร? คือ เสียในทางสังคม เมื่อมีมานะแล้ว จะคบคนอื่นที่ต่ำกว่าตนก็ลำบาก และคนอื่นจะมาคบก็ลำบากเหมือนกัน ในประเด็นแรก หมายความว่า คนที่มีมานะในใจ เกิดสำคัญว่าตัววิเศษกว่าคนอื่นเลยทำให้รู้สึกรังเกียจที่จะคบค้าสมาคมกับใครๆ จะเต็มใจมาคบด้วยบ้างก็มีแต่น้อยคนเต็มที ที่จะมาคบคนประเภทนี้ เพราะรู้สึกตัวมีมานะ คือคนประเภทนี้จะไปคบคนที่ชั้นต่ำกว่าก็ไม่อยากคบ อยากจะคบแต่คนชั้นสูงเท่านั้น ก็เลยเสียมิตร คนทั่วไปก็เห็นว่าคนนี้ถือตัวก็อย่าไปคบเขาเลย เพราะว่าถือตัวมากก็เลยทำให้ไม่มีมิตร อยากจะคบแต่คนใหญ่คนโตคนเท่าเทียมกัน บางทีก็ไม่ได้อีก คนที่ตัวเองด้อยกว่าเขา บางคนก็รวย แต่บอกว่าคนนี้เป็นลูกคนไพร่ ชั้นต่ำ ดูหมิ่นดูถูกคนอื่น พอเกิดมานะ ดูหมิ่นดูถูกคนอื่น เพื่อนก็เกลียดก็เลยเสียมิตร จะคบคนโน้นคนนี้ ก็บอกว่าเสียชื่อเราไปนั่งคุยกับคนประเภทนี้ แต่ถ้าหากว่าเรายิ่งสูงขึ้น ยิ่งไปคุยกับคนธรรมดา นั้นยิ่งได้มิตร ยกตัวอย่าง เช่น ในหลวงของเรา บางทีประทับนั่งคุยกับคนทั่วไป เขาก็ยกย่องเต็มที่เลย บางทีมีภาพคนแก่ยกมือไหว้ ถือดอกไม้ ในหลวงเสด็จเข้าไปตรัสอย่างใกล้ชิด นี่เป็นภาพประทับใจแล้วว่าพระองค์ไม่ได้ถือพระองค์ แต่ถ้าใครเบ่งถือตัว ไม่อยากจะคุยกับคนบางคน เพราะถือว่าคนนี้เป็นคนชั้นต่ำ เรามันชั้นสูงแล้ว จะไปคุยกับคนชั้นต่ำได้อย่างไร ก็เลยทำให้เสียมิตรไปเลย พวกหยิ่งที่เสียมิตรไปก็มีไม่น้อย เราจะเห็นว่าบางคนไม่มีใครกล้าคุย เพราะ

เขาต้องคบกับคนใหญ่คนโต คนรวยด้วยกัน ต้องคนมีรถเก๋ง รถเบนซ์ บางคนต้องพิเศษจึงจะคุยกับพวกนี้ได้ นี่คือเสียมิตร

เสียหมู่คณะ เสียอย่างไร? คือ คนที่มานะนั้น ชอบอ้างความสูงศักดิ์ ความใหญ่โตของตนเอง ฝ่าฝืนระเบียบแบบแผนต่างๆ พอเห็นว่าเป็นใหญ่แล้ว บางทีขับรถฝ่าไฟแดงก็มี โดยคิดว่าฉันใหญ่เสียอย่าง ไม่เป็นไร ทำผิดกฎระเบียบ หรือบางทีก็เป็นพระ เป็นเณร ก็ไม่อยากเคารพพระผู้ใหญ่ โดยถือว่าฉันมีความรู้เก่ง มีความรู้ดี เกิดในสกุลสูง ก็ทำผิดระเบียบไปเลย แม้มีกฎระเบียบวางไว้อย่างไรก็ตาม ก็ถือว่าตัวเองเหนือกว่าเขา ทำแล้วไม่ผิด แม้ถึงผิดก็ไม่มีใครเอาผิดกับตัวเองได้ ก็เลยเสียหมู่ไปอีก เสียกฎเสียระเบียบอีก เพราะฉะนั้น คนมีมานะที่เป็นอุปกิเลสในที่นี้ก็คือเสียทั้งตัวเอง คนเกลียดทั่วไปหมด เสียเพื่อนอีก จะคบใครก็ยากอีก

ดังนั้น วิธีทำลายมานะ ก็คือให้เห็นโทษของมันว่า เขาก็คนเราก็คน ไม่เห็นต่างกันตรงไหน แล้วมาสมมุติเรียกกันเท่านั้นเองว่า เป็นคนโน้นคนนี้ เมื่อเราเกื้อกูลช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ลดตัวเองไม่ให้มีมานะ ไม่ถือตัว อยู่กับใคร คุยกับใคร ทำอะไรก็ได้ ก็จะเป็นประโยชน์ต่อตนเองและสังคม เพราะฉะนั้น เราจะต้องถอนมานะออกไปให้ได้ เพราะความจริงนั้น บางคนตัวเล็กนิดเดียว แต่ทำงานเป็นเหมือนอึ่งอ่างในฤดูฝน ยิ่งใครลูบหลังเข้าหน่อยก็ยิ่งพอง ยิ่งใครเคาะเข้าหน่อยก็ยิ่งพองขึ้น เพราะอะไร เพราะตัวมีมานะอยู่มาก ดังนั้น การถอนมานะออกก็คือ **เป็นคนไม่ถือตัว** แต่คำว่าไม่ถือตัวในที่นี้นั้น หมายความว่า ไม่ใช่ปล่อย

ตัวเองไปทำในทางเสีย ถ้าเป็นอย่างนี้ก็ไม่ถูกต้อง ไม่ถือตัวในที่นี้ก็คือวางตัวให้เหมาะสม ไม่เป็นคนเย่อหยิ่ง จองหอง กิเลสซึ่งอยู่ในใจมันก็ลดลง เมื่อกิเลสในใจลดลง คนนั้นก็ประเสริฐขึ้น เพราะความเศร้าหมองลดลง ซึ่งเป็นผลเกิดจากการประพฤติธรรม

เพราะฉะนั้น ท่านทั้งหลาย จงพิจารณาดูว่าคนที่มีความมานะ เย่อหยิ่ง จองหองนั้น ย่อมมีแต่ผลเสีย ไม่มีผลดี ถ้าหากว่าเราพิจารณาได้เช่นนี้ ก็จงพยายามลดมานะ วางตัวให้เหมาะสมในฐานะนั้นๆ คบกับคนทั้งหลายด้วยความเมตตา กรุณา วางตัวให้เหมาะสม แม้แต่ผู้เป็นภิกษุ สามเณร หรือ อุบาสก อุบาสิกา เป็นชาวพุทธก็วางตัวให้เหมาะสมตามสมณสัญญา คือ ความสำคัญตัวว่าเป็นพระ เป็นเณร เป็นผู้ประพฤติธรรม เมื่อวางตัวได้เหมาะสม ไม่เหยียดหยามดูหมิ่นคนอื่นก็ถือว่าเป็นผู้ประพฤติธรรม กิเลสตัวนี้ก็ลดน้อยลง ตนเองย่อมเป็นที่รักใคร่ เคารพ นับถือของคนทั้งหลาย เพราะประพฤติธรรมได้ถูกต้อง.

๑๔. อติมานะ ดูหมิ่นท่าน

อุปกิเลสหรือสนิมในใจ ข้อที่ ๑๔ คือ อติมานะ แปลว่า **ดูหมิ่นท่าน** เป็นกิเลสที่อยู่ในเครือเดียวกับมานะ ซึ่งแปลว่าถือตัว บางคนถือตัวอย่างเดียว แต่ไม่ได้ดูหมิ่นดูถูกคนอื่น เช่น ถือตัวว่าฉันเป็นเชื้อพระวงศ์ ถือตัวว่าฉันเป็นคุณหญิงคุณนาย ถือตัวว่าฉันมีบรรดาศักดิ์อย่างโน้นอย่างนี้ ไม่อยากจะพูดกับคนโน้นคนนี้เพราะถือตัว ไม่อยากจะทำงานอย่างนั้นอย่างนี้ ถ้าถือตัวในทางที่ถูกต้องก็ไม่เป็นอุปกิเลส แต่ถ้าในทางที่หยิ่งจองหอง อันนั้นก็เป็นมานะ แต่กิเลสในเครือเดียวกันกับมานะ มีอยู่อีก ๒ ตัว คือ **อติมานะ ดูหมิ่น หรือดูถูกเขา** และอีกตัวหนึ่งคือ **อวมานะ แปลว่า รู้สึกว่าตัวเองต่ำต้อย ไม่คู่ควรจะทำอย่างนั้นอย่างนี้** ไม่คู่ควรกับคนนั้นคนนี้ รู้สึกดูถูกตัวเอง แต่ว่าบางคนแปลอวมานะ ว่าดูหมิ่นท่าน แท้ที่จริง อวมานะ แปลว่า **ดูหมิ่นตนเอง** อวมานะไม่อยู่ในอุปกิเลส ๑๖ แต่ว่าอยู่ในเครือของมานะเหมือนกัน

ฉะนั้น กิเลสประเภทมานะนี้ ถ้าแยกตามศัพท์ทางพระพุทธศาสนานั้น มีอยู่ ๓ ข้อ คือ

๑. มานะ นี้เป็นตัวเดิม **มานะ เย่อหยิ่ง จองหอง ถือตัว**

๒. อติมานะ ดูถูก ดูหมิ่นคนอื่นเขา อันเป็นกิเลสข้อที่ ๑๔ ซึ่งจะพูดในบทนี้

๓. อวมานะ ดูหมิ่น ดูถูกตัวเอง บางคนแปลอวมานะว่าเห็นคนอื่นต่ำก็ได้ แต่นักปราชญ์บางท่านอธิบายว่า **อวมานะ** แปลว่า **ดูถูกตนเองว่าต่ำต้อย** ท่านไม่จัดเป็นกิเลสในอุปกิเลส ๑๖

ในที่นี้จะย้ำในข้อมานะและอติมานะ มานะได้พูดมาแล้วว่า เป็นกิเลสที่แทรกอยู่ในหลักธรรมหลายหมวด คือ ในอุปกิเลส ๑๖ ข้อที่ ๑๓ และในอนุสัย ๗ ข้อที่ ๕ และในสังโยชน์ ๑๐ ข้อที่ ๘

แท้ที่จริง มานะถือตัว จองหอง ทะนงตน ก็เป็นกิเลสที่ทำให้ใจมัวหมอง ทำให้ใจของคนนั้นให้หลงผิด จึงเป็นกิเลส เดิมถ้ามันยังไม่เกิดขึ้น ไม่ฟูขึ้นมา ใจก็ปกติ แต่พอมันฟูขึ้นมา แบบอึ่งอ่างๆ ตัวเล็กนิดเดียว แต่ทำตัวพองโตขึ้น ให้คนอื่นกลัวว่าตัวเองยิ่งใหญ่ เป็นลักษณะของมานะ แต่ถ้ามานะที่เป็นอนุสัยจะนอนนิ่งอยู่ เป็นสังโยชน์ มานะที่พูดในอุปกิเลสนี้เป็นกิเลสอย่างกลาง

แต่อติมานะ คือดูหมิ่นคนอื่นเขา ท่านทั้งหลายจะพบว่าบางคนที่ดูหมิ่นคนอื่น แม้แต่ญาติของตนเองเขายังดูหมิ่น ไม่อยากคบญาติคนนี้ เพราะเขายากจน เพราะการศึกษาต่ำ เพราะตัวเองนั้นรวย ตัวเองมียศมีศักดิ์ แล้วดูถูกญาติของตัวเองอย่างนี้ก็เป็นทางของความเสื่อม เป็นอติมานะ

การดูหมิ่นญาติเป็นทางแห่งความเสื่อม

เพราะฉะนั้น ในปราภวสูตร[๑] แห่งสุตตนิบาต พระพุทธเจ้าตรัสลักษณะของคนถ่อย หรือคนเสื่อมไว้มีอยู่หลายประการ มีอยู่คาถาหนึ่งว่า

ชาติถทฺโธ ธนถทฺโธ โคตฺตถทฺโธ จ โย นโร

สญฺญาตึ อติมญฺเญติ ตํ ปราภวโต มุขํ.

แปลว่า **คนใดหยิ่งเพราะชาติ หยิ่งเพราะทรัพย์ หยิ่งเพราะสกุล ย่อมดูหมิ่นญาติของตน ข้อนั้นเป็นทางแห่งความเสื่อม.**

อติมานะนี้มีนิทาน มีเรื่องประกอบเป็นตัวอย่างที่ชัดมาก เพราะดูหมิ่นดูถูกผู้อื่น คือศากยวงศ์จึงถึงความล่มจมเพราะการถือตัวจัด ประวัติศาสตร์ตอนนี้กล่าวถึงพวกศากยวงศ์ มีมานะถือตัวแล้วดูหมิ่นดูถูกสกุลอื่น วรรณะอื่น ชาติอื่น ก็เป็นเหตุให้พินาศล่มจมได้

ท่านทั้งหลายเคยทราบแล้วว่า คนในอินเดีย มักจะถือตัวมากในเรื่องชั้นวรรณะ แม้พระพุทธเจ้าจะอุบัติขึ้นแล้ว และตรัสว่าชั้นวรรณะไม่มี แต่คนอินเดียก็ยังถืออยู่อย่างนั้นเอง ในปัจจุบันยิ่งแยกออกไปเป็นวรรณะย่อย ที่เรียกว่า **Subclass** อีกมากมาย ยังดูหมิ่นดูถูกกัน เช่น แก้วหรือขันที่กินน้ำ ถ้าคนที่เป็นพวกจัณฑาล หรือคนศูทรใช้แล้ว พวกวรรณะกษัตริย์ วรรณะพราหมณ์ และวรรณะแพศย์จะไม่ใช้ เพราะฉะนั้น แม้แต่แก้วหรือถ้วยกิน

---

๑ พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๒๕ ขุ.สุ. ข้อที่ ๓๐๔ หน้าที่ ๓๔๗

น้ำชานั้น จะเอาไปกินรวมกับคนอื่นไม่ได้ เขาจึงผลิตถ้วยชา ทำด้วยดิน กินแล้วก็ทิ้งเลย เพราะพวกวรรณะสูง จะไม่ยอมใช้ถ้วยชาที่คนอื่นใช้แล้วมาใช้อีก เวลาจะเอาน้ำให้คนยากคนจนกิน เขาไม่เอาแก้วให้กิน เขาเทน้ำลงในมือ คนพวกนั้นก็ดูดดื่มกินในมือของตนเอง เขาไม่ให้ใช้แก้วของเขา เพราะเขาดูหมิ่นดูถูกคนวรรณะอื่น

เฉพาะพวกศากยวงศ์ถือตัวจัด จะแต่งงานกันในโคตรสกุลวงศ์ของตนเองเท่านั้น คือ **ฝ่ายศากยวงศ์ และฝ่ายโกลิยวงศ์** ฝ่ายศากยวงศ์นั้นเป็นฝ่ายพระบิดาของพระพุทธเจ้า ฝ่ายโกลิยวงศ์นั้นเป็นฝ่ายพระมารดา สกุลเหล่านี้จะแต่งงานกันในพวกพี่ ๆ น้อง ๆ ในสกุลวงศ์ จะไม่แต่งงานกับพวกอื่นเลย ถ้าใครเกิดไปแต่งงานกับนางทาสี แล้วเกิดมีลูกขึ้นมา เขาจะไม่กินอาหารรวมกัน แม้แต่กับลูกของตัวเอง เพราะถือว่าเป็นลูกของทาสี ทั้ง ๆ ที่พ่อเป็นกษัตริย์ แต่พอลูกเกิดมาจะไม่ยอมกินอาหารร่วมกัน เพราะถือว่าเป็นวรรณะต่ำ การดูหมิ่นดูถูกของศากยวงศ์ ในที่สุด ศากยวงศ์ต้องล่มสลาย กรุงกบิลพัสดุ์ต้องพังทลาย เรื่องนี้มีประกอบชัดมาก โดยเฉพาะท่านเล่าไว้อย่างละเอียดในอรรถกถาธรรมบท และในพระสูตรบางพระสูตร ซึ่งในที่นี้จะนำมาชี้แจงให้เห็นว่า การดูหมิ่นดูถูกคนอื่นนั้น ทำให้เกิดความล่มจมฉิบหาย แต่การยกย่องคนอื่นที่ควรยกย่องนั้นเป็นความสุขความเจริญ

สามกุมารไปศึกษาศิลปะในกรุงตักกสิลา

กล่าวกันว่า ในสมัยพุทธกาล ก่อนที่พระพุทธเจ้าจะตรัสรู้พระธรรมนั้น มีราชกุมาร ๓ องค์ ซึ่งอยู่แคว้นใกล้เคียงกัน ไป

ศึกษาศิลปะ ณ กรุงตักศิลา คือ

๑. **ปเสนทิกุมาร** ซึ่งเป็นราชโอรส จากแคว้นโกศล ซึ่งพระเจ้ามหาโกศลทรงส่งไปเรียนยังตักกสิลา ซึ่งอยู่ในแคว้นคันธาราช ปัจจุบันนี้อยู่ในประเทศปากีสถาน มีอาจารย์ทิศาปาโมกอยู่มาก

๒. **พันธุละราชบุตรของแคว้นมัลละ** ซึ่งแคว้นนี้มีเมืองหลวงอยู่ ๒ แห่ง **คือ ปาวาและกุสินารา** มีราชกุมารองค์หนึ่งชื่อ **พันธุละจากแคว้นมัลละ กรุงกุสินารา** ได้ไปศึกษาศิลปะวิทยาที่ตักศิลาเหมือนกัน โดยพระราชบิดาทรงส่งไป

๓. **เจ้ามหาลิ กษัตริย์ลิจฉวีแห่งแคว้นวัชชี**

แคว้นมัลละก็ตาม แคว้นลิจฉวีก็ตาม มีการปกครองแบบสามัคคีธรรมเป็นแบบคณาธิปไตย พวกราชวงศ์ทั้งหมดปกครองร่วมกัน ไม่เหมือนแคว้นโกศล หรือแคว้นมคธที่ปกครองแบบราชาธิปไตย ดังนั้น ในแคว้นมัลละ พวกเชื้อพระวงศ์ จะเป็นพระเจ้าแผ่นดินกันทั้งหมด เวลามีกิจการน้อยใหญ่ของประเทศก็จะมาประชุมกัน ตัดสินปัญหาต่างๆ แต่ต้องเป็นเชื้อพระวงศ์เท่านั้น ในแคว้นเวสาลีก็เหมือนกัน ซึ่งเป็นแคว้นที่กว้างขวาง เพราะเวสาลีหรือไพศาลี แปลว่า กว้างขวาง แคว้นนี้อยู่ติดกับแคว้นมคธทางด้านทิศเหนือของแม่น้ำคงคา อยู่คนละฝากฝั่งกับแคว้นมคธ ที่นครเวสาลีนี้มีกษัตริย์อยู่ ๗,๗๐๗ องค์ มีปราสาทอยู่ ๗,๗๐๗ หลัง มีสระโบกขรณีอยู่ ๗,๗๐๗ สระ เพราะฉะนั้น เจ้านายก็มีอยู่มาก

มีเจ้านายองค์หนึ่งส่งพระราชบุตรของตนเองไปศึกษาในต่างแดน แต่เขาไม่เรียกว่าราชบุตร แต่เขาเรียกว่าเจ้า

คือ เจ้าลิจฉวี ชื่อมหาลิ และเจ้ามหาลิผู้นี้เคยทูลถามปัญหาพระพุทธเจ้าว่า *"พระพุทธเจ้าทรงเคยเห็นท้าวสักกะจริงหรือ หรือว่าที่ทรงเห็นนั้นเป็นท้าวสักกะปลอมกระมัง เพราะท้าวสักกะนั้นเห็นยากเหลือเกิน"*

พระพุทธเจ้าตอบว่า *"ท้าวสักกะตัวจริงพระองค์ทรงรู้จักและทรงรู้ด้วยว่าท้าวสักกะชื่ออะไร* ทรงรู้หมดว่าเคยทำบุญอะไรไว้จึงได้มาเกิดเป็นท้าวสักกะ

เจ้าชายทั้งสามนี้ทรงมาพบกันที่ศาลาหน้าเมืองของเมืองหนึ่ง ก็ทรงไต่ถามกันว่าจะไปไหน มาจากไหนกัน ก็รู้ว่าจะไปเรียนในต่างแดนเหมือนกัน คือตักกสิลา ในสำนักอาจารย์ทิศาปาโมก มหาวิทยาลัยแถบนี้จะอยู่ในตักกสิลา ในพาราณสีก็มีบ้างแต่มีน้อย ทั้งสามพระองค์ก็เลยสัญญาเป็นสหายกัน จนเรียนจบจากตักกสิลาในสมัยที่เป็นพระราชกุมาร

พระพุทธเจ้าเองก็คงทรงเป็นพระราชกุมารเหมือนกัน พระเจ้าปเสนทิโกศล ทรงมีพระชนมายุเท่าพระพุทธเจ้าพอดี เพราะเมื่อพระพุทธเจ้าใกล้จะนิพพาน พระเจ้าปเสนทิโกศลก็ตรัสว่าพระองค์ก็มีอายุ ๘๐ ปี เท่ากับพระพุทธเจ้าเช่นกัน พระเจ้าปเสนทิโกศลนี้มีความรักใคร่กับพระพุทธเจ้ามาก ในภายหลังเคยจับพระบาทพระพุทธเจ้าแล้วนวดเฟ้น แสดงความเคารพว่า *"พระองค์ก็เป็นชาวโกศล (คือแคว้นสักกะตอนนั้นขึ้นกับแค้นโกศล) ข้าพระองค์ก็เป็นชาวโกศล พระองค์มีอายุ ๘๐ ปี ข้าพระองค์ก็มีอายุ ๘๐ ปี"* แสดงว่าพระเจ้าปเสนทิโกศล และพระพุทธเจ้านี้อายุรุ่นราวคราวเดียวกันแน่นอน เพราะในพระสูตรได้บ่งไว้อย่างนั้น

สามพวกมารได้รับตำแหน่งต่างกัน

เมื่อราชกุมารเหล่านี้ทรงเรียนจบก็เสด็จกลับสู่แคว้นของตน ปเสนทิกุมารเมื่อเสด็จกลับมาแล้วทรงแสดงศิลปะวิทยาให้พระราชบิดาคือพระเจ้ามหาโกศลได้ชม ก็ได้รับแต่งตั้งให้เป็นมกุฎราชกุมาร และในที่สุดก็ได้เป็นพระเจ้าแผ่นดิน คือ พระเจ้าปเสนทิโกศล

พันธุละแสดงศิลปะในท่ามกลางหมู่ญาติ

ส่วนพันธุละ เมื่อกลับมาสู่เมืองแล้ว ก็ทรงแสดงศิลปะวิทยาที่เรียนมา ให้พระญาติได้ชมศิลปะวิชาที่เรียนมา ซึ่งส่วนใหญ่เป็นวิชาทหาร เพราะต้องปกครองประเทศ วิธีแสดงศิลปะที่แสดงคราวนั้นคือ เจ้ามัลละทั้งหลายเอาไม้ไผ่ประมาณ ๖๐ ลำ ไปตั้งไว้กลางอากาศ คงมีอะไรยกชูขึ้น ประมาณ ๘๐ ศอก ใช้ไม้ไผ่ทั้ง ๖๐ นั้นนับว่าไม่ใช่ธรรมดา แล้วให้พันธุละกระโดดขึ้นไปตัดไม้ไผ่ทั้งหมดนั้นให้ขาด ความสูง ๘๐ ศอก ลองเอา ๔ หารดูจะเป็นกี่วา พันธุละมีพลังมากต้องตัดไม่ให้เสียงดังด้วยฟันดาบต้องแรงพอดีด้วย พระญาติอยากจะล้อเล่นจึงเอาซี่เหล็กใส่ในไม้ไผ่ พอพันธุละกระโดดขึ้นไป ๘๐ ศอก ตัดไม้ไผ่ก็ได้ยินเสียงดังกริก พวกพระญาติก็หัวเราะบอกว่าไหนว่าจะไม่ให้มีเสียงดัง นี่เสียงดังกริก แต่ว่าขาดหมดเลย พันธุละสำคัญว่าตนเองแสดงศิลปะได้เฉียบแล้วก็อายพระญาติ ในที่สุดพระญาติบอกว่าที่เสียงดังนั้น เพราะใส่ซี่เหล็กเข้าไป

พันธุละก็รู้สึกเสียใจ จึงไปทูลกับพระบิดามารดาว่า อยากจะฆ่าพระญาติเหล่านี้ให้หมดที่ดูถูกจะแสดงศิลปะให้เป็นที่ประจักษ์

พระมารดาบิดาว่าเป็นธรรมเนียมเขาล้อเล่นแบบนี้มาแต่โบราณแล้ว อย่าไปฆ่าพวกเขาเลย พันธุละทูลพระบิดามารดาของตนว่าไม่อาจอยู่เมืองนี้ได้แล้ว จึงไปหาเพื่อนอยู่แคว้นโกศลดีกว่า ก็เลยพาภรรยาชื่อมัลลิกาไปอยู่แคว้นโกศลนางมัลลิกานี้เป็นผู้มีบทบาทมาก ถ้าใครศึกษาประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนามา จะพบว่านางมัลลิกามีบทบาทสำคัญ

กล่าวกันว่า ผู้หญิงที่แต่งเครื่องประดับที่ราคาสูงมากชื่อลดามหาประสาธน์มีอยู่ ๓ ท่านเท่านั้นในโลกนี้ คือ **๑. นางวิสาขา ๒. นางมัลลิกาภรรยาของพันธุละ และ ๓. บุตรสาวเศรษฐีในเมืองพาราณสี** คือเครื่องประดับลดามหาประสาธน์ที่ใช้เวลามากในการทำเครื่องประดับนี้ ซึ่งประกอบด้วยเพชรนิลจินดาทองคำ แก้วมณี แก้วประเภทต่างๆ จำนวนมาก เมื่อประดับเสร็จเข้าทั้งตัวแล้ว จะมีนกยูงรำแพนอยู่บนศีรษะ มีราคามหาศาล

พันธุละก็ทูลบิดามารดาว่า ไม่อยู่แล้วเมืองนี้ เขาดูถูก จะไปอยู่กับพระเจ้าปเสนทิโกศลดีกว่า แล้วจึงพาภรรยาคือนางมัลลิกาไปสู่แคว้นโกศล พระเจ้าปเสนทิโกศลเมื่อทรงเห็นเพื่อนมาก็ทรงต้อนรับเป็นอย่างดี ทั้งทรงทราบว่าพันธุละจบวิชารบแล้วและมีความเก่งกล้ามาก จึงทรงแต่งตั้งให้เป็นเสนาบดีคุมกองทัพอยู่ในแคว้นโกศล

ส่วนเจ้ามหาลิ เมื่อกลับถึงบ้านเมืองก็ทรงแสดงศิลปะมากไม่ได้หลับได้นอน ในที่สุดตาแตก พวกเจ้าลิจฉวีเห็นว่าอาจารย์ของตนทำงานหนักจนตาบอดหมดทั้งสองข้าง จึงทรงตอบ

แทนโดยมอบเงินการเก็บส่วยทางประตูแถบหนึ่งให้มหาลิเป็นประจำ มหาลิถึงแม้จะตาบอด แต่ก็ยังทรงสอนวิชาการรบให้ลิจฉวีกุมาร ประมาณร้อยคน มหาลิถึงแม้จะตาบอด แต่ยังตรัสได้สอนได้ มีที่อยู่ประจำ และมีเงินเดือนจากที่ดินที่เก็บส่วย

กล่าวถึงแคว้นโกศลซึ่งอยู่ทางด้านทิศเหนือติดกับเทือกเขาหิมาลัย ทางด้านตะวันตกของกรุงกบิลพัสดุ์ ส่วนแคว้นมัลละและแคว้นวัชชีอยู่ใต้ลงมาอีก เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จออกบรรพชาทรงตัดพระเมาลี ริมฝั่งแม่น้ำอโนมา แม่น้ำนี้ไหลมาจากเทือกเขาหิมาลัยผ่านกรุงกบิลพัสดุ์ แล้วผ่านเข้าสู่แคว้นมัลละไปชนกับแคว้นเวสาลี ณ จุดที่แม่น้ำบรรจบกันสามสาย ตรงนี้เองที่พระพุทธเจ้าทรงตัดพระเมาลี คือ **ที่ฝั่งแม่น้ำอโนมา** อันตั้งอยู่ในระหว่าง**แคว้นวัชชี แคว้นมัลละ และแคว้นสักกะ** เป็นสามเหลี่ยมที่แม่น้ำมาบรรจบกันอยู่ เมื่อทรงตัดพระเมาลีแล้วก็เสด็จลงใต้

พันธุละเสนาบดีฆ่าเจ้าลิจฉวี ๕๐๐ องค์ เพราะน้ำในสระโบกขรณี

พันธุละเมื่อเป็นเสนาบดีแล้ว ภรรยาชื่อมัลลิกาซึ่งเป็นสาวสวยและฉลาด แต่ว่าไม่มีลูกด้วยกัน พันธุละคิดว่าเมื่อไม่มีลูกก็บอกกับภรรยาว่ากลับบ้านกันดีกว่า นางมัลลิกานับถือพระพุทธศาสนา ก็ไปกราบทูลลาพระพุทธเจ้า พระองค์ตรัสถามว่าจะไปไหน นางกราบทูลว่าสามีให้กลับ เพราะไม่อาจจะมีลูกได้ พระพุทธเจ้าตรัสว่าไม่ต้องกลับให้อยู่ต่อไป นางก็กลับมาบ้าน พันธุละเสนาบดีถามว่ากลับมาทำไม นางตอบว่าพระพุทธเจ้าตรัสว่าไม่ต้องกลับ

พันธุละเสนาบดีก็คิดว่า พระพุทธเจ้าคงเห็นเหตุการณ์อะไรกระมัง จึงให้นางกลับมา เราคงจะมีลูกกระมัง ต่อมานางมัลลิกาก็ตั้งครรภ์ และแพ้ท้อง แต่การแพ้ท้องของนางนั้นแปลกมาก คือ อยากจะกินน้ำในสระโบกขรณีของแคว้นเวสาลี นางอยากจะกินและอาบด้วย สระโบกขรณีนี้เป็นสระอันเป็นมงคล จะไม่อนุญาตให้คนลงไปอาบ แม้แต่นกก็ไม่ให้ลงไปได้ เพราะได้ใช้ตาข่ายกั้นไว้หมด และมีทหารเฝ้าด้วย เพราะเป็นน้ำศักดิ์สิทธิ์มาก นางจึงบอกสามีว่าอยากจะกินและอาบน้ำในสระนั้น พันธุละเสนาบดีเป็นนายทหารใหญ่จึงบอกว่าเป็นไรไป เขาไม่ยอมก็จะลองดี เพราะตัวเองก็มีอำนาจ จึงจัดรถศึกไปกับภรรยาโดยลำพัง เพื่อจะลงอาบในสระนี้ รถศึกนี้จะเทียมม้ากี่ตัวก็ไม่ทราบ แต่ว่าเป็นรถศึกที่สำคัญมาก เพราะพันธุละเสนาบดีนี้มีธนูที่พิเศษ ธนูคันนี้ต้องใช้กำลังคนถึงหนึ่งพันคนจึงง้างออกได้ หรือดึงสายธนูออกได้ พันธุละมีพลังเท่ากับคนหนึ่งพันคน พันธุละได้นำธนูคู่ใจไปด้วย ถ้าเทียบปัจจุบันก็เท่ากับปืนใหญ่ร้ายแรงมาก ที่คมหัวลูกศรทำด้วยเหล็กพิเศษ เพราะสามารถเจาะทะลุได้หมด แม้แต่หินก็ยังทะลุ

เมื่อไปถึงประตูเมือง ซึ่งไม่มีคนรักษาอยู่ เสียงคันรถกระแทกธรณีประตูเมือง ดังครืด ๆ เสียงรถเช่นนี้ไม่มีรถใคร ต้องเป็นของพันธุละเท่านั้น เพราะล้อรถทำอย่างดี ก็ที่อยู่อาศัยของเจ้าลิจฉวีนามว่า มหาลิ ที่อยู่ใกล้ประตูนั่นเอง พอได้ยินเสียงรถกระทบธรณีประตู เจ้ามหาลิก็รู้ได้ทันทีว่า เป็นเสียงรถของพันธุละเสนาบดี จึงกล่าวว่า *"วันนี้ ภัยจะเกิดขึ้นแก่พวกเจ้าลิจฉวีการรักษาสระโบกขรณี ต้องทำให้แข็งแรงทั้งภายในและภายนอก*

ทั้งเบื้องบนให้ขึงตาข่ายโลหะไว้ แม้นกก็ไม่มีโอกาสที่จะลงได้”

พอไปถึงสระโบกขรณีพวกทหารที่เฝ้าอยู่ก็สู้ไม่ได้ ก็พากันหลบหนีไป พันธุละใช้ดาบฟันตาข่ายขาดหมดสิ้น ให้ตัวเองและภรรยาลงอาบและกินด้วย แล้วก็นั่งรถกลับ

เมื่อพันธุละกลับไปแล้ว พวกเจ้าลิจฉวีคิดว่าพันธุละนั้นดูถูกดูหมิ่นพระองค์มาก จึงขับรถม้า ๕๐๐ คันตามไป นายทหารก็ติดตามอย่างเต็มกำลัง แต่ก่อนจะออกไปนั้น มหาลิผู้เป็นสหายของพันธุละเตือนว่า *“อย่าตามไปเลย เพราะเจ้าพันธุละจักฆ่าพระองค์ทั้งหมด แต่พวกเจ้าลิจฉวีนั้นทรงคิดว่า พันธุละดูถูกพวกเขา ก็จะตามให้ได้ เมื่อห้ามไม่ฟัง มหาลิจึงเตือนว่า เอาละเมื่อตามไปแล้ว ถ้าเห็นรอยที่แผ่นดิน ที่ดุมรถจมลงให้หยุดอยู่ตรงนั้น อย่าตามต่อไปจงรีบกลับมา แต่ถ้าตามต่อไปแล้วได้ยินเสียงดังเหมือนฟ้าผ่าให้หยุดเสีย ไม่เช่นนั้นจะเป็นอันตรายได้ แต่ถ้าไม่หยุดจะตามไปอีก และเห็นแอกรถของท่าน เป็นช่องให้หยุดทันที ถ้าไม่หยุดจะได้รับอันตราย อย่าเสด็จตามไปเป็นอันขาด”*

พอรถวิ่งผ่านมานางมัลลิกาอยู่บนรถจึงบอกสามีว่าตอนนี้พวกเจ้าลิจฉวีเสด็จตามมามากมายเป็นแถว พันธุละจึงบอกภรรยาให้คอยดูไว้เมื่อใดรถทั้ง ๕๐๐ คัน วิ่งเป็นแถวเดียวกันแล้วให้บอก พอรถ ๕๐๐ คัน วิ่งเป็นแถวเดียวกันเข้ามา พันธุละจับเชือกม้าไว้แล้วง้างลูกศร พอง้างลูกศรล้อรถก็จมถึงดุม พวกเจ้าลิจฉวีที่ตามมาไม่ทรงยอมหยุด พันธุละก็ยิงลูกศรไปเสียงดังยังกับฟ้าผ่า พวกเจ้าลิจฉวีก็ไม่หยุด พันธุละจึงยิงธนูออกไปเสียบทะลุเจ้าลิจฉวีทั้ง ๕๐๐ คนนั้น แต่ด้วยความเร็ว พวกเจ้า

ลิจฉวีไม่ทราบว่าตนถูกธนูยิงทะลุหมดทุกคน เพราะทรงดำริว่าตนเองใส่เกราะเหล็กคุ้มกันอยู่ จึงร้องตะโกนบอกให้พันธุละหยุด พันธุละบอกว่าท่านนะแหละหยุด พวกท่านนะตายหมดแล้ว ขอให้ถอดเสื้อเกราะออกดูสิ พอถอดออกเท่านั้น พวกเจ้าลิจฉวีทั้ง ๕๐๐ องค์ ก็ล้มลงสิ้นชีวิตทีละคนๆ ทั้งที่เกราะที่สวมอยู่นั้นก็เป็นเหล็กด้วยไม่ใช่เกราะธรรมดา ลูกศรของพันธุละสามารถทะลุเข้าไปได้ เจ้าลิจฉวีทั้งหมดก็สิ้นชีพหมดทุกคน

เมื่อพันธุละกลับมาแคว้นโกศล ภรรยาก็ตั้งท้อง และคลอดลูกออกมาเป็นคู่ๆ ผู้ชายทั้งหมด ๑๖ คู่ ในที่สุดก็ได้เป็นนายทหารคุมกองทหารหมด นางมัลลิกาเองก็เป็นอุบาสิกาชอบทำบุญทำทาน อย่างน้อยคงได้สำเร็จโสดาบัน แต่ในคัมภีร์ไม่ได้มีบอกไว้ เมื่อลูกชายโตขึ้นก็ได้เป็นนายทหารหมดทุกคน

วันหนึ่งพันธุละเสนาบดีไปธุระเดินผ่านโรงศาล พวกที่ถูกตัดสินความขอร้องให้ท่านช่วยตัดสินความ เพราะพวกเขาไม่ได้รับความยุติธรรม พันธุละก็เลยตัดสินความเอง คนทั้งหลายต่างพากันสรรเสริญพันธุละ พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงทราบว่าพันธุละตัดสินความได้ถูกต้องดีมาก จึงถอดผู้พิพากษาเก่าออกหมด ทรงตั้งพันธุละเสนาบดีเป็นผู้พิพากษาแทน พันธุละเสนาบดีเป็นคนตรงไปตรงมา

พันธุละถูกฆ่าพร้อมบุตร ๓๒ คน

ผู้พิพากษาที่ถูกถอดถอนเงินเดือนก็หมด จึงหาทางแกล้งพันธุละเสนาบดี โดยพากันยุยงพระเจ้าปเสนทิโกศลว่าขณะนี้

พันธุละเสนาบดีกำลังเป็นกบฏคิดแย่งราชสมบัติ พระเจ้าปเสนทิโกศลไม่ค่อยฉลาด พอถูกเป่าหูเข้ามากๆ ก็วางแผนฆ่าพันธุละเสนาบดีพร้อมด้วยบุตร ๓๒ คน โดยมีพระบัญชากับพันธุละว่า *"ตอนนี้ชายแดนมีการก่อกบฏ ให้พันธุละเสนาบดี และลูกชายทั้งหมดไปปราบกบฏ"* ในขณะเดียวกัน ก็ทรงส่งกองทหารไปซุ่มไว้ เมื่อพันธุละเสนาบดีปราบกบฏเสร็จแล้ว ระหว่างเดินทางกลับ ถูกทหารที่ซุ่มอยู่นั้นฆ่าตายหมดพร้อมกันทั้งบุตรชายทั้ง ๓๒ คน

ในเวลาเดียวกันนั้น นางมัลลิกากำลังทำบุญเลี้ยงพระอยู่ โดยนิมนต์พระสารีบุตรมาเป็นประธานเลี้ยงพระ มีหญิงสาวใช้คนหนึ่งถือถาดเนยใสเดินมา ทำถาดตกแตกต่อหน้าพระ พระสารีบุตรจึงพูดปลอบนางมัลลิกาว่า *"ของมันก็มีแตกกันได้ เมื่อแตกแล้วก็แตกไป ใครๆ ไม่ควรคิด"*

ชีวิตของสัตว์ทั้งหลายไม่มีเครื่องหมายว่าจะตายเมื่อไร

ขณะที่เลี้ยงพระในวันนั้น ก็มีคนนำจดหมายมาให้นางมัลลิกา แจ้งข่าวว่าสามีและบุตรชายถูกฆ่าตายหมดแล้ว แต่นางทำใจได้ เอาจดหมายใส่ชายพกไว้ ถ้าคนธรรมดาได้ข่าวเช่นนี้จะนั่งนิ่งอยู่ไม่ได้แน่นอน แสดงว่านางมัลลิกานี่ไม่ใช่คนธรรมดาแน่นอน เมื่อคนใช้ทำถาดแตกและพระสารีบุตรพูดเช่นนั้น นางจึงกล่าวว่า *"ท่านเจ้าขา อย่าว่าแต่ถาดเนยใสแตกเลย นี่สามีและลูกของดิฉันถูกฆ่าตายหมด ดิฉันยังไม่ได้คิดอะไรเลย ถาดเนยใสแตกจะไปเสียใจอะไร"* พระสารีบุตรได้ฟังจึงกล่าวคำเป็นต้นว่า

"ชีวิตของสัตว์ทั้งหลาย ในโลกนี้ ไม่มีนิมิต (เครื่องหมายบอกให้ทราบ ว่าจะมีอายุนาน เท่าไร) ใคร ๆ ก็ทราบไม่ได้ ทั้งฝืดเคือง (ลำบาก) ทั้งน้อยและชีวิตสั้น ซ้ำประกอบด้วยทุกข์ฯ."

นางมัลลิกาจึงเรียกลูกสะใภ้ทั้ง ๓๒ คนมาแล้วบอกว่า *"เจ้าทั้งหลายอย่าได้โกรธพระเจ้าปเสนทิโกศลเลย สามีของเจ้าแต่ชาติก่อนได้ทำกรรมเอาไว้ กรรมจึงดลบันดาลมา"* ส่วนพันธุละเองชาตินี้ก็ทำกรรมไว้โดยได้ฆ่าเจ้าลิจฉวีถึง ๕๐๐ พระองค์ พระเจ้าปเสนทิโกศลได้ทราบข่าวเรื่องนางมัลลิกา ก็ทรงรู้สึกเสียพระทัยมากที่พระองค์ได้ฆ่าเพื่อนเสียแล้ว ก็ขอขมาโทษนางมัลลิกาโดยบอกนางว่า ถ้าต้องการสิ่งใดก็ขอให้บอก นางมัลลิกาก็กราบทูลว่า นางอยากกลับบ้านเมืองของตน อยากไปอยู่แคว้นมัลละตามเดิม พระเจ้าปเสนทิโกศลก็ทรงอนุญาต และในที่สุดพระองค์ต้องการแก้ตัวที่เคยทำผิดไป จึงตั้งหลานชายของพันธุละเสนาบดี ชื่อ **ทีฆการายนะ** ซึ่งเป็นอำมาตย์คนหนึ่งให้เป็นเสนาบดีแทน ทีฆการายนะมีความแค้นอยู่ในใจ หาโอกาสจะแก้แค้นแทนลุงของตนให้ได้ จึงไม่ได้ย้ายไปอยู่แคว้นมัลละตามเดิม แต่อยู่กับพระเจ้าปเสนทิโกศล และคอยหาโอกาสที่จะแก้แค้น

พระเจ้าปเสนทิโกศล เมื่อทรงวางแผนฆ่าเพื่อนสำเร็จแล้ว ก็ทรงไม่มีความสุขในราชสมบัติเท่าที่ควร ในครั้งนั้น พระพุทธศาสนาได้แผ่เข้าไปในแคว้นโกศลแล้ว ท่านอนาถบิณฑิกะได้สร้าง

วัดพระเชตุวันแล้วในสมัยนั้น พระพุทธเจ้าได้ทรงอาศัยนิคมแห่งหนึ่ง ชื่อ**เมทฬุปะ** ซึ่งเป็นนิคมของพวกศากยวงศ์ ทรงประทับอยู่ (คำว่านิคมไม่ใช่เมืองใหญ่ แต่เป็นหมู่บ้านหรือตำบล) พระเจ้าปเสนทิโกศล จึงเสด็จไปที่นั่น ก่อนที่พระองค์จะเสด็จไป ณ ที่นั้น ในอรรถกถาธรรมบท ภาค ๓ ท่านได้กล่าวข้อความไว้อีกตอนหนึ่งซึ่งเป็นเรื่องที่แปลก คือการเกิดของเจ้าวิฑูฑภะ ที่จะเป็นเหตุให้พระเจ้าปเสนทิโกศล ต้องทรงสิ้นชีวิต

พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงถวายอสทิสทาน แข่งกับชาวเมือง

ในสมัยที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ในกรุงสาวัตถี พระเจ้าปเสนทิโกศล วันหนึ่งประทับอยู่ที่ปราสาทชั้นบนทรงทอดพระเนตรไปตามท้องถนนในเมือง เห็นภิกษุหลายพันรูปพากันไปทำภัตกิจยังบ้านเศรษฐี พวกเศรษฐีใหญ่ ๆ เช่นอนาถบิณฑิกะและนางวิสาขาจะเลี้ยงพระวันละ ๒,๐๐๐ รูป และยังมีคนอื่น ๆ อีกมาก บางบ้านก็เลี้ยง ๕๐๐ รูป พระสมัยนั้นมีมาก พระเจ้าปเสนทิโกศลก็ตรัสถามอำมาตย์ว่า พระเหล่านี้ไปไหนกัน ก็ได้รับกราบทูลให้ทรงทราบว่า พระไปฉันตามบ้านของผู้ใจบุญ พระองค์เองก็ทรงดำริว่า ชาวบ้านเขาทำบุญกัน พระองค์ก็จะทำบุญบ้าง พระองค์ทำบุญแข่งกับชาวเมือง ชาวเมืองมีอย่างนี้ พระองค์ก็มีอย่างนี้ พระองค์เป็นพระเจ้าแผ่นดิน ต้องทรงทำบุญให้หนักกว่าชาวเมืองเสียอีก จนถึงกับว่าเกิดการถวายอสทิสทาน (ทานที่ไม่เหมือนกับของใครอื่น) กันขึ้นในครั้งนั้น

อสทิสทาน แปลว่า **ทานที่ไม่มีใครเสมอเหมือน** คือ ถ้าชาวบ้านจัดอย่างนี้ เช่น เลี้ยงพระหนึ่งหมื่นรูป พระเจ้าปเสนทิโกศลก็ทรงเลี้ยงพระหมื่นกว่าอีก โดยให้จัดของถวายซึ่งล้วนแต่เป็นของดี ๆ ทั้งสิ้นถึง ๕๐๐ ที่ ชาวเมืองก็เอาของอย่างดีอีก อัครมเหสีของพระเจ้าปเสนทิโกศล ชื่อนางมัลลิกาเป็นแม่งานใหญ่ เดิมพระนางมัลลิกานี้เป็นหญิงบ้านนอก แต่ฉลาดมาก เมื่อพระเจ้าปเสนทิโกศลทรงหนีทัพตอนแพ้พระเจ้าอชาตศัตรูเสด็จมายังกรุงสาวัตถี สมัยนั้น ได้ยินเสียงหญิงสาวคนหนึ่งกำลังร้องเพลงอยู่ ฟังไพเราะ เลยทรงนำนางมาเป็นพระมเหสีในภายหลัง

พระนางมัลลิกานั้นฉลาดมากได้แนะนำพระเจ้าปเสนทิโกศลให้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าหลาย ๆ ครั้ง ในการแข่งกันถวายอสทิสทาน พระนางมัลลิกาทรงดำริว่าเราสู้ชาวบ้านไม่ได้ เพราะชาวบ้านมีมากเหลือเกิน เราจะจัดสิ่งที่เรียกว่า ชาวบ้านทำไม่ได้ คือ เอาช้างมา ๕๐๐ เชือก มายืนถือฉัตรให้ภิกษุเวลานั่งฉันและให้หญิงสาวในวังมาช่วยในงานเลี้ยงพระ ชาวบ้านจะเอาหญิงสาวในวังมาได้อย่างไร ช้างก็ไม่มี ก็เลี้ยงพระกันใหญ่โต เผอิญมีช้างตัวหนึ่งเจ้าพนักงานจัดลงกับพระภิกษุองค์ใดไม่ได้ เพราะเป็นช้างที่ดุมากไม่รู้จะเอาไปไว้ใกล้พระรูปใด กลัวจะทำร้ายเอา นอกจากจะเอาไปไว้ใกล้พระองคุลิมาลเท่านั้น ช้างเมื่อไปอยู่ใกล้พระองคุลิมาลเท่านั้นก็เชื่องเลย พระองคุลิมาลตอนนั้นไม่ได้ดุร้ายอะไรอันใดเลยเพราะท่านสำเร็จเป็นพระอรหันต์แล้ว

เพราะฉะนั้น พระองคุลิมาลท่านคงมีอะไรดีหลายอย่าง ในยุคหลังแม้น้ำมนต์ของพระองคุลิมาลก็ทำให้คลอดบุตรง่าย ถ้า

ใครไปบ้านของพระองคุลิมาลในปัจจุบันซึ่งเป็นปราสาทร้าง ในกรุงสาวัตถีซึ่งอยู่ใกล้บ้านอนาถปิณฑิกเศรษฐี ตอนหลังไม่ทราบว่าทำไมเขาทำเป็นโพรงให้นักท่องเที่ยวเดินลอดเอาไว้ข้างล่าง เขาบอกว่าถ้าใครลอดใต้โพรงนี้ โรคภัยไข้เจ็บจะหายหมด ในปัจจุบันผู้ที่ไปไหว้พระในอินเดีย เมื่อมาถึงปราสาทร้าง ที่ถือว่าเคยเป็นบ้านเดิมของพระองคุลิมาล ก็มักจะมุดเดินลอดผ่านอุโมงค์นี้กันเกือบทุกคน

พระองคุลิมาล ท่านศักดิ์สิทธิ์ สถานที่ที่ท่านนั่งไม่ว่าตรงไหนก็ถือกันว่าศักดิ์สิทธิ์ ช้างมายืนถือฉัตรให้พระ ถือฉัตรสีขาว (ร่ม) ช้างก็มายืนถือนิ่งอยู่ แล้วก็มีหญิงสาวชาววังมานั่งพัดให้พระอีก ทานอย่างนี้ชาวบ้านจะชนะได้อย่างไร ก็ต้องแพ้ ทานอย่างนี้เรียกว่า**อสทิสทาน-ทานที่ไม่มีใครเหมือน**

เมื่อชาวบ้านนิมนต์พระมาฉันเป็นประจำ พระเจ้าแผ่นดินก็คิดว่าจะนิมนต์พระมาฉันในวังเป็นเวลา ๗ วัน และจะนิมนต์พระพุทธเจ้ามาฉันเป็นประจำในวังด้วย พระพุทธเจ้าตรัสว่า *“พระพุทธเจ้าทั้งหลายจะมารับอาหารบิณฑบาตของใครเป็นประจำไม่ได้ เพราะชาวบ้านทั้งหลายก็อยากจะทำบุญกับพระพุทธเจ้าทั้งนั้น”*

พระเจ้าปเสนทิโกศลก็กราบทูลว่าขอนิมนต์ภิกษุใดก็ได้ให้เป็นหัวหน้านำพระมาฉันในวังเป็นจำนวน ๕๐๐ รูป พระพุทธเจ้าก็ทรงมอบให้พระอานนท์เป็นหัวหน้าเข้าไปในวัง พระอานนท์ท่านคุ้นเคยในวัง และได้สอนธรรมะแก่พระนางมัลลิกาบ้าง

ในตอนแรกๆ พระเจ้าแผ่นดินทรงถวายทานด้วยพระองค์เอง พอเกิน ๗ วันแล้ว พระองค์ไม่ได้สั่งชาววัง เพื่อพวกคนในวังจัดอาหารถวายพระ เมื่อพระเจ้าแผ่นดินไม่ได้ทรงรับสั่ง ชาววังก็ไม่กล้าจัดอาหาร พระมาถึงนั่งรออยู่เห็นว่าไม่มีใครถวายพากันกลับวัดหมด วันต่อไปมานั่งรออีก ก็กลับวัดอีก เมื่อเกิน ๓ วัน ก็ไม่มีพระอื่นมาเลย เว้นแต่พระอานนท์ เพราะไม่มีใครใส่บาตร คนในวังก็ไม่กล้ากราบทูลพระเจ้าปเสนทิโกศลๆ ก็ทรงลืม เพราะทรงมีงานมาก

ต่อมา เหลือพระอานนท์องค์เดียวเท่านั้น พระอานนท์เป็นคนอดทน ต้องการรักษาศรัทธาของพระราชา เขาไม่ใส่บาตรท่านก็มา เพราะทางชาววังนิมนต์ไว้แล้ว ในวันหนึ่ง พระเจ้าปเสนทิโกศลก็ตรัสถามว่าพระรูปอื่นไปไหนหมด เหลือพระอานนท์องค์เดียว พระอานนท์ตอบว่า พระไม่มีความคุ้นเคยก็เลยไม่มา พระเจ้าปเสนทิโกศลก็ทรงไม่พอพระทัย โดยไม่ทรงทราบว่าพระองค์นั้นผิดที่ปล่อยให้พระรออยู่ถึง ๓ วัน โดยที่พระองค์ไม่มาทรงบาตร และคนในวังก็ไม่กล้าใส่เลยแม้แต่คนเดียว

พระเจ้าปเสนทิโกศลไปกราบทูลพระพุทธเจ้าว่า *“พระคุณเจ้าไม่เห็นแก่เกียรติของพระองค์ ไม่มาเลยทั้ง ๕๐๐ รูป ทั้งๆ ที่นิมนต์ไว้แล้ว”* พระพุทธเจ้าทั้งๆ ที่รู้อยู่ก็ตรัสว่า *“สาวกของอาตมาคงไม่คุ้นเคยกับพระองค์ เพราะเหตุนั้นจึงไม่ไป”*

ตระกูลที่ภิกษุควรเข้าไปและไม่ควรเข้าไป

เมื่อพระเจ้าปเสนทิโกศลเสด็จกลับไปแล้ว พระพุทธเจ้า จึงตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า

"ภิกษุทั้งหลาย ตระกูลที่ประกอบด้วยองค์ ๙ ภิกษุยังไม่เข้าไปแล้ว ก็ไม่ควรเข้าไป และครั้นเข้าไปแล้ว ก็ไม่ควรนั่งใกล้ ตระกูลที่ประกอบด้วยองค์ ๙ เป็นไฉน ? ตระกูลที่ประกอบด้วยองค์ ๙ เหล่านี้ คือ ๑. เขาไม่ต้อนรับด้วยความพอใจ ๒. ไม่อภิวาทด้วยความพอใจ ๓. ไม่ให้อาสนะด้วยความพอใจ ๔. ซ่อนของที่มีอยู่ของเขาไว้ ๕. เมื่อของมีอยู่มาก ก็ให้แต่น้อย ๖. เมื่อมีของประณีต ก็ให้ของเศร้าหมอง ๗. ให้โดยไม่เคารพ ไม่ให้โดยความเคารพ ๘. ไม่นั่งใกล้เพื่อฟังธรรม ๙. เมื่อกล่าวธรรมอยู่เขาก็ไม่ยินดี

ภิกษุทั้งหลาย ตระกูลที่ประกอบด้วยองค์ ๙ เหล่านี้แล ภิกษุยังไม่เข้าไปแล้ว ก็ไม่ควรเข้าไป และครั้นเข้าไปแล้วก็ไม่ควรนั่งใกล้

ภิกษุทั้งหลาย ตระกูลที่ประกอบด้วยองค์ ๙ ภิกษุยังไม่เข้าไปก็ควรเข้าไป และเมื่อเข้าไปแล้ว ก็ควรนั่งใกล้ ตระกูลที่ประกอบด้วยองค์ ๙ เป็นไฉน? ตระกูลที่ประกอบด้วยองค์ ๙ เหล่านี้คือ ๑. เขาต้อนรับด้วยความพอใจ ๒. อภิวาทด้วยความพอใจ ๓. ให้อาสนะด้วยความพอใจ ๔. ไม่ซ่อนของที่มีอยู่ของเขาไว้ ๕. เมื่อของมีมาก ก็ให้มาก ๖. เมื่อมีของประณีต ก็ให้ของประณีต ๗. ให้โดยเคารพ ไม่ให้โดยไม่เคารพ ๘. เข้าไปนั่งใกล้เพื่อฟังธรรม ๙. เมื่อกล่าวธรรมอยู่ เขาก็ยินดี

ภิกษุทั้งหลาย ตระกูลที่ประกอบด้วยองค์ ๙ เหล่านี้แล ภิกษุยังไม่เข้าไป ก็ควรเข้าไป และครั้นเข้าไปแล้ว ก็ควรนั่งใกล้"

พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงต้องการเป็นพระญาติ กับพระพุทธเจ้า

พระเจ้าปเสนทิโกศล มาทรงดำริว่า เมื่อพระองค์ไม่คุ้นเคยกับพระสงฆ์ ทำอย่างไรจึงจะคุ้นเคยได้ เพราะพระสงฆ์เคารพพระพุทธเจ้า เราจะให้พระสงฆ์เข้ามาฉันในวัง เพื่อจะคุ้นเคย เราจะต้องเป็นญาติกับพระพุทธเจ้าให้ได้ วิธีเป็นญาติกับพระพุทธเจ้าก็ต้องไปขอเจ้าหญิงจากศากยวงศ์ สักองค์หนึ่งมาเป็นพระชายา

พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงส่งสาส์นไปขอธิดาเจ้าศากยะ

ในที่สุดพระเจ้าปเสนทิโกศลซึ่งคุมแคว้นสักกะอยู่ด้วย จึงส่งสาส์นไปถึงแคว้นสักกะ ในสมัยนั้นแคว้นสักกะพระเจ้าสุทโธทนะได้ปรินิพพานไปแล้ว เมื่อชนมายุ ๘๐ พรรษา ผู้ที่ขึ้นครองราชย์ในตอนนั้น ก็คือพระมหานามะพี่ชายของพระอนุรุทธะ ขึ้นครองราชย์เป็นใหญ่อยู่

เจ้าศากยะให้ธิดานางทาสีแก่พระเจ้าปเสนทิโกศล

เมื่อได้รับสาส์นจากพระเจ้าปเสนทิโกศลว่าต้องการเจ้าหญิงหนึ่งองค์ พวกศากยวงศ์เป็นคนที่ถือทิฏฐิจัด และแรงมาก คิดว่าสกุลวงศ์ของเราไม่เคยที่จะไปเกี่ยวกับสกุลวงศ์อื่นในด้านการแต่งงานเลย นอกจากโกลิยวงศ์และศากยวงศ์เท่านั้น ฉะนั้นจะส่งเจ้าหญิงที่บริสุทธิ์ไปไม่ได้ ก็ประชุมกัน และในที่สุดพระเจ้ามหานามะจึงให้ส่งบุตรสาว ที่เกิดจากนางทาสีคือ**พระนางวาสภขัตติยา** ซึ่งเป็นเจ้าหญิงที่สวยคนหนึ่ง แต่ไม่ใช่เกิดจากพระอัคร

มเหสี จึงให้ส่งพระนางไป เพราะจะส่งเจ้าหญิงที่บริสุทธิ์ทั้ง ๗ ชั่วโคตรไปไม่ได้ เพราะเขาถือว่าเป็นผู้บริสุทธิ์มาก พวกศากยวงศ์นี้ถือตัวมาก ก็ให้ลูกนางทาสี แต่ว่าเกิดจากพระมหานามะไปถวาย

พระเจ้าปเสนทิโกศลส่งคนไปรับเจ้าสาว พร้อมทั้งสั่งว่า *"ต้องเอาเจ้าหญิงที่เสวยพระกระยาหารร่วมกันกับพระมหานามะ"* คือเขาถือตัวไม่เสวยร่วมกับทาสี ก็ส่งคนไปดูด้วย พระมหานามะก็ทำท่าว่าร่วมเสวยกับลูกนางทาสีนี้ ซึ่งจริงๆ แล้วไม่ได้เสวยเลย เพียงแต่ทำท่าไปอย่างนั้นเอง ทั้งๆ ที่พระมหานามะนั้นสำเร็จสกทาคามีแล้วก็ยังถือตัว แสดงว่ามานะเป็นกิเลสที่อยู่ลึก ในที่สุดก็ทรงส่งเจ้าหญิงองค์นี้ไป ซึ่งจริงๆ แล้วก็เป็นพระราชธิดาของพระมหานามะเอง ซึ่งก็จัดว่าใหญ่อยู่ เพียงแต่พระมารดาเป็นนางทาสีเท่านั้นเอง

เมื่อมาถึงเมืองสาวัตถี พระเจ้าปเสนทิโกศลได้ทรงแต่งตั้งนางเป็นอัครมเหสี เพราะถือว่าเป็นเจ้าหญิงที่บิดามารดาบริสุทธิ์เจ็ดชั่วโคตร โดยไม่ทราบว่าเขาย้อมแมวมาขายให้ ต่อมาพระนางวาสภขัตติยาได้ประสูติพระโอรส พระเจ้าปเสนทิโกศลต้องการเอาใจเจ้าศากยว่าตอนนี้พระองค์เป็นญาติกับพระพุทธเจ้าแล้ว ภิกษุสงฆ์ก็คงมาคุ้นเคยกับพระองค์แล้ว และมาในวังประจำและคงไม่หนีแล้ว จึงขอให้ทางพระเจ้าตาทรงตั้งชื่อให้เป็นศิริมงคลพระญาติวงศ์ในศากยวงศ์ก็ปรึกษากันว่า พระนางวาสภขัตติยาคงเป็นที่โปรดปรานของพระเจ้าปเสนทิโกศล ควรจะตั้งชื่อลูกคนนี้ว่า วัลลภะ ซึ่งแปลว่า คนที่โปรดปราน เป็นที่โปรดปราน จึงบอกให้ตั้งชื่ออย่างนี้

พวกทูตคงฟังผิด เมื่อกลับมาก็กราบทูลว่าเขาให้ตั้ง ชื่อพระโอรสนี้ว่า วิฑูฑภะแทนที่จะเป็นวัลลภะ ซึ่งก็แปลไม่ได้ พระเจ้าปเสนทิโกศลก็ให้ตั้งชื่อตามนี้ วิฑูฑภะก็ทรงเติบโตขึ้นตามลำดับ โดยได้รับการเลี้ยงดูแบบราชกุมาร

วิฑูฑภะเสด็จเยี่ยมศากยสกุล

วิฑูฑภะทรงเห็นเด็กคนอื่น ๆ มีคนส่งของมาจากยายตา แต่พระองค์ไม่มีใครส่งของมาบ้างเลย จึงทูลถามพระมารดาว่า ทำไมไม่เห็นมีใครส่งของมาบ้างเลย พวกญาติฝ่ายแม่น่ะ พระมารดาก็ทรงตอบว่าคงอยู่ไกลจึงไม่มีใครส่งมา ถ้าอย่างนั้นพระองค์จะไปเยี่ยมสักทีหนึ่ง อยากจะไปเยี่ยมให้ถึงแคว้นสักกะสักครั้งหนึ่ง พระมารดารู้แล้วว่าพวกศากยะนั้นถือตัวมาก ถ้าพระโอรสไปเห็นอะไรเข้าเดี๋ยวจะอันตรายมาก จึงส่งข่าวไปก่อนว่าพระโอรสจะเสด็จไป ขอให้ต้อนรับให้ดี อย่าทำให้เกิดความเคืองแค้นพระทัยขึ้นจะอันตราย

พวกศากยะพอทราบข่าวเช่นนั้นก็คิดว่า ถ้ายกมือไหว้วิฑูฑภะแล้ว จะเสียชื่อเสียเกียรติ เพราะอายุน้อยและต่างวรรณะ จึงทรงดำริว่า พวกศากยะที่มีอายุมากกว่า นั้นต้อนรับได้ เพราะพระวิฑูฑภะต้องยกมือไหว้ แต่พวกศากยะที่อายุน้อย ถ้าอยู่ก็ต้องไหว้วิฑูฑภะเป็นการเสียเกียรติ พวกศากยะนี้มีมานะแรง จึงให้ศากยะที่มีอายุน้อยทั้งหมดให้ออกไปจากเมือง ไม่ให้เหลือแม้แต่คนเดียว

เมื่อวิฑูฑภะเสด็จมาถึง พวกศากยะก็ทำเป็นต้อนรับแสดงความยินดีว่าเป็นหลานรัก พระมหานามะก็ต้อนรับใหญ่โต

วิฑูฑภะก็มีแต่ไหว้เขา ไม่มีใครไหว้พระองค์เลยสักคนหนึ่ง เพราะว่าเป็นเด็กกว่าเพื่อน จึงถามว่าทำไมไม่มีใครบ้างที่เป็นเด็ก ๆ รุ่นราวคราวเดียวกับพระองค์ พวกศากยะก็ตรัสบอกว่าพวกเด็ก ๆ ตอนนี้มีธุระออกไปต่างจังหวัดกันหมด พวกศากยะ ได้ต้อนรับอยู่ ๗ วัน วิฑูฑภะก็ทรงยกทัพกลับ เมื่อวิฑูฑภะเสด็จไปแล้ว พวกศากยะ ก็สั่งให้ล้างที่ที่วิฑูฑภะนั่งด้วยนมสด โดยบอกว่าลูกของนางทาสีนั่งตรงนี้เป็นอัปมงคล ล้างไปบ่นพึมพำไป ว่ามานั่งทำให้เสียชื่อหมด

วิฑูฑภะทรงอาฆาตพวกเจ้าศากยะ

เผอิญนายทหารพระเจ้าวิฑูฑภะคนหนึ่งลืมดาบ จึงกลับมาเอา จึงได้ยินคนพูดถึงเรื่องวิฑูฑภะอยู่ จึงถามว่าด่าใคร เขาก็ตอบว่า ก็ลูกของนางทาสีมานั่งนะซิ ไม่รู้หรือว่าวิฑูฑภะเป็นลูกของนางทาสี จึงเล่าเรื่องให้ฟังว่า แคว้นโกศลถูกย้อมแมวขาย นายทหารก็นำไปพูดทั่วไปในกองทหาร วิฑูฑะภะได้ทรงฟังก็ทรงแค้นมาก จึงทรงผูกใจเจ็บ ว่าเออพวกศากยะ เอาน้ำนมมาล้างที่นั่งของเรา แต่เราจะเอาเลือดในลำคอของพวกนี้มาล้างที่นั่งเรา ความแค้นของคนมันมี เขาเป็นลูกกษัตริย์เช่นกันมาดูถูกเขา นี่คือตัวมานะ มานะว่าฉันเป็นกษัตริย์ไปดูถูกคนอื่นเขา แล้วในที่สุด เมื่อวิฑูฑภะเสด็จกลับไปแล้ว ก็ยังแค้นอยู่ อยากยกกองทัพมาทำลายแคว้นสักกะ แต่ทำไม่ได้ เพราะพระเจ้าปเสนทิโกศลยังทรงพระชนม์ชีพอยู่

ทีฆการายนะแก้แค้นแทนลุงสำเร็จ

วันหนึ่งพระเจ้าปเสนทิโกศล ได้เสด็จไปเยี่ยมนิคมของพวกศากยะชื่อเมทฬุปะ ดังกล่าวในแคว้นสักกะ ทรงเครื่องกษัตริย์เต็มยศ ถึงแม้จะอายุ ๘๐ แล้ว พระองค์ก็ยังทรงม้าคล่องเพราะท่านลดความอ้วน ตามที่พระพุทธเจ้าแนะนำให้ พระองค์เสด็จไปกับกองทหาร แต่ทรงนำเสนาบดีทีฆการายนะไปด้วย เมื่อจะเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าพร้อมเครื่องรบครบครันนั้นไม่ดี จึงถอดเครื่องกษัตริย์มอบให้ทีฆการายนะเสนาบดีเก็บไว้แล้ว เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าในพระอารามแห่งนั้น

ทีฆการายนะมหาเสนาบดีก็ได้โอกาส จึงนำเครื่องกษัตริย์นี้ไปมอบให้วิฑูฑภะและยกวิฑูฑภะเป็นกษัตริย์ แล้วสั่งปิดประตูเมืองไม่ให้พระเจ้าปเสนทิโกศลเข้า ยึดอำนาจจากพระราชบิดา เพราะเสนาบดีทีฆการายนะแค้นพระเจ้าปเสนทิโกศล ที่ฆ่าลุงของตน แต่ยังหาวิธีแก้แค้นไม่ได้ จึงใช้วิธีนี้ ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในตอนนี้ผู้ต้องการรายละเอียดก็ขอให้ค้นดูได้จากธัมมเจติยสูตร[๑]

พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงสิ้นพระชนม์ชีพอย่างคนอนาถา

พระเจ้าปเสนทิโกศล เมื่อออกมาจากวัดจึงถามว่าทหารไปไหนหมดก็ทรงทราบว่า วิฑูฑภะพากลับไปหมดแล้ว จึงทรงม้าเสด็จไปกรุงสาวัตถี ด้วยม้าคู่ใจ เมื่อเสด็จไปถึงประตูวัง พระองค์

---

๑ พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑๓ มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ หน้า ๕๐๖

ก็เสด็จเข้าวังไม่ได้ เพราะกรุงสาวัตถีถูกยึดเสียแล้ว พระเจ้าปเสนทิโกศล มีนางทาสีผู้รับใช้ตามมาคนเดียว พระองค์จึงทรงขึ้นม้าพร้อมด้วยนางทาสี แล้วตรัสว่า เราจะต้องเอาหลานของเรามาแย่งราชสมบัติคืนมาให้ได้ แล้วทรงขี่ม้าตรงไปยังกรุงราชคฤห์ซึ่งอยู่ทางใต้ของกรุงสาวัตถี ระยะทางประมาณ ๗๐๐ กิโลเมตร พระองค์ชรามากแล้ว ด้วยความอ่อนเพลีย เมื่อเสด็จมาถึงตัวเมืองราชคฤห์แล้ว ก็เสด็จเข้าเมืองไม่ได้ เพราะประตูเมืองเขาปิดแล้วในเวลากลางคืน ก็บรรทมหลับอยู่ ณ ศาลาหน้าประตูเมือง ไม่มีผู้ใดรู้จัก ก็เลยสิ้นพระชนม์อยู่หน้าประตูเมืองนั่นเอง เพราะความอ่อนเพลียและเพราะลมและแดดในการเสด็จมาทางไกล ตอนเช้านางทาสีเห็นเข้าก็ร้องไห้ คร่ำครวญว่าผู้มีศักดิ์ใหญ่พระราชาแห่งตน มาสิ้นพระชนม์อย่างไม่มีที่พึ่งอย่างนี้ ได้มีผู้ส่งข่าวเข้าไปในกรุงราชคฤห์ พระเจ้าอชาติศัตรูก็ทรงจัดการงานพระศพ เพราะพระเจ้าปเสนทิโกศลเป็นลุงของพระองค์เอง เพราะเป็นพระเชษฐาของพระมารดาของพระองค์เอง

พระเจ้าวิฑูฑภะทรงแก้แค้นพวกศากยะ

วิฑูฑภะเมื่อทรงได้โอกาส เพราะมีกองทัพใหญ่แล้วก็ไม่ทรงกลัว พระเจ้าอชาติศัตรูเช่นกัน และได้นายทหารใหญ่ที่ควบคุมอยู่ จึงทรงยกกองทัพจะไปหวังจะฆ่าพวกศากยวงศ์ไม่ให้เหลือ เพราะถ้าเอาไว้เป็นเหตุให้เกิดความเคืองแค้นในใจตลอดเวลา เมื่อทรงยกกองทัพไป พระพุทธเจ้าทรงทราบก็เสด็จเหาะไปทางอากาศ พอเสด็จถึงก็ทรงประทับนั่งใต้ต้นไม้มีเงาปรุโปร่ง ใกล้

กรุงกบิลพัสดุ์ พระเจ้าวิฑูฑภะอยู่ใต้ต้นไทรมีร่มเงา เมื่อทรงทอดพระเนตร ก็เห็นพระพุทธเจ้าประทับอยู่ตรงนั้น ตัวเองมีความเคารพอยู่แล้ว ก็เข้าไปกราบทูลถามว่า ทำไมพระองค์มาประทับอยู่ใต้ต้นไม้ที่มีเงาแดดอย่างนี้ ขอเชิญพระองค์มานั่งใต้ต้นไทรที่มีร่มเงาเรียบดีกว่า พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า "ช่างเถิดมหาบพิตร เงาของพระญาติเป็นของเย็น" พระเจ้าวิฑูฑภะก็ทรงทราบได้ทันทีว่า พระพุทธเจ้า เสด็จมาก็เพื่อจะป้องกันพระญาติก็เสด็จกลับ แม้พระพุทธองค์ ก็เสด็จกลับวัดพระเชตวันเช่นกัน พอความแค้นเกิดขึ้นมาพระเจ้าวิฑูฑภะก็ทรงยกกองทัพมาอีก โดยได้เสด็จยกกองทัพไปกรุงกบิลพัสดุ์ถึง ๓ ครั้ง พระพุทธเจ้าก็ไปนั่งตรงนั้นอีก ก็ถามว่าทำไมมานั่งตรงนี้พระพุทธองค์ก็ตรัสว่า "เงาพระญาตินั้นร่มเย็น" วิฑูฑภะยกกองทัพกับอีก ครั้งที่สาม เพราะแค้นยังไม่หาย ต้องฆ่าให้หมด เอาเลือดพวกศากยะมาล้างที่นั่งให้ได้

แต่เมื่อพระเจ้าวิฑูฑภะเสด็จไปอีกเป็นครั้งที่ ๔ พระพุทธองค์ทรงพิจารณาแล้วว่า ศากยวงศ์นี้เราไม่อาจจะห้ามกรรมที่เขาได้ทำไว้ในชาติปางก่อนได้ เพราะพวกเขาเคยปล่อยยาพิษลงในแม่น้ำ ทำให้ปลาตายเป็นจำนวนมาก กรรมจะต้องถึงแน่นอนแล้วห้ามไม่อยู่ พอวิฑูฑภะยกทัพเสด็จเข้าไปล้อมกรุงกบิลพัสดุ์ ซึ่งมีกำแพงถึง ๓ ชั้น ใหญ่โตมาก (เดี๋ยวนี้ก็ยังมีกำแพง ๓ ชั้นซ้อนกันอยู่) ตีกำแพงชั้นนอก แล้วก็ตีกำแพงชั้นใน ซึ่งตีเข้าไปไม่ใช่ของง่าย

ตอนนั้นพวกศากยะเป็นผู้รักษาศีล ไม่ฆ่าคน ได้ใช้ธนูยิงผ่านหูพวกทหารเข้าไปบ้าง เข้าทางรักแร้บ้าง ไม่ให้ถูกตัว ไม่ให้

ตาย ยิงธนูไปแสดงวิธีรบต่าง ๆ ขู่เพื่อให้กองทัพของวิฑูฑภะกลัว แต่ยิงแล้วไม่เห็นถูกใคร

พระวิฑูฑภะตรัสว่า ไหนว่าพวกศากยะถือศีล ๕ ไม่ฆ่าใคร แล้วทำไมมาทำร้ายทหารของพระองค์ นายทหารคนหนึ่งกราบทูลว่า *"ไม่มีใครตายเลย ลองนับดูสิ ทหารยังอยู่ครบเหมือนเดิม"* เจ้าชายวิฑูฑภะทรงสั่งล้อมกรุงกบิลพัสดุ์ไว้รอบทุกด้านหมด กองทหารก็ยิ่งใหญ่ โดยสั่งจับทุกคน ฆ่าให้หมด เว้นคนเดียวคือพระเจ้าตามหานามะเท่านั้น นอกนั้นฆ่าให้หมด เอาเลือดในลำคอมาล้างที่นั่งที่พวกศากยะมาดูถูกพระองค์ให้หมด

พวกคนที่หนีได้ก็หนีไป เพราะว่าจะฆ่าคนก็ถือศีลจึงไม่อยากฆ่า ถ้าเขาจับได้ เขาก็ถามชื่อก่อน เพราะไม่ใช่ศากยวงศ์เสียทั้งหมด บางคนเป็นทาสก็มี ถ้าเป็นทาสก็ไม่ฆ่า เขาฆ่าอย่างเดียว คือศากยวงศ์เท่านั้น คนอื่นที่มาจากเมืองอื่น พวกเป็นทาสเป็นกรรมกร เป็นเศรษฐีถ้าไม่ใช่ศากยวงศ์ก็ไม่ฆ่า จึงถามชื่อก่อนว่าชื่ออะไร เป็นศากยวงศ์ใช่ไหม ถ้าตอบใช่ก็สำเร็จโทษเสีย บางคนเป็นศากยวงศ์กำลังยืนถือหญ้าอยู่ เขาถามว่าศากยวงศ์ใช่ไหม ก็ตอบว่าไม่ใช่ นี่คือหญ้าก็รอดชีวิต เขาจึงเรียกศากยหญ้า พวกนี้ไม่ได้โกหกแต่หัวไว

บางคนยืนถือไม้อ้ออยู่ เมื่อเขาถามว่า ศากยวงศ์ใช่ไหม ก็ตอบว่าไม่ใช่ นี่ไม้อ้อ พวกนี้จะรอดชีวิต นอกนั้นตายหมด ที่หนีไปเมืองอื่นก็มี ซึ่งก็เป็นกรรมของเขา เมื่อวิฑูฑภะฆ่าพวกศากยะได้สมใจแล้ว ก็เสด็จยกทัพกลับ

ตอนนี้อยากจะชี้ให้ท่านทั้งหลายเห็นว่า การที่ศากยวงศ์ถูกฆ่านั้น เพราะกรรมในอดีตด้วย และกรรมในปัจจุบันคือดูหมิ่นดูถูกคนอื่นเขาด้วย ดูหมิ่นดูถูกอย่างแรง คือไม่ยอมร่วมกินเลยแม้แต่กับลูกของตนเอง พระวิฑูฑภะทรงสั่งจับพระเจ้าตาออกไป ตรัสว่าวันนี้ให้เชิญพระเจ้าตามาเสวยร่วมกัน พระเจ้ามหานามะทรงมีทิฏฐิอย่างแรง ไม่ยอมร่วมเสวยพระกระยาหารกับพระเจ้าวิฑูฑภะ ก็ทรงกระโดดลงในสระน้ำ เพื่อจะให้ตายเสียพ้นๆ ไป พอเสด็จลงไปในสระ ความที่พระองค์ไม่มีเวรไม่มีกรรมในด้านการฆ่าผู้อื่น คงอยากหนีให้พ้นมากกว่า พอลงไปในสระ ปรากฏตามประวัติว่า ได้ไปเจอพญานาคซึ่งเคยเป็นเพื่อนกันมาแต่ชาติก่อน พญานาคจึงเชิญไปอยู่เมืองนาค

พระเจ้าวิฑูฑภะสิ้นพระชนม์ในแม่น้ำพร้อมกองทหาร

พระเจ้าวิฑูฑภะ ก็ทรงรับสั่งให้คนตามหาพระเจ้าตา ใช้ไฟส่องหาทั่วหมดในสระทั้งคืนก็ไม่พบ จึงไม่ได้เสวยพระกระยาหารกับพระเจ้าตา ก็ได้ทรงเลี้ยงกันเองกับทหารภายในกองทัพที่สามารถเอาชนะพวกศากยะได้ และได้ยึดทรัพย์สมบัติมาอย่างมหาศาล เนื่องจากกรรมที่ได้สร้างไว้ขณะนั้น น้ำในแม่น้ำอจิรวดีแห้งอยู่ เป็นแม่น้ำที่ไหลผ่านกรุงสาวัตถี ต้นน้ำนี้อยู่ในเทือกเขาหิมาลัย ถ้าฝนตกมากเท่าไร ผู้อยู่ตามทางด้านนี้จะไม่เห็น เพราะว่าตกทางเหนือ พวกกองทหารเมื่อปราบศึกเสร็จก็มาพักค่ายที่กลางแม่น้ำซึ่งมีสันดอน ทหารบางพวกก็บอกว่าเรานอนที่สันดอนดีกว่าสบายดี บางคนก็บอกว่านอนบนฝั่งดีกว่าสบายดี

น้ำก็ไหลไปตามปกติ ช่วงนั้นยังไม่หลาก พวกที่อยู่กลางสันดอนคนใดที่ไม่มีเวรมีกรรมจะถูกมดกัน ก็หนีขึ้นมานอนบนฝั่ง พวกที่นอนบนฝั่งถูกมดกัดก็หนีลงไปนอนที่สันดอน พอตกดึกน้ำป่าไหลหลากมาอย่างแรงพวกที่อยู่บนสันดอน รวมทั้งพระวิฑูฑภะด้วยถูกกวาดลงทะเลหมด ที่ว่าลงทะเลนั้นระยะทางไม่ใช่น้อยตั้งแต่สาวัตถีจนออกอ่าวเบงกอลทางนี้ไกลมากกว่าพันกิโล และอาจจะตายอยู่แถบนั้นก็ได้ หรือลอยลงทะเลบ้าง เพราะน้ำเหนือจากเทือกเขาหิมาลัยหลากลงมาแรงมาก

เมื่อพระเจ้าวิฑูฑภะสิ้นพระชนม์แล้ว แคว้นโกศลก็ไม่มีพระเจ้าแผ่นดิน พระเจ้าอชาติศัตรูก็ทรงเข้ามายึดครองแคว้นนี้ไว้ บรรดาภิกษุทั้งหลายต่างก็สนทนากันว่า พระเจ้าวิฑูฑภะน้ำหลากรวมทั้งกองทหารล้มตายไปก็สมควรแล้ว เพราะไปฆ่าผู้คนมากมายแต่พวกเจ้าศากยะไม่สมควรตายเพราะไม่ได้ฆ่าคนเลย ทำไมจึงต้องตาย จึงพากันมากราบทูลถามพระพุทธเจ้า พระองค์ตรัสว่าทุกคนตายเหมาะสมกับกรรมที่ตนเองทำไว้ทั้งสิ้น กรรมของเจ้าศากยะก็คือเคยปล่อยยาพิษลงไปในแม่น้ำ ทำให้ปลาตายไปมากมาย

ชาวโลกถือว่าเชื้อสายฝ่ายบิดาสำคัญกว่า

ในตอนแรกที่พระเจ้าวิฑูฑภะกลับมารายงานต่อพระเจ้าปเสนทิโกศล ตามที่ทหารพูดกันว่า พระเจ้าวิฑูฑภะเป็นลูกของนางทาสี พระมารดาที่เป็นลูกพระมหานามะนั้นเกิดจากนางทาสีไม่ใช่เกิดจากอัครมเหสี พระเจ้าปเสนทิโกศล เมื่อทรงทราบก็ทรงน้อยพระทัยสั่งถอดพระนางวาสภขัตติยาให้เป็นหญิงธรรมดา สั่ง

ถอดวิฑูฑภะออกด้วย พระวิฑูฑภะจึงแค้นมาก พระเจ้าปเสนทิโกศลเข้าไปทูลถามพระพุทธเจ้าว่า เจ้าศากยวงศ์ไม่น่าจะทำกับพระองค์ ดังนี้ พระพุทธเจ้าก็ตรัสว่า เจ้าศากยะทำกรรมเช่นนี้ไม่สมควร ธรรมดาเมื่อจะให้ ก็ควรให้ธิดาที่มีชาติเสมอกัน พระองค์ตรัสว่า *"มหาบพิตร อาตมาขอทูลถามพระองค์ว่า พระนางวาสภขัตติยานั้นเป็นธิดาของขัตติยราช ได้อภิเษกในพระราชมณเฑียรของขัตติยราช ฝ่ายวิฑูฑภะกุมารก็อาศัยขัตติยราชนั้นประสูติแล้ว ธรรมดาสกุลฝ่ายมารดาจะทำอะไรได้ สกุลฝ่ายบิดานั่นแหละสำคัญ"* ซึ่งก็หมายความว่านางวาสภขัตติยานั้นเป็นธิดาของพระมหานามก็เป็นศากยราชซึ่งก็เป็นกษัตริย์ แล้วเมื่อมาอภิเษกสมรสกับพระองค์ พระองค์เองก็เป็นกษัตริย์ การถือของคนในสมัยโน้นถือว่าเชื้อของบิดาสำคัญกว่า เชื้อมารดาไม่สำคัญ

พระพุทธเจ้าทรงยกนิทานประกอบหลายเรื่อง ทรงชี้ให้เห็นว่า บางคนเป็นคนจัณฑาลแท้ ๆ ก็สามารถขึ้นครองราชย์ได้ก็เพราะว่า ฝ่ายบิดาของเขาเป็นใหญ่ ในที่สุด พระพุทธเจ้าทรงตรัสว่า *"โบราณบัณฑิตทั้งหลายได้พระราชทานตำแหน่งอัครมเหสีแก่หญิงยากจนชื่อกัฏฐหาริกา (หญิงหาบฟืน) และพระกุมารที่เกิดจากท้องของนางนั้นๆ ก็ได้เป็นพระเจ้าพาราณสี หมายความว่า พระเจ้าพาราณสีองค์หนึ่งยกตำแหน่งอัครมเหสีให้แก่หญิงหาบฟืน แต่ว่าลูกของหญิงหาบฟืนคนนี้ ในที่สุดได้เป็นพระเจ้าพาราณสี เรื่องนี้มีปรากฏมาแต่อดีตกาลมาแล้ว จึงถือว่าเชื้อสายฝ่ายบิดานั้นสำคัญกว่าฝ่ายมารดา ดังนั้น พระองค์ไม่ควรเสียพระทัยไป เพราะว่าพระมหานามนั้นก็เป็นกษัตริย์ พระองค์เองก็*

เป็นกษัตริย์ พระวิฑูฑภะก็ถือว่าเป็นเชื้อกษัตริย์” พอพระเจ้าปเสนทิโกศลได้ฟังดังนั้นก็ทรงคืนตำแหน่งให้แก่พระนางวาสภะขัตติยาและพระเจ้าวิฑูฑภะตามเดิม

สัตว์ทั้งหลายย่อมเป็นไปตามกรรมของตน

เพราะฉะนั้น เรื่องที่ปรากฏในที่นี้ ก็ขอย้ำเพิ่มเติมว่า แม้พระเจ้าวิฑูฑภะจะได้รับการคืนตำแหน่งให้เป็นอุปราชตามเดิมแล้วและในที่สุดก็แก้แค้นได้สำเร็จที่พระองค์ถูกดูถูก แต่ด้วยอำนาจกรรมที่ได้ทำไว้ จึงถูกน้ำหลากพาลงทะเลไปหมด ในตอนนั้นภิกษุทูลถามพระพุทธเจ้าว่า เจ้าศากยะนั้นไม่สมควรตาย พระวิฑูฑภะต่างหากที่สมควรตายเพราะทำชั่วไว้มาก

พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่าพวกศากยะก็สมควรตายเหมือนกัน พระองค์ทรงตรัสว่า *“ภิกษุทั้งหลาย เมื่อมโนรถของสัตว์ทั้งหลายเหล่านี้ยังไม่ถึงที่สุดแล้ว มัจจุราชก็ตัดชีวิตอินทรีย์ให้จมลงในสมุทรคืออบายดุจห้วงน้ำใหญ่ ท่วมทับชาวบ้านที่หลับไหลอยู่”* หมายความว่าเจ้าศากยในปางก่อนนั้นได้โปรยยาพิษลงในแม่น้ำและกรรมนี้ก็ตามเขามา บางคนก็ไม่รู้ว่ากรรมติดตามเขามา นอนเฉยไม่รู้ตัวเหมือนกับว่ามนุษย์นอนอยู่ในบ้านเฉย ๆ ไม่รู้ตัวเมื่อน้ำหลากมาพากันลงทะเลหมด แต่นี่มนุษย์ทำความชั่วโดยไม่รู้ตัวกรรมที่หลากมาเหมือนน้ำ นำบุคคลนั้นไปสู่อบายได้

พระพุทธเจ้าจึงตรัสเป็นคาถาในตอนนี้ว่า

“พระยามัจจุราช ย่อมนำคนที่มีใจข้องอยู่
ในอารมณ์ต่าง ๆ ซึ่งเลือกเก็บดอกไม้เที่ยวไป

เหมือนห้วงน้ำ ที่พัดพาชาวบ้านที่กำลังหลับไหล ไป (สู่มหาสมุทร) ฉะนั้น"

ในข้อนี้หมายความว่า คนในโลกนี้เป็นจำนวนมาก หลงใหลอยู่กับชีวิต หลงใหลอยู่กับทรัพย์สมบัติ เหมือนว่าจะไม่แก่และไม่ตาย เพลิดเพลินอยู่ในกามคุณสุข ในที่สุด พอความตายมาถึง ก็มาลากคอไปเหมือนกับบอกว่า พอแล้ว เจ้าไม่ต้องนำอะไรไปเลย เพราะเหมือนกับคนหลับซึ่งกำลังนอนหลับอยู่ ห้วงน้ำใหญ่ก็พาลงทะเลหมด คนเรากำลังนอนหลับด้วยการไม่ทำความดี มัวทำแต่ความชั่ว ห้วงน้ำคือกิเลสไหลมา แล้วซัดลงไปสู่อบายภูมิ คือเกิดเป็นสัตว์เดรัจฉาน เปรตหรือเป็นอสุรกาย เพราะความหลงเหล่านั้นซัดบุคคลเข้าไปสู่ภพภูมินั้น ๆ

ความร้ายแรงของการดูหมิ่น

ฉะนั้น จึงขอสรุปในตอนนี้ว่า ***อติมานะ*** *การดูหมิ่นซึ่งเป็นอุปกิเลสข้อหนึ่ง ในอุปกิเลส ๑๖ อัน เป็นข้อที่ ๑๔ นั้น มองดูแล้วว่าไม่ค่อยร้ายแรง แต่เมื่อเกิดอติมานะ ก็ทำให้ฆ่าคน ถ้าไม่ฆ่าคน แต่ทำให้ตนเองถูกฆ่า เพราะตัวอติมานะนี้*

ดังนั้น กิเลสทุกชนิด อย่าคิดว่าไม่สำคัญ แม้แต่นิดเดียวก็ก่อความทุกข์ความเดือดร้อนให้ทั้งสิ้น ซึ่งท่านกล่าวว่าเหมือนกับขี้ แม้แต่นิดเดียวก็เหม็น ไม่ใช่นิดเดียวแล้วจะไม่มีอันตราย กิเลสทุกชนิดถ้าอยู่ในใจก็ทำความเดือดร้อนได้ทั้งสิ้น คนที่ฉลาดนั้นจึงพยายามที่จะกำจัดจุดเสียออกจากตัวให้ได้ แล้วเพิ่มส่วนดีเข้าไปในตน ถ้าทำได้อย่างนี้ก็ถือว่า ใจของผู้นั้นจะปลอดจาก

อุปกิเลสข้อนั้นๆ และจะถึงความสงบสุข ไม่ใช่แต่ในปัจจุบันอย่างเดียว แต่ในชาติต่อ ๆ ไป จนเข้าสู่นิพพานด้วย และไม่ใช่เฉพาะตัวเองอย่างเดียว แต่ยังทำสังคมคนอื่นให้เกิดความสงบสุขด้วย เพราะสนิมในใจนั้น ถูกถอนออกไปตามกำลังของการปฏิบัติ.

๑๕. มทะ
ความมัวเมา

อุปกิเลส ข้อที่ ๑๕ คือ มทะ ความมัวเมา อุปกิเลสข้อนี้ฟังดูแล้วไม่ค่อยเข้าใจชัด แต่ถ้าขยายความแล้ว จะเห็นว่า มทะ ความเมา เกิดจากโมหะที่ปิดบังตัวปัญญา ทำให้คนหลงติด เมื่อมีการหลงติดก็เกิดความเมาขึ้น ความเมาของมนุษย์นั้นมีอยู่ ๒ ชนิด คือ

๑. เมาทางกาย

๒. เมาทางใจ

เมาทางกาย มีลักษณะมึนเมา **เมาทางใจ** มีลักษณะมัวเมา

ท่านทั้งหลาย เคยเห็นคนเมาแล้ว ทั้งเมาทางกาย ทั้งเมาทางใจ ความเมาของคนที่เมาทางกายก็เพราะว่าใจมันเมาแล้วจึงเป็นเหตุให้กายเมา เพราะใจไปติดในสิ่งนั้นด้วยความหลงเพราะมัวเมา อย่างเช่นคนเมาเหล้า นี้เรียกว่าเมาทางกาย เมาหมากหรือยันหมาก เป็นเมาทางกาย เมาบุหรี่หรือเมายาบ้า เมากัญชา หรือเมายาบางชนิดก็มีอาการซึม เมาอาหาร ก็ง่วงนอน บางคนเมาแล้วก็มึน เพราะฉะนั้น เขาจึงพูดให้เต็มว่า **“มึนเมา”** เมาทางกายเป็นเหตุให้มึน แล้วก็มึนเมา แล้วก็เซไปเซมา เพราะมีลักษณะของความเมา คนที่เดินเซไปเซมา ไม่ตรงทางนั้น ก็เพราะว่าร่างกายของเขาเซไปเซมา เช่น คนเมาเหล้า

จิตที่เซไปเซมา เวลานั่งกรรมฐานก็เหมือนกับคนเมา ดังที่หลวงปู่แหวน สุจิณฺโณ ท่านกล่าวว่า **"ในการทำกรรมฐานนั้นอย่าให้เป็นธรรมเมา แต่ให้เป็นธรรมโม"** ธรรมเมาของหลวงปู่แหวนนั้นหมายความว่า คนเวลานั่งกรรมฐานนั้นคิดไปข้างหน้า เซไปข้างหน้า คืออนาคต คิดไปข้างหลัง ละห้อยหาก็เซไปข้างหลัง เรียกว่าเมา นั้นท่านเรียก ธรรมเมา ท่านว่า อย่าให้เป็นธรรมเมา แต่ให้เป็นธรรมโม คือจับปัจจุบันให้อยู่ก็เป็นธรรมะ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช ในหลวงองค์ปัจจุบันทรงชอบพระทัยคำนี้ พระองค์ตรัสว่า **"อย่าให้เป็นธรรมเมา แต่ให้เป็นธรรมะ"**

คนเมาโดยทั่วไปจะเซ ดังที่อนุศาสนาจารย์ท่านหนึ่ง คือ **พ. เอกสุข เจริญรัตน์** เล่าให้ฟังว่าท่านเองได้เดินทางไปจังหวัดปัตตานี เมื่อประมาณ ๔๐ ปีมาแล้ว ได้ไปถามคนที่นั่นว่าจะสังเกตได้อย่างไรระหว่างไทยพุทธกับไทยอิสลาม คนเช่นไรคือไทยพุทธ คนเช่นไรคือไทยอิสลาม เพราะหน้าตาคล้าย ๆ กัน เขาบอกว่าสังเกตดูไม่ยาก **เวลาเดินจะเห็นชัด** ถ้าเดินเซไปเซมา ข้างถนนนั้นไทยพุทธ ถ้าเดินปกตินั้นไทยอิสลาม แสดงว่ายี่ห้อของไทยพุทธนั้นคือเมาเหล้า ส่วนไทยอิสลามนั้นไม่ค่อยกินเหล้า นาน ๆ จึงจะมี ถ้าเราเอาเหล้าให้ชาวไทยอิสลามกิน เขาบอกว่าไม่ได้เขาเป็นอิสลาม ถ้าเป็นชาวพุทธ ใครเอาเหล้ามาให้กินชื่อว่าชื่นใจเป็นกันเอง เพราะฉะนั้นจึงได้เมากันทั่วไปหมด แล้วก็เป็นการผิดศีลด้วย เมาเหล้ายังมีวันจาง เมายาเมาอะไรต่าง ๆ เช่น นักมวยเมาหมัด ก็ซึมเลย พอถูกหมัดแรงเข้า นี่ก็เป็นการเมากายเช่นกัน แต่

ว่าระหว่างเมากายกับเมาทางด้านจิตใจนี้ **การเมาด้านจิตใจมีความร้ายแรงมากกว่า** เพราะมันเป็นกิเลส เมากายไม่ใช่กิเลส คือมึนเมาไม่ใช่กิเลส แต่มัวเมาเป็นกิเลสนั้นร้ายแรงมากกว่า

ฉะนั้น บางคนเมาเหล้า เมายา เมาอะไรก็ตามไม่นานก็หาย แต่ถ้าคนเราเมายศ เมาตำแหน่ง เมาลาภ เมาชีวิต เมาสรรเสริญเหล่านี้หายยากหรือแทบไม่หายเอาเลย เพราะไม่รู้ตัวว่าเมาเสียด้วยซ้ำ คนที่เมาเหล้า เขารู้ตัวว่าเขาเมา แต่คนเมากิเลสนี่ไม่รู้ตัวว่าตัวเองเมา เพราะฉะนั้นจึงเมาเช้าเมาเย็น เมากลางคืน เมากลางวัน เมาตลอดปี นักกลอนท่านจึงแต่งไว้ว่า **"อันเมาเหล้าเช้าสายก็หายไป แต่เมาใจนี้ประจำทุกค่ำคืน"**

พวกเราเกือบทุกคนก็เมา ที่มันต้องเมาเพราะเรื่องอะไรบ้างที่ทำให้เราเมา ก็คือ **เมาลาภ ยศ สุข สรรเสริญ** ทำให้เราเมา และยังเมาในกามคุณ เมาในรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส เมาในทางใจ นี้คือความมัวเมาของมนุษย์ แล้วยังมีความเมาที่พระพุทธเจ้าตรัสสอน คือ**ไม่ให้เมาในชีวิต** ดังตรัสไว้ในปัญจอภิณหปัจเวกขณะ (คือธรรมที่ควรนำมาพิจารณาเนื่องๆ ๕ ประการ) เพราะเมื่อคนเมา **คือ เมาในวัย เมาในความไม่มีโรค เมาในชีวิต** นี่ก็เมา

เพราะฉะนั้น เราจะเห็นคนเมาประเภทนี้มาก พอเมาแล้วจะทำให้ลืมตัว อย่างพวกที่ติดในสิ่งต่างๆ ไม่ว่าติดลาภสักการะ ติดยศ ติดอะไรก็ตาม ท่านเหล่านี้เมาทั้งสิ้น ทำไมจึงเมา เพราะโมหะเข้าปิดบัง เมื่อโมหะเข้าปิดบังจึงมองไม่เห็นโทษของมัน เช่น คนติดเหล้า เพราะโมหะเข้าปิด ก็เลยชอบดื่มเหล้า

บางคนไม่ใช่เมาอะไรมากมาย แต่เมาหนัง เมาละคร เมาลิเก เที่ยวตามดูพระเอกลิเก นางเอกหนังหรือนางเอกละคร ไปเที่ยวติดเขาจนลืมตัว แล้วถ้าหากไม่ได้ดูก็ไม่ได้ เพราะติดเสียแล้ว จึงเมาไปเที่ยวติดตามเขาเป็นกลุ่ม เพราะมันเมา คือมัวเมา

ในเรื่องความเมานี้ยังมีอีกมาก เช่น บางคนเมาแสตมป์ ติดแสตมป์ บางคนเมาหมากรุก นั่งโขกกันตลอดทั้งรุ่ง ไม่ได้หลับได้นอนกัน

เมื่อเมาก็เกิดเหตุวุ่นวาย อย่างเมารัก บางคนก็ถึงตาย เมื่อเมามาก ๆ ก็ติดโรคกันมามากมาย รักคนหนึ่งไม่พอ รักคนสอง คนสาม คนสี่ บางคนก็ถูกเสียบเอา หรือบางคนเมามาก เขาก็เอาน้ำกรดสาดหน้า ทำให้เจ็บแสบและเสียโฉม

บางคนเมาพระเครื่อง พอได้เอาพระเครื่องมานั่งส่องดูแล้วก็นั่งยิ้มคนเดียว ไม่ได้หลับได้นอนเลยทั้งคืน เมากัญชายังมีวันสร่าง แต่พวกนี้เมาไม่หยุด คนบางคนก็เมาทรัพย์สมบัติ เมาแล้วติด ติดทรัพย์สมบัติ แล้วเห่อด้วย บางคนมีลาภสักการะมาก แล้วก็เป็นห่วงทรัพย์สมบัติมาก เพราะมันเมา พยายามกอดไว้ บางทีตัวจะตายก็ไม่ยอมละหรือถูกแย่งก็ไม่ยอมทิ้ง เขาจึงถูกฆ่าตายก็มี เพราะเขาชิงเอาไม่ได้ เป็นการเมาลาภสักการะ

พระสงฆ์ก็เช่นกันเมื่อบวชเข้ามา บางรูปไม่ยอมศึกษาเล่าเรียนเท่าที่ควร ไปติดลาภสักการะ พอติดลาภสักการะเข้าก็เมา เพราะมันเพลิน มีผู้คนถวายของมาก ปัจจัยก็มาก เลยไม่ยอมศึกษาเล่าเรียน ทำกรรมฐานก็ไม่ทำ เพราะมัวเมาทั้งวันทั้งคืน พอเมาเข้ามาก ๆ ก็ทำให้ตัวเองเสื่อมจากคุณธรรม พระพุทธเจ้าจึง

ตรัสไว้ว่า **"ลาภสกฺกาโร กาปุริสํ หนฺติ – ลาภสักการะฆ่ากาบุรุษเสีย"** กาบุรุษคือคนดำ คนชั่ว พอเมามาก ๆ เข้าก็ลืมตัว ชาวบ้านบางคนเอาเงินทองไปใช้ในทางสุรุ่ยสุร่าย เสียหายมากมายเพราะมันเมามาก

ความดำรงมั่นของพระศาสนา

พระพุทธเจ้าได้ตรัสตอบพระสารีบุตรที่ทูลถามว่า *"พระศาสนาจะดำรงมั่นอยู่ได้นานเพราะอะไร หรือพรหมจรรย์จะดำรงมั่นอยู่ได้นานเพราะอะไร"*

พรหมจรรย์ในที่นี้คือตัวศาสนา ในสมัยที่พระพุทธเจ้ายังไม่ได้บัญญัติพระธรรมวินัย ได้ทรงเรียกศาสนาของพระองค์ว่า **"พรหมจรรย์"** คือใน ๒๐ พรรษาแรกที่เรียกว่า ปฐมโพธิกาล พระพุทธเจ้ายังไม่บัญญัติพระวินัย มีแต่คำสอนคือพระธรรมอย่างเดียว มีแต่ศีล สมาธิ ปัญญา จึงเรียกคำสอนของพระองค์ว่าพรหมจรรย์ คือประพฤติอย่างประเสริฐ เมื่อพระสารีบุตรทูลถามพระองค์ว่า**พรหมจรรย์** คือ ศาสนา จะดำรงมั่นอยู่ได้เพราะอะไร

พระพุทธเจ้าตรัสว่า *"เพราะบัญญัติพระวินัย และพระสงฆ์สวดปาฏิโมกข์"*

พระสารีบุตรจึงทูลขอให้พระองค์บัญญัติพระวินัยเสีย แล้วพระสงฆ์จะได้สวดปาฏิโมกข์ พรหมจรรย์จะได้มั่นคง

พระพุทธเจ้าตรัสว่า *"ยังก่อนสารีบุตร ในขณะนี้ยังไม่ควรที่จะบัญญัติสิกขาบท ตราบใดที่พระสงฆ์ยังไม่เป็นหมู่ใหญ่หนึ่ง ตราบใด ที่อาสวัฏฐานิยธรรม คือ กิเลสยังไม่เกิดมากในหมู่สงฆ์*

หนึ่ง และตราบใดที่ลาภสักการะยังไม่มีมากในหมู่สงฆ์หนึ่ง ตราบนั้นยังไม่ควรบัญญัติสิกขาบท”

พระในสมัยแรกๆ ยังมีไม่มาก และส่วนมากเป็นพระอรหันต์ การบัญญัติพระวินัย ไม่ให้ฆ่าสัตว์ ไม่ให้ลักทรัพย์ เป็นต้น ไม่ต้องไปห้ามท่าน และท่านก็ไม่ได้ผิดอะไรเลย จะไปห้ามเสียทั้งหมดทำไม ท่านไม่ได้กินเหล้าแล้วจะไปห้ามพระไม่ให้กินเหล้า ซึ่งท่านไม่ได้กินเหล้าสักองค์หนึ่ง ท่านเป็นพระอรหันต์ ก็ไม่ควรบัญญัติพระวินัย แต่ถ้าเรื่องยังไม่เกิด คือความประพฤติผิดยังไม่มีในหมู่สงฆ์ ไปบัญญัติสิกขาบทเข้า ผู้ที่เข้ามาบวชใหม่ ก็จะพากันคิดว่า ตนตั้งใจว่าจะพบความสงบสุขในศาสนานี้ แต่มาห้ามโน้นห้ามนี่ ยังไม่มีใครได้ทำผิดอะไรเลย ก็ไปห้ามเสียหมด เมื่อยังไม่มีพระทำผิด จะไปห้ามเสียก่อนทำไม

ต่อมา เมื่อย่างเข้ามัชฌิมโพธิกาล (คือหลังจากพระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้ว ๒๐ ปี) ภิกษุสงฆ์มาก ลาภสักการะเกิดขึ้นมาก พระพุทธองค์ก็ทรงบัญญัติพระวินัย เพราะพระสงฆ์ติดลาภสักการะเป็นเหตุให้ทำผิดต่างๆ มากขึ้น และแย่งลาภสักการะกันเพราะมัวเมา เมามากก็ทำลายศาสนา ทำให้ความวุ่นวายเกิดขึ้นในสังฆมณฑล ทำให้พระสงฆ์อยู่ไม่ได้นาน เพราะสักการะทำคนให้เมา

คนหนุ่มสาวบางคน พ่อแม่เป็นห่วงเพราะเมา เมารัก ไปติดบ้านโน้น บ้านนี้ ผู้ชายบางคนไปติดที่โน้นที่นี้ไม่ยอมกลับบ้าน ค่ำคืนก็ยังไม่กลับเพราะเมาอยู่ มัวเมาไปเที่ยวติดสาวบ้านโน้น สาวบ้านนี้ ผู้หญิงบางคนก็ไปติดชายบ้านโน้นชายบ้านนี้ พ่อแม่

ก็หวั่นใจ เพราะลูกมัวเมาเสียแล้ว เมามากๆ ก็เสียคน เสียตัว ถูกฆ่าตายก็มีเพราะเมา

ท่านทั้งหลายจะพบคนเมาติดทรัพย์สมบัติ บางคนก็ติดเอามากๆ คนที่ติดก็คือคนเมา เพราะกิเลสมันทำให้ติด เมื่อติดแล้วก็เอาออกยาก เพราะมันเมาเสียแล้ว อย่างคนติดเหล้า เลิกยาก คนติดบุหรี่ก็เลิกยาก เพราะฉะนั้น ชาวบ้านโดยทั่วไปค่อนข้างเมา พระบางรูปก็เมาเหมือนกัน แต่ถ้าพูดถึงในด้านการติด ชาวบ้านจะมีเครื่องบำรุงให้เมามาก ท่านจึงบอกว่าชาวบ้านทั่วไปที่เมามี ๓ ประเภท คือ **๑. ปุตโต คีเว มีบุตรผูกคอ ติดลูก ๒. ภริยา หัตเถ มีภรรยาผูกมือ ๓. ธนปาเท ทรัพย์ผูกเท้า** เพราะติดทรัพย์ ไม่มีเครื่องผูกภายนอก แต่ถ้าจิตมันเมาแล้ว มันถูกมัดเอาไว้ ไม่มีโซ่ตรวน แต่ตัวเมามัดไว้

ดังคำโคลงบทหนึ่งที่ท่านได้กล่าวไว้ในโคลงโลกนิติว่า

มีบุตรบ่วงหนึ่งเกี่ยว พันคอ
ทรัพย์ผูกบาทาคลอ หน่วงไว้
ภรรยาเยี่ยงอย่างปอ รึงรัด มือนา
สามบ่วงใครข้ามได้ จึงพ้นสงสาร

ความเมานั้นมีมาก คือ

เมารูปก็ไปติดรูปเขา

เมากลิ่น ก็ไปติดเรื่องกลิ่น เช่น บางคนต้องซื้อน้ำหอมแพงๆ โอดิโคโลญจากฝรั่งเศส เพราะมันเมากลิ่น

เมารส จะกินอาหารก็ไปกินไกลๆ เสียค่ารถ ค่าเรือ เพราะมันเมา จะกินอะไรสักอย่างก็มากมาย พวกกินเหล้าก็เมาในรสของเหล้า

เมาเสียง คือ อยากจะฟังสเตริโอ อยากจะฟังเสียงเพราะ ๆ อยากจะฟังอะไรก็ไปซื้อมาแพง ๆ เขาแสดงอะไรที่ไหนก็ไป ฟังเพลงร๊อคเพลงอะไรที่เขาร้องอยู่ตามโรงต่าง ๆ ก็เต้นไปกับเขาด้วย เป็นพวกเมา บางคนถึงกับต้อง เซไปเซมา มองดูแล้วมันผิดปกติ แต่เขาคิดว่า เขาปกติ ถ้าคนสูงอายุ มองดูแล้วทุเรศทุรัง เพราะคนพวกนี้เมาอย่างน่าเป็นห่วงและอย่างน่าสงสาร

เมาสัมผัส อยากได้บ้านสวย ๆ ก็ยอมไปกู้เงินซื้อมา อยากได้รถยนต์นั่งสบาย ๆ ก็ไปซื้อมาแพง ๆ กู้หนี้ยืมสินเขาเพราะมันเมา อยากนั่งที่สบาย ๆ อยากได้เสื้อผ้านุ่งห่มสบาย ๆ ไปซื้อมาแพง ๆ เพื่อจะให้สมกับความอยากที่ตัวเองเมา แล้วใจก็เมาเพราะใจก็ไปติดสิ่งเหล่านี้

รวมเรียกว่า **เมาในกามคุณ** กามคุณปกติมี ๕ แต่จะเอากามคุณ ๖ เข้าด้วย คือติดในลาภ ยศ สุข สรรเสริญ ใจมันเมาติดอยู่ในสิ่งเหล่านี้

ความเมาของมนุษย์ที่เห็นชัดก็คือ ลาภ ยศ สุข สรรเสริญ แต่ถ้าเสื่อมลาภ เสื่อมยศ นินทา ทุกข์ อันนี้ไม่เมา จะเมาเฉพาะฝ่ายที่เป็นอิฏฐารมณ์ แต่ที่เป็นอนิฏฐารมณ์ไม่เมา ติดในเรื่องลาภ ติดในเรื่องยศ อยากได้ยศอย่างนั้น อยากได้ยศอย่างนี้ เขาก็สมมุติให้แค่นั้นเอง แต่ก็เข้าไปติดยศตำแหน่งต่าง ๆ ที่จริงแล้วบางคนเขาหลอกให้ทำงานจึงมอบตำแหน่งให้ จึงให้คนเป็นจำนวนมากติดอยู่ในตำแหน่งต่าง ๆ

แม้สุขก็เช่นกัน พวกนั่งสมาธิบางคนก็ติดสุข เมาไม่อยากขึ้นสู่วิปัสสนา ติดสุขเสียแล้ว เขาเรียกสมาธิหัวตอ พวกติดสุขนี่

ไปไหนก็ไม่ได้ นั่งสมาธิติดสุขอยู่แค่นี้ ขึ้นวิปัสสนาไม่ได้ เพราะมันเมาสุข

แต่บางคนเมาสรรเสริญ พอเขายอเข้าหน่อยหรือยอเข้ามาก ๆ ว่าเก่งอย่างนั้นเก่งอย่างนี้ ก็ติดคำเยินยอ เช่น ยอว่าสวย แท้ที่จริงไม่ได้สวยมากอะไรเลย เมื่อเขายอเข้า ก็ยิ้มน้อยยิ้มใหญ่ แท้ที่จริงบางคนถูกเขาหลอก จึงเมาและเมาไม่มีวันสร่างทั้งไม่รู้ตัวว่าเมาด้วย เป็นเพราะใจมันเมา ไม่รู้ว่ากี่วันกี่เดือน ก็ยังเมาอยู่ เขาว่ามีความรู้มาก หรือหาว่าดี ว่าเก่ง ก็เมาเพลินไปกับคำเยินยอ พวกเมาประเภทนี้ บางคนจะถูกหลอกด้วย และไม่รู้ตัวเพราะเมา จึงถูกหลอกได้ง่าย เงินก็หมด สมบัติอะไรๆ ก็หมด ชื่อเสียงก็หมด เพราะความเมา ทำให้ไม่รู้ตามความเป็นจริง

พระพุทธเจ้าจึงสอนไว้ในอภิณหปัจจะเวกขณะว่า ให้พิจารณาความจริงของชีวิต ๕ ประการทุกวัน เพื่อกันความเมา โดยเฉพาะ ๓ ข้อแรก คือ

๑. เรามีความแก่เป็นธรรมดา ล่วงพ้นความแก่ไปไม่ได้

๒. เรามีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา ล่วงพ้นความเจ็บไข้ไปไม่ได้

๓. เรามีความตายเป็นธรรมดา ล่วงพ้นความตายไปไม่ได้

๔. เราจำต้องพลัดพรากจากบุคคลและสิ่งของที่เรารักเราชอบทั้งสิ้น

๕. เรามีกรรมเป็นของ ๆ ตน เราทำดีต้องได้ดี เราทำชั่วต้องได้ชั่ว

ถ้าไม่พิจารณาสิ่งเหล่านี้ มนุษย์จะเมา คือ

เมาในวัย โดยคิดว่าตอนนี้เรายังหนุ่มแน่น ยังสาวไม่ต้องเร่งทำความดี ค่อยทำความดีตอนแก่ ค่อยเข้าวัดตอนแก่ จึงพาเที่ยวเล่นสนุก ปล่อยชีวิตให้ผ่านไปโดยไร้ค่า ถ้าไปดูตามหน้าโรงแรม โรงหนังโรงละคร ซุปเปอร์มาร์เก็ต ส่วนใหญ่เป็นพวกเมาเกือบทั้งนั้น ที่เดิน ๆ กันทั่วไปแถบนั้น ไม่ยอมเข้าวัดเข้าวาเพราะมัวแต่ไปเที่ยวเพราะเมาอยู่ในวัยของตัวเอง คิดว่าเราค่อยทำดีตอนแก่ คนจะตายตอนแก่หรือตอนมีโรคนั่นแน่เสียเมื่อไหร่ มัวแต่เมาอยู่ เขาเรียกเมาในวัย เมื่อเมาในวัย ก็ไม่ทำความดี ไม่หลีกหนีความชั่ว เพราะเมาไม่เห็นว่าอะไรผิดอะไรถูก

เมาในความไม่มีโรค บางคนคิดว่าไม่ต้องรักษาร่างกายอะไรมาก เราก็แข็งแรง ตอนนี้ไม่เป็นไร นอนดึกหน่อยก็ไม่เป็นไร ปล่อยชีวิตทรุดโทรมหน่อยก็ไม่เป็นไร เพราะเรายังไม่มีโรคภัยไข้เจ็บ ในที่สุดก็ต้องป่วยเจ็บ เพราะมัวเมาในความไม่มีโรคของตัวเอง คนไหนที่ไม่มีโรคมักจะดูถูกคนอื่น หาว่าคนโน้นอ่อนแอ ขี้แยชอบเข้าโรงซ่อมบ่อย ๆ แล้วตัวเองไม่รู้จักรักษาตัว บางคนพอป่วยก็ตายเลย เพราะไม่เคยได้เจ็บได้ป่วย มัวแต่เมาในชีวิตอยู่ ถ้าหากว่าเคยเจ็บป่วยบ้างก็ไม่เมามาก เพราะมันเตือนใจเราอยู่

เมาในชีวิต โดยคิดว่าชีวิตของเราคงอยู่ได้นาน ตอนนี้ยังไม่ตาย เพราะยังไกลต่อความตาย จึงไม่ต้องเร่งทำความดี ก็เลยเมาในชีวิต ปล่อยชีวิตให้เที่ยวเพลินไป ไม่ยอมทำความดี ใครบอกให้ทำความดีก็ไม่อยากจะทำ โดยคิดว่า เรายังอยู่อีกนาน ยังไม่เป็นไร แต่มนุษย์เราจะตายจากโลกนี้ไปเสียเมื่อไหร่ก็ได้

พระพุทธเจ้าจึงตรัสสอนเตือนว่า

"อชฺเชว กิจฺจมาตปฺปํ โก ชญฺญา มรณํ สุเว

น หิ โน สงฺครนฺเตน มหาเสเนน มจฺจุนา.

แปลว่า **ควรรีบทำความดีเสียแต่ในวันนี้ทีเดียว ใครเล่า**

จะรู้ได้บ้างว่า ความตายจะมีวันนี้หรือพรุ่งนี้

เพราะว่าไม่มีใครเลย ที่จะหน่วงเหนี่ยวทัดทาน

พญามัจจุราช คือ ความตายที่มีอำนาจมาก

นั้นได้"

นี่คือสอนให้ตัดเรื่องเมา ถ้าเราพิจารณาให้ดี เราจะไม่เมาในทรัพย์ ไม่เมาในยศ ไม่เมาในชีวิต ดังพระราชนิพนธ์คำกลอนของพระปิยมหาราช (ร. ๕) ว่า

ยศและลาภ หายไป ไม่ได้แน่

มีเพียงแต่ ต้นทุน บุญกุศล

ทรัพย์สมบัติ ทิ้งไว้ ให้ปวงชน

แม้ร่างตน เขาก็เอา ไปเผาไฟ

เมื่อเจ้ามา มีอะไร มาด้วยเจ้า

เจ้าจะเอา แต่สุข สนุกไฉน

เจ้ามามือเปล่า เจ้าจะ เอาอะไร

เจ้าก็ไป มือเปล่า เหมือนเจ้ามา

นี้เป็นคำเตือนของพระพุทธองค์เกี่ยวกับชีวิตของเรา การที่เราไปดูคนแก่ คนเจ็บ คนตาย จะทำให้เราสร่างเมา ไม่เช่นนั้นจะเมาไม่หยุด การที่เราถูกด่าเสียบ้าง มันดีกว่าเขาสรรเสริญทั้งวัน การที่เราทุกข์เสียบ้าง ดีกว่าสุขอยู่ตลอดไปเพราะติดสุขจึงทำ

ให้เมา การที่เราหิวเสียบ้างดี กว่าอิ่มอยู่ตลอดทั้งวัน การที่เราถูกถอดยศลดตำแหน่งลงเสียบ้าง หรือไม่ได้เสียบ้าง มันทำให้คนไม่เมา

พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า แม้ได้ยศก็ไม่พึงเมา ดังพระบาลี ว่า **"ยโส ลทฺธา น มชฺเชยย ได้ยศแล้วไม่พึงเมา"** บางคนพอได้เป็นผู้ใหญ่บ้านหรือกำนันก็เมาแล้ว ได้ยศหรือแหน่งอะไรแล้วก็เมาลืมบ้านลืมช่อง ลืมตัวด้วย ลืมญาติลืมมิตร เพราะมันเมา เมาในยศตำแหน่ง เมาเพลินในสิ่งต่าง ๆ เมื่อจิตมัวเมาแล้วก็เกิดสนิมขึ้นในใจ พอเกิดสนิมแล้ว มันก็กัดใจเหมือนสนิมเหล็ก เพราะฉะนั้นกิเลสเป็นสนิมในใจ ตัวนี้ต้องระวังให้มาก

คนเมาเหล้า เมายา เมาหมัด ยังสร่างได้ แต่เมายศเมาตำแหน่ง เมาทรัพย์สมบัติ เมาสรรเสริญ เป็นความเมาที่ซึมแล้วก็ไม่รู้ตัว พาไปสู่นรก หรือไปสู่ความเสื่อมได้ง่าย

ฉะนั้น ต้องสร่างเมาให้ได้ด้วยการไม่ลืมตน ด้วยความไม่ประมาท ด้วยการเร่งทำความดี หลีกหนีความชั่วเสีย สิ่งไหนที่เป็นความชั่วให้เอาออกเสีย สิ่งไหนที่เป็นความดีให้เอาใส่เข้ามาแล้วความเมานั้นจะค่อย ๆ ลดลง และหมดไปในที่สุด

แต่เราต้องทำลายความเมาให้หมดหรือให้เบาบางลงมิฉะนั้นแล้ว ความเมาจะต้องติดอยู่ในใจของเรา เพราะความเยื่อใยด้วยอำนาจกิเลสยังมีอยู่ คนที่สร่างเมาได้หมดคือพระอรหันต์เพราะทำลายตัวโมหะได้หมด สำหรับเราทั้งหลายต้องค่อยเป็นค่อยไป แต่เมื่อสร่างเมาได้มากเท่าไหร่ ใจก็เบิกบาน คลายความงมงายลงได้มากเท่านั้น

เพราะฉะนั้น ขอให้เราทั้งหลายพิจารณาดูว่า อะไรทำให้เราเมา ก็พยายามเลิกละสิ่งเหล่านั้นเสีย ให้สร่างเมาออกไปให้ได้ ใจจะพบความสุข ความเบิกบาน ทำให้เราไกลห่างจากความทุกข์ ความเดือดร้อน อันเกิดจากความเมา.

๑๖. ปมาทะ
เลินเล่อ

คำว่า **ปมาทะ** แปลว่า **เลินเล่อ** หรือถ้าแปลให้ชัด คือ **ประมาท** ส่วนอุปกิเลสข้อที่ ๑๕ ท่านใช้คำว่า มทะ คือ มัวเมา เมาในชีวิต เมาลืมตัว อย่างที่อธิบายมาแล้วในข้อที่ ๑๕ นั้น คือ เมาทั่วไป ส่วนเมาประเภทเลินเล่อ นี้แรงกว่ามัวเมาในข้อ ๑๕ เพราะมันประมาทเสียแล้ว

ความประมาท ก็คือ **ความเลินเล่อ** ภาษาไทยเรียกว่า **เลินเล่อ** ภาษาบาลีถ้าแปลทับศัพท์ **ประมาท** คนที่ประมาท ย่อมเสื่อม ย่อมพบความเดือดร้อน วุ่นวาย บางทีก็เสียชีวิตเพราะความประมาท อย่างเช่น คนขับรถด้วยความประมาท คนเดินทางด้วยความประมาท คนใช้ปืนด้วยความประมาท คนกินยาด้วยความประมาท คนกินอาหารด้วยความประมาท คนสร้างตัวด้วยความประมาท เพราะความประมาททำให้บุคคลเดือดร้อนได้มาก

คนประมาทที่เห็นได้ชัด คือ ตกอยู่ในอบายมุข คนที่ตกอยู่ในอบายมุขนั้นตกอยู่ในความประมาทแน่นอน คือ **กินเหล้า เล่นการพนัน คบคนชั่วเป็นมิตร เที่ยวกลางคืน เที่ยวดูการเล่น ขี้เกียจทำการงาน** พวกนี้ประมาททั้งสิ้น

แต่ถ้าตามศัพท์ของคำว่า ปมาทะ ประมาทนี้ท่านแปลโดยพยัญชนะ คือ แปลตามศัพท์ว่า **การที่จิตปราศจากสติ** เรียกว่า **ความประมาท** คือ ถ้าสติไม่อยู่กับเนื้อกับตัวก็ถือว่าประมาท แต่

ถ้ามีความหมายแค่นี้คนจะงง เพราะพวกเรานี้เผลอเรื่อย ถ้าเผลอเรื่อยก็ประมาท แต่ประมาทในประเภทนี้เขาไม่จัดเป็นกิเลส เช่นเราลืมของ สติไม่อยู่กับเนื้อกับตัว ถือว่าเราประมาทก็ไม่ได้ เพราะมันลืม จำคนหรือสิ่งของหรือจำวิชาการไม่ได้ก็เพราะมันลืม หรือลืมกุญแจ ลืมอย่างโน้นลืมอย่างนี้ จะหาว่าเราประมาทไม่ได้ เพราะมันเป็นธรรมชาติ เพราะอะไร เพราะเหตุที่ว่า **สัญญาไม่เที่ยง** แล้วเราจะให้มันเที่ยงตลอดไปได้อย่างไร อย่างนี้จะจัดเข้าในความประมาทไม่ได้ มันเป็นธรรมชาติ แต่บางคนนั้นเกิดจากความประมาทจริงๆ จึงทำให้ลืมตัวในสิ่งนั้นสิ่งนี้ เพราะขาดความระแวดระวัง จึงเกิดความประมาทขึ้น การที่เราทำสิ่งต่างๆ หลงลืมไปบ้าง เผลอเรอไปบ้างบางอย่าง โดยที่เราทำอย่างดีที่สุดแล้ว มันยังเป็นอย่างนี้อีก อย่างนี้ไม่ถือว่าเป็นกิเลส

กิเลสข้อนี้ต้องทำความเข้าใจ ต้องดูให้รู้ว่าคนประมาทคือคนเช่นไร ความประมาทคืออะไร ต้องแยกให้ออก **ความประมาทก็คือใจที่มัวเมา หลงระเริง จนลืมตัว** ตามศัพท์ท่านว่า **การที่จิตปราศจากสติ** ถ้าเพียงปราศจากสติธรรมดา ก็จะประมาทธรรมดาเท่านั้นเอง ไม่จัดเป็นอุปกิเลส จะเป็นอุปกิเลสได้นั้น **มันต้องทำใจให้มัวหมองหลงระเริงจนลืมไป**

ท่านจึงกล่าวว่า ผู้ที่จะไม่ประมาทได้ **ต้องมีความระแวงและความระวัง** เช่น ระแวงว่าทางเดินนี้จะสะดวกไหม ไม้จะหักไหม อาหารนี้เสียหรือไม่เสีย ต้องระแวงระวังภัยจะเกิดขึ้นในอนาคต ระวังชีวิตของเราจะอันตราย ต้องมีความระแวงในสิ่งที่ควรระแวง ไม่ใช่ระแวงทั่วไป แล้วต้องระวัง คนที่ระแวงและระวังนี้ ถือว่าไม่ประมาท ถ้าไม่ระแวงและไม่ระวังก็ถือว่าผู้นั้นประมาท

คำว่า **"ความประมาท"** นี้ เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าตั้งแต่ขั้นต้นจนถึงขั้นสูงมาก ถ้าขั้นสูงมากนั้น ท่านหมายถึงว่าจิตของผู้ใดยังมัวเมาตกอยู่ในอกุศลทั้งหมดถือว่าจิตของผู้นั้นประมาท แม้จะมีสติอยู่เต็มที่ อย่างเช่นผู้ที่ยิงคนได้แม่น ถ้ามีสติมั่นคงและยิงแม่นยำ ด่าคนก็ด่าได้แม่นยำ จะทำชั่วก็ทำได้แม่นยำ โกงคนก็โกงได้แม่นยำอย่างนี้มีสติอยู่ แต่สติทำชั่วประเภทนี้ ท่านถือว่าผู้นั้นประมาท ดังนั้น ความประมาทก็คือการปล่อยจิตให้ตกอยู่ในฝ่ายอกุศล ส่วนความไม่ประมาท ก็คือการที่ทำให้จิตยกขึ้นสู่ฝ่ายกุศลธรรม ถ้าแยกออกอย่างนี้ก็จะเห็นชัด อย่างเช่น คนที่ทำทุจริตทุกอย่างถือว่าประมาท แต่คนเว้นจากทุจริต ถือว่าไม่ประมาท

ทุจริตคืออะไร ที่ทำให้คนประมาท ทุจริต คือ กายทุจริต ๓ วจีทุจริต ๔ มโนทุจริต ๓ ถ้าใครปล่อยจิตของตนให้ตกอยู่ในทุจริตนี้แล้ว ถือว่าประมาท

กายทุจริต ๓ คือ ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม รวมดื่มน้ำเมาเข้าไปด้วย

วจีทุจริต ๔ คือ พูดเท็จ พูดส่อเสียด พูดคำหยาบ พูดเพ้อเจ้อ

มโนทุจริต ๓ คือ โลภอยากได้ของเขา คืออยากจะขโมย พยาบาทปองร้ายเขา คือ อยากจะฆ่าเขา และเห็นผิดจากทำนองคลองธรรม คือ เห็นว่าบาปบุญไม่มี พ่อแม่ไม่มีบุญคุณ เป็นต้น ถ้าเป็นอย่างนี้ ถือว่าประมาทแน่นอน

ในทางตรงกันข้าม ถ้าเราเว้นจากสิ่งเหล่านั้น แต่บางทีเราอาจจะผลั้งเผลอสติของเราไปบ้าง แต่เราทำกุศลธรรมอยู่ แต่ว่าผลั้งเผลอไปบ้าง อย่างนี้ถือว่าไม่ประมาท เพราะเรายังระวังตัวอยู่

มันเกิดผลั้งเผลอไปบ้าง ถือว่าใจของผู้นั้นไม่ได้ทำ เขาอยากทำดีอยู่ อย่างพวกเรานั่งสมาธิ ทำอย่างดีที่สุดแล้ว มันเกิดง่วงมากไปแล้วหลับในไปบ้าง จะหาว่าเราประมาทก็ไม่ได้ เพราะว่าสมาธิมันแรงมาก หรือร่างกายอ่อนเพลียแล้วหลับไป อย่างนี้ไม่ใช่ฝ่ายอกุศลธรรม แต่เป็นลักษณะของฝ่ายกุศลธรรม แต่ถ้ามากเกินไปก็อาจจะเสียได้เช่นกัน

ท่านจึงให้คำจำกัดความของคำนี้ไว้ดีมากในเรื่องความไม่ประมาท ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า **"ภิกษุทั้งหลาย รอยเท้าช้างเป็นรอยเท้าใหญ่กว่ารอยเท้าสัตว์บกอื่น ๆ ทั้งหมด รอยเท้าของสัตว์บกทั้งหมดรวมลงในรอยเท้าช้าง ฉันใด บรรดาธรรมที่เป็นฝ่ายกุศลทั้งหมด ย่อมรวมลงในความไม่ประมาท ฉันนั้น"** แต่ถ้าในฝ่ายอกุศลก็รวมลงในความประมาทหมด

เพราะฉะนั้น ใครก็ตามที่ทำความชั่วถือว่าประมาททั้งสิ้น ใครที่ทำความดีถือว่าไม่ประมาท อย่างโอวาทของพระพุทธเจ้าตอนใกล้จะเสด็จดับขันธปรินิพพาน เป็นปัจฉิมโอวาทครั้งสุดท้ายลงด้วยความไม่ประมาท โดยตรัสไว้ว่า **"ดูกรภิกษุทั้งหลาย สังขารทั้งหลายไม่เที่ยง มีการเกิดขึ้นแล้วเสื่อมไปเป็นธรรมดา ขอให้ท่านทั้งหลาย จงทำประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่นให้สำเร็จด้วยความไม่ประมาทเถิด (ลงท้ายด้วย อุปปมาเทน สมฺปาเทถ ท่านทั้งหลาย จงทำประโยชน์ ให้สำเร็จ ด้วยความไม่ประมาทเถิด)"**

ความไม่ประมาทก็คือทำดี ไม่ทำชั่ว แต่ก็ต้องเพิ่มความระมัดระวังเข้าไปจึงจะถือว่าปลอดภัยได้ คนที่ตกอยู่ในอบายมุขนั้นชื่อว่าผู้นั้นประมาท และใจของผู้นั้นก็ไม่ได้ประเสริฐ เพราะมันหลงระเริงเสียแล้ว ชอบกินเหล้า ขี้เกียจ คบคนชั่ว หรือเล่น

การพนัน อย่างนี้ก็ถือว่าคนขี้เกียจก็จัดว่าประมาท หรือคนที่ไม่รู้จักสร้างตัวก็ถือว่าประมาท เช่น ในปฐมวัยควรจะศึกษาเล่าเรียนก็ไม่ศึกษาเล่าเรียน เล่นเสีย ปล่อยชีวิตให้ผ่านไปโดยไร้ค่า ก็ถือว่าประมาท ในมัชฌิมวัยควรจะสร้างตัวหาเงินหาทอง แต่ไปเที่ยวเตร่เสียถือว่าประมาท ในวัยชราควรจะสั่งสมบุญกุศลแต่นอนเสียไม่คิดทำบุญ ก็ถือว่าประมาท

ท่านทั้งหลายจะพบว่าคนประมาทมีมากในโลกนี้ ทำให้เป็นคนเสื่อมใจตกต่ำ บางครั้งความประมาทอาจทำให้ตายได้อย่างเช่นขับรถด้วยความประมาท เล่นปืนด้วยความประมาทก็ตายได้ ใช้ไฟด้วยความประมาทก็ไหม้บ้านได้ กินอาหารด้วยความประมาทก็ติดคอได้ เดินด้วยความประมาทก็ตกบันไดเป็นต้นได้เพราะไม่ระวัง การขาดความระวังถือว่าประมาท ลืมตัวก็ถือว่าประมาท

เพราะฉะนั้น ใครก็ตามที่ไม่ลืมตัว ไม่หลงตัว ระวังตัวระแวงภัย ก็ถือว่าไม่ประมาท เราต้องอยู่ด้วยความไม่ประมาท ถ้าอยู่ด้วยความประมาทก็ถือว่าปล่อยให้กิเลสเข้ามาครองใจเราเหมือนปล่อยเชื้อโรคให้เข้ามาสู่ร่างกายเรา แล้วจะประเสริฐได้อย่างไร

พระพุทธเจ้าได้ตรัสเรื่องความไม่ประมาทนี้ไว้มาก เช่นว่า

“อปฺปมาโท อมตํ ปทํ ปมาโท มจฺจุโน ปทํ
อปฺปมตฺตา น มียนฺติ เย ปมตฺตา ยถา มตา.

แปลว่า **ความไม่ประมาท เป็นหนทางไปสู่พระนิพพาน อันเป็นธรรมไม่ตาย ความประมาทเป็นหนทางแห่งความตาย บุคคลใดประมาทแล้ว บุคคลนั้นเหมือนคนตายแล้ว.”**

(พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๒๕ ขุ.ธ. ข้อที่ ๑๒ หน้า ๑๘)

คนตายแล้วไม่คิดหน้าคิดหลัง ไม่รู้เรื่องแล้ว คนที่ประมาทก็ปล่อยชีวิตให้ผ่านไปโดยไร้ค่า ไม่เร่งทำความดี ทำแต่ความชั่ว อย่างนี้มีชีวิตอยู่ก็เหมือนกับตายแล้ว เพราะทำแต่ชั่ว บางคนยังไม่ทันตายก็เหม็นแล้ว คือชื่อเสียงเหม็น เพราะทำความชั่ว

เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าตรัสว่า

“ปมาทํ อปฺปมาเทน ยทา นุทติ ปณฺฑิโต
ปญฺญาปาสาทมารุยฺห อโสโก โสกินึ ปชํ
ปพฺพตฏฺโฐว ภุมฺมฏฺเฐ ธีโร พาเล อเวกฺขติ.

แปลว่า **เมื่อใด บัณฑิตกำจัดความประมาทด้วยความไม่ประมาท เมื่อนั้นเขานับว่าได้ขึ้นสู่ปราสาทคือปัญญา ไร้ความเศร้าโศก สามารถมองเห็นประชาชน ผู้โง่เขลา ผู้ยังต้องเศร้าโศกอยู่ เหมือนคนยืนบนยอดภูเขา มองลงมาเห็นฝูงชนที่ยืนอยู่บนพื้นดินฉะนั้น”**

(พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๒๕ ขุ.ธ. ข้อ ๑๒ หน้า ๑๘)

เราต้องเลิกละสิ่งชั่วร้ายด้วยความไม่ประมาท คนที่ไม่ประมาทเมื่อคนอื่นหลับเขาจะตื่น เมื่อคนอื่นทำชั่ว เขาจะไม่ทำชั่ว เขาย่อมทิ้งคนประมาทไว้ในเบื้องหลัง เหมือนม้าเร็ว ทิ้งม้าที่ไม่มีกำลังไว้เบื้องหลัง

ดังนั้น คนบางคนที่ไม่ประมาทในชีวิต จะตั้งตัวได้ไว ทิ้งคนมัวเมาประมาทไว้เบื้องหลัง ให้ยากจนข้นแค้น ลำบาก เพราะตัวเองประมาท ไม่ยอมสร้างตัว ไม่ยอมศึกษาเล่าเรียน ไม่ยอมทำความดี แล้วจะให้ใครช่วยเมื่อตัวเองประมาท โดยทั่วไปแล้วคนในโลกนี้มีคนประมาทมาก คนที่ไม่ประมาทก็มี แต่ค่อนข้าง

จะน้อย คนในโลกจึงพบกับความทุกข์มาก เราก็เหมือนกัน เมื่อใดประมาท ความทุกข์ก็จะเกิดแก่เรา เล่นงานเราทันที แม้กองทัพเมื่อตกอยู่ในความประมาทก็แพ้ได้ แม้ชาติเมื่อบริหารเศรษฐกิจด้วยความประมาทก็ล่มจมได้ แม้ครอบครัวบริหารครอบครัวด้วยความประมาทก็วุ่นวายเดือดร้อนได้ ชีวิตถ้ารักษาชีวิตด้วยความประมาท ก็เจ็บไข้ได้ป่วยและเดือดร้อนได้ง่าย ขนาดคนที่ไม่ประมาทระวังแล้วก็ยังมีภัยอยู่ ถ้ายิ่งปล่อยใจไม่ระมัดระวัง ก็ยิ่งทำให้ชีวิตตกอยู่ในความประมาท โทษทุกข์ก็ยิ่งเกิดมากขึ้น

เพราะฉะนั้น ท่านทั้งหลายจงป้องกันอย่าให้สนิมตัวนี้เข้าจับใจตนมากเลย ถ้าเกรอะกรังมากเท่าไร ก็จะมองไม่เห็นอรรถไม่เห็นธรรม เพราะความประมาทเข้าครอบงำ ความประมาทเป็นกิเลสที่ค่อนข้างจะรุนแรงมาก และทำความเดือดร้อนให้มาก จึงควรเลิกละความประมาทด้วยการทำความดีเสีย อะไรที่เป็นความดีก็ให้ตั้งใจทำ เหมือนดังที่กล่าวไว้ในตอนต้นของหนังสือนี้แล้วว่า

หน้าที่ของเราชาวพุทธมี ๒ อย่าง เท่านั้น ที่เรียกว่ากิจ คือ

๑. เอาความชั่วออกจากตัว

๒. เอาความดีใส่ตัว

คนที่เอาความชั่วออกจากตัวแล้วเอาความดีใส่ตัวนั้นชื่อว่าเป็นคนไม่ประมาท แต่คนที่ปล่อยให้ความชั่วใส่ตัวไม่เอาความดีใส่ตัว คนนั้นคือคนประมาท

เพราะฉะนั้น ในที่นี้จึงขอสรุปอุปกิเลส ๑๖ ข้อ อีกครั้งหนึ่งว่า มีอะไรบ้าง ที่เราได้ศึกษากันมาตั้งแต่ต้น เพื่อให้เราได้ระมัดระวัง แล้วดำเนินชีวิตด้วยความไม่มัวเมาประมาท

อุปกิเลส ๑๖ นั้น เป็นกิเลสขั้นกลาง ในคำสอนของพระพุทธเจ้า ไม่ใช่ขั้นหยาบหรือขั้นละเอียด เพราะมันฟุ้งขึ้นมาทำใจให้มัวหมอง มันไม่ใช่ตะกอนที่นอนกันอยู่เหมือนโลภ โกรธ หลง ทั่วไป อุปกิเลส ๑๖ นั้น ก็คือ

๑.	อภิชฌาวิสมโลภะ	โลภอยากได้ไม่เลือก
๒.	พยาบาท	ปองร้าย
๓.	โกธะ	โกรธเคียดแค้น
๔.	อุปนาหะ	ผูกโกรธไว้
๕.	มักขะ	หลบหลู่คุณท่าน
๖.	ปลาสะ	ตีเสมอท่าน
๗.	อิสสา	ริษยา
๘.	มัจฉริยะ	ตระหนี่
๙.	มายา	เจ้าเล่ห์
๑๐.	สาเถยยะ	โอ้อวด
๑๑.	ถัมภะ	หัวดื้อ
๑๒.	สารัมภะ	แข่งดี
๑๓.	มานะ	ถือตัว
๑๔.	อติมานะ	ดูหมิ่นท่าน
๑๕.	มทะ	มัวเมา
๑๖.	ปมาทะ	เลินเล่อ หรือประมาท

ใน ๑๖ ข้อนี้ แบ่งออกเป็น ๓ กลุ่ม คือ ๑. กลุ่มที่มาจากสกุลโลภะ ๒. กลุ่มที่มาจากสกุลโทสะ ๓. กลุ่มที่มาจากสกุลโมหะ เพราะต้องมาจากฐานเดิมของมัน

สกุลโลภะมีข้อเดียว คือ อภิชฌาวิสมโลภ

สกุลโทสะ มีอยู่ ๓ ข้อ คือ พยาบาท โกธะ และอุปนาหะ

สกุลโมหะ มี ๑๒ ข้อ คือตั้งแต่กิเลสข้อ ๕ ถึงข้อ ๑๖ แสดงว่าโมหะนี้รุนแรง

คนที่มีโมหะนี้ เหมือนคนตาบอด ย่อมเดินไม่ถูกทาง หรืออาจเดินชนสิ่งโน้นสิ่งนี้ เพราะโมหะเข้าปกคลุม ดังนั้น ต้องเปิดตาให้เห็นชัดเจน ก็คือเอาสนิมเหล่านี้ออกเสีย โดยเปิดไฟ คือ สติ อันเป็นที่รวมกุศลธรรมทั้งหมดให้เข้าไปในตัว และเปิดทางความเจริญให้แก่ตัวเอง คือ พยายามละอุปกิเลสสิ่งเหล่านี้ออกจากใจเราให้ได้ ถึงจะมีอยู่บ้างบางครั้งบางคราว ต้องพยายามเอาออกไป แล้วใจก็จะปลอดโปร่ง

เมื่อใจปลอดโปร่ง จิตก็ประภัสสร เมื่อจิตประภัสสรผ่องใส จิตจะผ่องใสได้ดี ก็ด้วยการบำเพ็ญภาวนา โดยเฉพาะตั้งแต่สมถะ คือ ทำสมาธิ โดยมีศีลเป็นพื้นฐาน แล้วยกจิตขึ้นสู่วิปัสสนา จิตจะไม่ลุ่มหลง เพราะการทำลายกิเลสขั้นสูงได้นั้นต้องถึงขั้นวิปัสสนา ซึ่งจะเป็นเหตุให้กิเลสทุกชนิด ทั้งอย่างหยาบ ทั้งอย่างกลางหรืออย่างละเอียดให้เบาลงไปได้ง่าย และให้หมดไปในที่สุดได้

ถ้าเราไม่รู้จักตัวปัญญาด้วยแล้ว แม้เราทำสมาธิสงบแล้ว แต่บางวันขุ่นมัวตลอด วุ่นวายตลอด กลับเข้าสู่สภาพเดิม เหมือนกับเราอาบน้ำแล้ว หลังจากนั้นก็สกปรกตามเดิมอีก แต่ถ้าหากว่าเราเข้าสู่ปัญญาแล้ว แม้จะมีของสกปรกคือกิเลสเข้ามา แต่ว่าใจของผู้นั้น จะไม่ยอมรับในสิ่งเหล่านั้น คือ ไม่ยอมติดในสิ่งเหล่านั้น เหมือนกับน้ำบนใบบัว จะไม่ซึมเข้าไปในใบบัวเลย จิตของผู้ที่เข้าถึงธรรมแล้ว กิเลสก็ซึมยากเช่นกัน แต่สำหรับเรา

ทั้งหลาย ซึ่งเป็นปุถุชนอยู่นั้น กิเลสเหล่านี้ยังซึมมากได้อยู่ แต่ถ้าเราระวัง ปัดกวาด ขัดสนิมออกไปเรื่อย ๆ ใจก็จะพบความเบิกบาน บุญกุศลก็จะบังเกิดขึ้นมาก ความสุขความเจริญก็มีมากขึ้น ซึ่งเป็นผลแห่งการประพฤติธรรมในพระพุทธศาสนา พระธรรมที่เราประพฤติดีแล้ว ย่อมนำความสุขมาให้ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า

"ธมฺโม หเว รกฺขติ ธมฺมจารึ
ธมฺโม สุจิณฺโณ สุขมาวหาติ
เอสานิสํโส ธมฺเม สุจิณฺเณ
น ทุกฺขตึ คจฺฉติ ธมฺมจารี.

แปลว่า **ธรรมแล ย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม ธรรมที่ประพฤติดีแล้วนำความสุขมาให้ นี้คืออานิสงส์ของการประพฤติธรรม หรืออานิสงส์แห่งการนับถือพระพุทธศาสนา ผู้ประพฤติธรรมอยู่เป็นประจำ ย่อมจะไม่ไปสู่ทุคคติ (อย่างแน่นอน)"**

(พระไตรปิฎก ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๒๗ ขุ.ชา. ข้อ ๑๔๒ หน้า ๒๙๐)

การบรรยายเรื่องอุปกิเลสข้อสุดท้าย และตอนจบในบทนี้ก็สิ้นสุดแต่เพียงเท่านี้ ขอให้ทุกท่าน ผู้เห็นคุณค่าของการประพฤติธรรม ได้ตั้งใจปฏิบัติเพื่อเอาสนิมทั้ง ๑๖ ประการ ในใจออกให้ได้ โดยพยายามเอาสิ่งที่เสียออกจากตัวให้มากที่สุด พยายามเอาบุญคือคุณความดีเข้ามาสู่ตัวเองให้มากที่สุด แล้วก็จะพบความสุขความเจริญ ทั้งในชาตินี้และชาติต่อไป และเป็นไปเพื่อความสิ้นทุกข์ในที่สุดอย่างแน่นอน แม้ทุกข์ยังไม่สิ้น แต่ความสุขความเจริญจะต้องเกิดขึ้นอย่างแน่นอน ก็จะไม่เสียทีที่เกิดมาเป็นมนุษย์พบพระพุทธศาสนา อันเป็นหลักธรรมที่ประเสริฐของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า.

หนังสืออ้างอิง

๑. **พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ** จำนวน ๗ เล่ม คือ เล่ม ๑, ๑๒, ๑๓, ๒๒, ๒๕, ๒๗ และ ๓๔

๒. **อรรถกถาธรรมบท** ภาค ๑, ๒, ๓, ๔, ๕, ๖, ๗ และ ๘ ของพระพุทธโฆษาจารย์

๓. **นวโกวาท** ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส

๔. **ธรรมวิภาคปริจเฉทที่ ๒** ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส

๕. **โคลงโลกนิติ** ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร

๖. **พุทธประวัติ เล่ม ๓** ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส

๗. **พจนานุกรม** ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕

๘. **ปทานุกรม บาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต** ฉบับพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีประชานาถ

๙. **พจนานุกรมพุทธศาสตร์** ฉบับประมวลธรรม ของพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต)

๑๐. **สนิมในใจ** ของ พ.อ. ปิ่น มุทุกันต์

๑๑. **ธรรมเภรี เล่ม ๓** โดยพระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวณฺโณ)

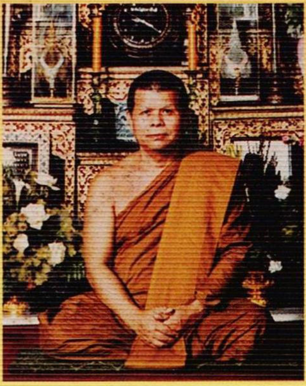

ประวัติย่อผู้เขียน

พระธรรมวิสุทธิกวี

นามเดิม พิจิตร ถาวรสุวรรณ นามฉายา ฐิตวณฺโณ นามปากกา พ.สถิตวรรณ (เฉพาะในการเขียนหนังสือบางเล่ม) **เกิดเมื่อ** วันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๙ ณ อ.สทิงพระ จ.สงขลา

บรรพชา เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๖ เมื่ออายุได้ ๑๗ ปี ณ วัดโสมนัสวิหาร เขตป้อมปราบฯ กรุงเทพฯ โดยมี สมเด็จพระวันรัต (จับ ฐิตธมฺมหาเถร ป.ธ.๙) วัดโสมนัสวิหาร เป็นพระอุปัชฌาย์

อุปสมบท เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๙ ณ วัดโสมนัสวิหาร โดยมี สมเด็จพระวันรัต เป็นพระอุปัชฌาย์เช่นกัน

วิทยฐานะ
๑. เปรียญธรรม ๙ ประโยค เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๗
๒. ศน.บ. (เกียรตินิยม) จากมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย (มมร.) เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๙
๓. ประกาศนียบัตรชั้นสูง สธ.ต. (พระธรรมทูตรุ่นแรกของคณะสงฆ์) จากสำนักฝึกอบรมพระธรรมทูตไปต่างประเทศ เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๑
๔. M.A. ทางวรรณคดีสันสกฤต และอนุปริญญาภาษาฮินดี จากมหาวิทยาลัย B.H.U. ในอินเดีย เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๔
๕. ปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ ศน.ด. (พุทธศาสตร์) จากมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๕
๖. ปริญญาครุศาสตร์ดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ คด. (สาขาหลักสูตรและการสอน) จากมหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา เมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๘

ตำแหน่งหน้าที่
๑. เจ้าอาวาสวัดโสมนัสวิหาร ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๓๙ ถึงปัจจุบัน
๒. เจ้าคณะภาค ๑๖-๑๗-๑๘ (ธ) ในภาคใต้ทั้งหมด ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๔๐ ถึงปัจจุบัน (โดยเป็นรองเจ้าคณะภาค เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๙-๒๕๓๙)
๓. เป็นอดีตรองอธิการบดีฝ่ายวิชาการและกิจการต่างประเทศ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๒๙-๒๕๔๑

งานพิเศษ
๑. ได้เขียนหนังสือทางพระพุทธศาสนาออกมาแล้ว ๙๙ เรื่อง แต่ที่มอบให้มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัยจัดพิมพ์ออกมาเผยแพร่ขณะนี้มี ๒๕ เรื่อง
๒. เป็นอาจารย์สอนกรรมฐานประจำวัดโสมนัสวิหาร และมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย เปิดสอนกรรมฐานทั้งแก่ภิกษุสามเณรและประชาชนทั่วไป ทั้งในและต่างประเทศ โดยมีประสบการณ์ในการสอนกรรมฐานมากว่า ๓๐ ปี
๓. เป็นวิทยากรบรรยายวิชาการทางพระพุทธศาสนา ตามสถาบันและสถานที่ต่างๆ ทั้งในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัด
๔. มีประสบการณ์จากการเดินทางไปดูงานพระศาสนาในต่างประเทศมาแล้ว ๓๐ ประเทศ
๕. เป็นอาจารย์บรรยายวิชาการทางพระพุทธศาสนาในบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ทั้งในชั้นปริญญาโทและปริญญาเอก

สาระสำคัญของหนังสือ

อุปกิเลส หรือ สนิมในใจนี้ เป็นเล่มที่ ๒ เป็นหนังสือเล่มหนึ่ง ที่เขียนขึ้นมาทั้งในด้านวิชาการและด้านปฏิบัติ เพื่อชำระจิตให้บริสุทธิ์ กล่าวถึงบุญบาปและธรรมชาติของจิตที่ต้องฝึก โดยใช้ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา และกล่าวถึงเจตสิก โดยย้ำอกุศลเจตสิก คือ อุปกิเลสที่ทำจิตให้มัวหมองโดยแบ่งเป็น ๒ เล่ม คือ

เล่ม ๑ แบ่งเป็น ๒ ภาค คือ ภาคหนึ่ง ว่าด้วยธรรมชาติของจิตและเจตสิก ที่ต้องรู้และควรฝึก ส่วนภาคที่ ๒ ว่าด้วยอุปกิเลสที่ทำจิตให้มัวหมอง ๑๖ ชนิด เฉพาะ ๗ ข้อแรก และเล่มนี้ได้จัดพิมพ์เผยแพร่แล้ว เมื่อปี ๒๕๕๐

เล่ม ๒ คือเล่มนี้ ว่าด้วยอุปกิเลส-ธรรมชาติที่ทำจิตให้มัวหมอง ๑๖ ชนิด เฉพาะ ๙ ข้อสุดท้าย คือ มัจฉริยะ-ตระหนี่ มายา-เจ้าเล่ห์ สาเถยยะ-โอ้อวด ถัมภะ-หัวดื้อ สารัมภะ-แข่งดี มานะ-ถือตัว อติมานะ-ดูหมิ่นท่าน มทะ-มัวมัว และปมาทะ-เลินเล่อ แต่ละข้อล้วนแต่น่าสนใจทั้งสิ้น โดยเฉพาะมายา คือ มายาหญิง ๔๐ อย่าง ถัมภะ ว่าด้วยคนว่ายากสอนยาก ๑๖ ประเภท เรื่องหมูแข่งกับราชสีห์ เรื่องหงส์หามเต่า และเรื่องการดูหมิ่นท่าน ในข้อที่ ๑๔

ท่านผู้เขียน เป็นพระเถระที่มีความรู้ทางพระพุทธศาสนา ทั้งด้านปริยัติและด้านปฏิบัติ และมีประสบการณ์ในการสอนกรรมฐานแก่ชาวไทยและชาวต่างประเทศมาเป็นเวลานานรูปหนึ่ง ในปัจจุบัน

หนังสือเหมาะสำหรับครูอาจารย์ ผู้ใคร่ต่อการศึกษาพระพุทธศาสนาและผู้มุ่งปฏิบัติธรรมทุกท่าน

อุปกิเลส ๑๖ สนิมในใจ เล่ม ๒ โดย พ. ศีตวรรณ